

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Ústav germánských studií

Nederlandistika

Diplomová práce magisterkého studia nizozemské filologie

Vlámské hnutí a české národní obrození

De Vlaamse Beweging

en de Tsjechische Nationale Wedergeboorte

The Flemish Movement

and the Czech National Revival

Vedoucí práce: **Prof. dr. Guy Janssens**

Konzultant práce: **Prof. dr. Cor van Bree**

Vypracovala: **Andrea Havlíčková**

PRAHA 2008

P R O H L A Š U J I ,

že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.

Ik verklaar dat ik mijn afstudeerscriptie alleen heb geschreven en alle vakliteratuur die ik gebruikt heb in de literatuurlijst heb vermeld.

V Praze dne .....

Podpis:

Andrea Havlíčková

DANKBETUIGING

Ik wil graag van harte mijn dank betuigen aan Prof. dr. Cor van Bree voor zijn waardevolle adviezen en aan Albert Gielen, Piet Schepens en Sarah Verbeke voor hun taalcorrecties.

INHOUD

<u>INLEIDING</u>	5
1. <u>NATIE</u>	6
1.1. Nationalisme	8
2. <u>HISTORISCHE ACHTERGROND</u>	10
2.1. Het gouden tijdperk	11
2.2. De 'Donkere' tijd – het Huis van Habsburg	13
3. <u>HET HISTORISCHE TIJDSBEELD – EIND 18DE EEUW</u>	15
3.1. De verlichting	15
3.2. Verenigd Koninkrijk der Nederlanden	17
4. <u>DE FASES</u>	19
5. <u>DE EERSTE FASE - DEFENSIE</u>	21
5.1. Territorium	21
5.2. Taal	22
5.3. Onderwijs	23
5.4. Aanleiding tot de nationale beweging	24
5.5. Apologieën	27
5.6. Pers	29
5.7. Beschaafde taal	31
5.8. Verbreiding en acceptatie van de taal	35
5.8.1. Letterkunde	35
5.8.2. Geschiedkunde	38
5.8.3. Toneel	39
5.9. Politiek	40
5.10. Samenvatting: de eerste fase	41
6. <u>TWEDE FASE – DE AANVAL</u>	43
6.1. Programma	43
6.2. Taal	45
6.3. Taalwetten	47
6.4. Musea en geschiedenis	51
6.5. Tijdschriften	53
6.6. Vakterminologie	54
6.7. Leesgezelschappen	56
6.8. Theater	56
6.9. Handschriften	60
6.10. Fondsen	61
6.11. Pers	63
6.12. Politiek	64
6.12.1. Panslavisme vs. Groot-Nederlandisme	65
6.12.2. Austroslavisme	66
6.12.3. Politiek-literaire groepen	68
6.12.4. Politieke groeperingen en stromingen	69
6.13. Sociale samenstelling	72
6.14. De integrerend vs. de desintegrerende beweging	72
6.15. Samenvatting: de tweede fase	73
7. <u>DERDE FASE – OVERWINNING</u>	75
7.1. Politiek	75
7.2. Cultuur	80
7.3. Economie	82
7.4. Het ontstaan van Tsjechoslowakije en van federale België	82
7.5. Samenvatting: de derde fase	88
<u>CONCLUSIE</u>	89
<u>RESUMÉ IN HET TSJECHISCH</u>	97
<u>RÉSUMÉ IN HET ENGELS</u>	98
<u>BIBLIOGRAFIE</u>	100
<u>BIJLAGE</u>	103

INLEIDING

Vlaanderen en Tsjechië vertonen in hun geschiedenis treffende overeenkomsten. In beide landen was de dominante taal oorspronkelijk een andere taal dan die van de autochtone inwoners, een taal die niet verwant was met de taal van het land. Op beide territoria is het gelukt laatstgenoemde taal in ere te herstellen. Hoe komt dat?

De bedoeling van de scriptie is de beide geschiedenissen, die van de Vlaamse Beweging in de Zuidelijke Nederlanden en die van de Tsjechische Nationale Wedergeboorte in de Tsjechische landen, met elkaar te vergelijken. Als uitgangspunt worden drie perioden onderscheiden. Voor iedere fase, maar vooral voor de eerste twee, worden beide landen op een aantal punten vergeleken: de ontwikkeling c.q. standaardisering van de taal en de ontwikkeling van letterkunde, terloops zullen ook zaken als de sociale emancipatie en de politieke situatie aan bod komen. De volgende vragen staan steeds centraal: wat hebben beide bewegingen gemeen? In wat verschillen ze van elkaar?

Beide naties en hun nationale bewegingen zal ik synchroon vergelijken volgens analogische historische situaties¹. Dat betekent wanneer ik vaststel dat beide bewegingen een min of meer vergelijkbare historische ontwikkeling, met andere woorden, dezelfde etappes van de ontwikkeling hebben ondergaan, ik deze etappes, ook als ze in een verschillende tijd plaatsvonden, met elkaar vergelijk (Hroch 1986: 61-62). Kort gezegd, ik ga de overeenkomstige situaties onderzoeken ook als ze zich in een andere periode voltrokken hebben. Overigens, valt niet uit te sluiten dat vergelijkbare situaties zich ook in dezelfde tijd kunnen voordoen. Aan de hand van deze vergelijkingen bepaal ik de overeenkomsten en de verschillen.

Voor de duidelijkheid worden de passages over de Zuidelijke Nederlanden in cursieve letters geschreven en de algemene passages en de stukken over de Tsjechische landen in het gewone lettertype.

Tot slot wil ik opmerken dat ik me niet beperk tot een gewone beschrijving van de overeenkomsten en verschillen. Ik wil eveneens de diepere samenhangen van de loop van de nationale bewegingen achterhalen en dit kan niet zonder de geschiedenis van beide landen vóór de tijd van de nationale bewegingen te bestuderen. Voor een beter begrip wil ik eerst ingaan op het hieronder veel gebruikte begrip ‘natie’.

---

¹ Deze term gebruikt Hroch in 1986: 61.

1. NATIE

Om te beginnen moet de term 'natie' duidelijk zijn, dat is immers waar de scriptie over gaat. Wat is een natie? Over de definitie van deze term is heel veel geschreven². Ik beperk me slechts tot enkele meningen. Miroslav Hroch, de vooraanstaande Tsjechische historicus en specialist op het gebied van nationale bewegingen, schreef in zijn boek *In het nationaal belang* (V národním zájmu, 1999) dat er drie eigenschappen kenmerkend voor de natie zijn:

- (i) de intensiteit van de communicatie is onder groepsleden hoger dan de communicatie met hen die geen deel van de groep uitmaken. „Deze intensieve interne communicatie is gewoonlijk, maar niet noodzakelijk van taalhomogeniteit afhankelijk”;
- (ii) een “zekere vorm van een ‘collectieve herinnering’, dat wil zeggen bewustzijn van een gemeenschappelijke geschiedenis (...), van de samenhang met de leden van een stabiele, historische groep” en
- (iii) een “concept van gelijkheid van alle leden van de natie als leden van de burgermaatschappij, dat niet realiseerbaar is in een feodaal stelsel dat juist gebaseerd is op de ongelijkheid van de mensen” (Hroch 1999: 10-11).

De politicoloog Elie Kedourie (Hroch 2003: 102) vat de definities, enigszins ironisch, als volgt samen: “mensen die allen dezelfde oorspronkelijke taal spreken, vormen naties, en (...) de /bevolking van deze/ naties moet hun oorspronkelijke taal spreken”. Een ander politicoloog, Walker Connor (Hroch 2003: 156) beweerde dat de aard van de natie de “psychologische band is, die bepaalde mensen verbindt en hen in hun onderbewuste overtuiging diepgaand van alle andere scheidt³”. Otto Dann (Hroch 2003: 350) merkte daarentegen op dat de “naties de gemeenschappen zijn, die op basis van hun historische wortels een maatschappij vormen met gelijke politieke belangen. (...) Ze zijn voortdurend gericht op een bepaald gebied – het vaderland. Het belangrijkste doel van de naties is (...) de politieke zelfstandigheid van hun gebied, een eigen staat.” Belangrijk is “(...) de oriëntatie van de natie op zijn gebied

---

² Het boek „Pohledy na národ a nacionalismus“ (Hroch 2003) bundelt de meningen van 27 historici, politologen, filosofen en sociologen.

³ Een collectieve identiteit, dus het onderscheid tussen „wij en die anderen“ (Eisenstadt – Giesen, in Hroch 2003: 365).

en zijn geschiedenis”. De filosoof en sociale antropoloog Ernest Gellner (Hroch 2003: 355) veronderstelde dat de “noodzakelijke voorwaarde voor het ontstaan van een moderne natie de doorvoering van een standaardtaal is”, maar ook de economische modernisatie en industrialisatie⁴. De Italiaanse sociologen (Hroch 2003: 42) vatten de elementen die de naties gemeenschappelijk constitueren als volgt samen: een gemeenschappelijk gebied, afkomst, taal, zeden en gewoontes, ervaringen, geschiedenis, wetten en religie. Volgens de politicus Otto Bauer (Hroch 2003: 42-43) mogen deze elementen enkel in de onderlinge afhankelijkheid begrepen worden, het was voor hem niet belangrijk of alle elementen effectief waren.

De historicus Marek Waldenberg (Hroch 2003: 418, 421-423) vond geen enkele definitie van de ‘natie’ bruikbaar, alleen al omdat er te veel van bestaan en omdat dit begrip in elke periode iets anders heeft betekend (en soms bovendien voor bepaalde politieke doelen heeft gediend). Maar er kleven meer bezwaren aan de vermelde definities. Zo kunnen we ons afvragen of het noodzakelijke kenmerk van een natie een gemeenschappelijke taal is. Dan zijn Zwitsers geen natie. Anderzijds, wat als de meerderheid van de natie niet woont in een bepaald en compact territorium dat hun land vormt? Dan waren de Joden vóór het ontstaan van Israël geen natie. Daarom bedacht Waldenberg een definitie van de ‘ideale’ natie waarbij de ‘werkelijke’ natie niet aan alle kenmerken hoeft te voldoen: een gemeenschappelijke taal en een territorium (‘vaderland’), een (eigen) cultureel erfgoed, participatie in de nationale cultuur, een gemeenschappelijke symboliek, de overtuiging van een gemeenschappelijke etnische afkomst van de meerderheid, een sterk gevoel van eenheid tussen mensen van verschillende maatschappelijke niveaus, het bewustzijn van nationale zelfstandigheid, het bestaan van een ‘eigen’ staat, óf in het verleden óf in het heden, of tenminste een wil om zover te komen, enz.

Ook de opvattingen van de historicus Eric Hobsbawm zijn tot slot nog het vermelden waard. Volgens hem (Hroch 2003: 112) is “de natie historisch een nieuwe constructie⁵ kenmerkend voor de periode vanaf het eind van de achttiende eeuw (...); de voorwaarde is de loyaliteit ten opzichte van de ‘natie’ en de “overtuiging,

---

⁴ Met het verband tussen de economische modernisatie en industrialisatie en het ontstaan van de moderne natie zijn echter enkele specialisten het niet mee eens. Otto Dann denkt dat het eerder een geringere betekenis had (Hroch 2003: 355).

⁵ Dat beweert trouwens ook Elie Kedourie (zie onderaan) of Hans Kohn (Hroch 2003: 87); ook John Breuilly concludeert dat “het nodig is om het nationalisme als iets uitsluitend modern te begrijpen” (Hroch 2003: 346).

dat de 'unieke' collectiviteit van het volk of de natie zijn uitdrukking moet vinden in de onafhankelijke 'nationale staat' (...)." Daarmee ben ik bij het begrip nationalisme gekomen.

1.1. Nationalisme

In het Tsjechisch verstaat men onder nationalisme vaak de vaderlandslievendheid, het patriotisme. Hroch (1999: 12) definieerde de term echter als een "houding die de eigen natie, zijn eigenschappen en zijn belangen boven de belangen van alle andere naties stelt".

Hans Kohn (Hroch 2003: 90) beweerde dat "elk natie die tot het nationalisme wakker gemaakt is, de politieke zelfbeschikking als zijn doel begrijpt". De natie wil onafhankelijk zijn van andere naties, zijn relatie tot de andere natie moet gelijkwaardig zijn. "Politieke zelfbeschikking is slechts één deel van de eisen (...) van het nationalisme; bijna een gelijkwaardige rol spelen ook de eisen van de culturele zelfbeschikking". Ernest Gellner (Hroch 2003: 406) zei dat het hoofdkenmerk van de nationalistische houding was ervoor te zorgen "dat de posities in het institutionele machtscentrum door de leden van de 'nationale' cultuur bezet werden (...)"; met andere woorden: "(...) over ons zullen geen vreemdelingen heersen". Veel nationalisten gebruikten de verbinding 'wakker maken' (zie de Tsjechische Nationale 'wedergeboorte' of in de nazistische periode 'Deutschland erwache'), m.a.w. de nationale identiteit en het nut de nationale cultuur te beschermen 'wakker maken'. Ook het woord 'voorlichter' wordt vaak gebruikt (bv. de Tsjechische 'buditel', 'wakkermaker'): onze natie is hier altijd geweest, maar hij sliep (Hroch 2003: 408). Marek Waldenberg (Hroch 2003: 426) beweerde echter dat de "naties noch kunstmatig gevormd worden, noch 'wakker' kunnen worden gemaakt".

Volgens Elie Kedourie (Hroch 2003: 100, 103) is het "nationalisme een doctrine, die in Europa begin negentiende eeuw bedacht werd (...) Deze doctrine (...) zegt dat de mensheid op natuurlijke wijze in naties verdeeld wordt en dat wij deze naties aan de hand van enkele kenmerken onderscheiden (...) en dat het enige legitieme type regering de eigen nationale regering is". "In de nationalistische doctrine worden de aspecten van de (...) natie door taal, ras, cultuur en soms ook religie gevormd". Daar

kunnen wij nog de mening van Gale Stokes (Hroch 2003: 141) aan toevoegen: “Nationalisme, dat het recht van bepaalde groepen op de macht legitimeert, dient tegelijkertijd tot mobilisatie van de steun van de massa”.

Aan het begin van de vorming van de natie stond vaak een nationale beweging, wat voor deze scriptie belangrijk is. Volgens Otto Dann (Hroch 2003: 356) ging het om “georganiseerde bewegingen met een programma van nationaal-bewuste gemeenschappen, die op hun gebied de politieke zelfbeschikking willen doorzetten”. Volgens Hroch (2003: 435) trachtte de “nationale beweging een natie te vormen en de nationale bewustheid wakker te maken en te verspreiden”. De nationale beweging komt in andere hoofdstukken aan de orde komen.

Elke moderne natie heeft zijn ‘prehistorie’ gehad; dat was geen constructie of mythe, ook al kon ze in de loop van negentiende eeuw wel een mythische vorm aannemen. Al in de middeleeuwen werden de elementaire etnische of politieke relaties gevormd, resp. versterkt en deze speelden een belangrijke rol in de latere natievorming (Hroch 1999: 12). Ook al is onze aandacht op de natievorming in de negentiende eeuw gericht, het is zeker nuttig om ook de vroegere perioden te bekijken.

2. HISTORISCHE ACHTERGROND

TSJECHISCHE LANDEN EN ZUIDELIJKE NEDERLANDEN

Om goed te begrijpen wat het ontstaan van de Tsjechische en Vlaamse beweging (mede) veroorzaakte, kan ik niet aan de periode vóór de negentiende eeuw voorbijgaan, maar moet ik ook de gebeurtenissen in de eeuwen daarvoor erbij betrekken. Ik zal laten zien dat de Vlaams-Franse en de Tsjechisch-Duitse spanningen eeuwenoud zijn. Eerst ga ik de historische achtergrond van beide landen beschrijven. Daarbij beperk ik me enkel tot de zaken die het ontstaan van de nationale beweging verduidelijken.

Wat de Tsjechische landen betreft, was het begin van de elfde eeuw belangrijk. Toen werd bij het Boheemse vorstendom Moravië ingelijfd (sinds 1182 het Moravische markgraafschap) (Čornej 1992: 11,13). Hier valt een belangrijke verschil met de Nederlanden op: Tsjechië is als natie veel meer een eenheid geworden. Moravië vormt tot nog toe een deel van Tsjechië, terwijl de Nederlanden uit elkaar gegroeid zijn en dat zelfs in 1585 tot een afsplitsing leidde⁶. Zo ontstonden er in de negentiende eeuw in Vlaanderen twee tegenstrijdige stromingen – sommigen zochten aansluiting bij het noorden, sommigen werden voorstanders van het idee van particularisme. Ik zal hier later dieper op ingaan.

In het geval van de Zuidelijke Nederlanden moeten wij wat eerder beginnen, namelijk in de tijd van de Romeinse kolonisatie van Gallië, dus met de vorming van de taalgrens. Toen werd de Rijn de grens tussen het door de Romeinen bezette gebieden en Germania⁷. De Romeinse overheersing duurde vier eeuwen (tot de vierde eeuw) en veroorzaakte een romanisering van o.a. Wallonië, maar ook van zuidelijk Vlaanderen, Brabant en Zuid-Limburg. Na de Frankische invasie behoorden deze gebieden in de vroege Middeleeuwen tot het grote tweetalige Germaans-Romaanse menggebied. Tot aan de Loire werd de sociale bovenlaag Germaans. Het Germaans werd echter in de loop van de eeuwen in Noord-Frankrijk

---

⁶ Hierover verschillen de historici echter van mening. Sommigen, die zgn. „Groot-Nederlands“ denken (bv. Geyl), menen namelijk dat de divergentie pas van na de scheiding dateert.

⁷ In de negentiende eeuw (en natuurlijk ook nu) spreken wij niet over de Germaans-Romaanse taalgrens, maar wel over de Nederlands-Franse taalgrens (Willemyns-Daniëls 2003: 48).

ver naar het noorden teruggedrongen, tot ongeveer de hedendaagse taalgrens (Willemyns-Daniëls 2003: 48-51, Janssens 2003: 51).

2.1. Het gouden tijdperk

De “beknopte geschiedenis” van beide landen ga ik in twee delen splitsen: het eerste deel gaat over de ‘betere tijden’, de periode van een redelijke welvaart in beide landen die in de negentiende eeuw door de patriotten bezongen werd; wij kunnen dus over het ‘gouden tijdperk’ spreken. Het tweede deel handelt over beide landen tijdens de periode van de onderdrukking van zowel het volk als van de taal. Vandaar de titel de ‘donkere tijd’. Deze term wordt in de Tsjechische geschiedkundige boeken voor die periode gebruikt, ik ga die term ook voor de situatie in de Zuidelijke Nederlanden gebruiken. De historicus Josef Kočí (1978: 67) legde nogal hoogdravend uit dat “de oudere Tsjechische historiografie daarmee benadrukken wilde, dat de zeventiende en de achttiende eeuw in de Tsjechische geschiedenis de tijd van diep verval en vernedering van de Tsjechische natie was”. Wat de Tsjechische landen betreft, was de ‘donkere tijd’ aanleidingen tot het ontstaan van de Tsjechische nationale beweging.

Het grootse deel van het graafschap Vlaanderen dat in de tweede helft van de negende eeuw ontstond, was leenrechtelijk van de Franse Kroon afhankelijk. Niet enkel de Vlaamse graven, maar ook het zuidelijke deel van het graafschap waren (aanvankelijk) Franstalig. De Vlaamse literatuur werd zowel in het Frans als in het Diets (het Middelnederlands) geschreven (Encyclopedie 1998: 23-24). De politiek van de Franse koningen, die hun territorium wilden uitbreiden ten nadele van hun vazallen, waaronder de graaf van Vlaanderen en Artois, zorgde voor spanningen tussen de Vlamingen en de Fransen⁸. Door het verdrag van Athis-sur-Orge uit 1305 behield Vlaanderen, dat toen economisch bijzonder ontwikkeld was, zijn zelfstandigheid (Encyclopedie 1998: 24). Deze periode werd later in de negentiende eeuw door de patriotten bezongen.

Ook het hertogdom Brabant moet vermeld worden, volgens de Encyclopedie was het zelfs ‘Dietser’ dan het graafschap Vlaanderen. In 1425 werd door hertog Jan IV (die

---

⁸ Bv. opstand in Brugge in 1302 o.l.v. Pieter de Coninck en Jan Breydel met de *Guldensporenslag* op 11 juli (nu de Vlaamse nationale feestdag) bij Kortrijk als gevolg. De slag werd als voorbeelddaad gezien in de strijd voor zelfbehoud tegen Franse bedreigingen (Encyclopedie 1998: 24).

tot het huis van Bourgondië behoorde) de eerste universiteit van de Lage Landen in Leuven opgericht, dus één eeuw later dan in de Tsjechische landen. Ook de heerlijkheid Mechelen kwam net zoals het Land van Loon (huidige Belgisch-Limburg, een bijna integraal Dietstalig graafschap) in handen van de Bourgondiërs, van wie de hoftaal natuurlijk het Frans was (Encyclopedie 1998: 25).

Het huwelijk in 1369 tussen gravin Margaretha van Vlaanderen en de Franse koningszoon Filips de Stoute was het uitgangspunt voor een dynastieke unie onder de Bourgondische hertogen⁹. Vanaf 1477, toen Maria van Bourgondië met Maximiliaan van Oostenrijk trouwde, werden de Habsburgers voor drie eeuwen de vorsten van de zuidelijke Nederlanden. De vijftiende en de zestiende eeuw was een tijd van stedelijke economische welvaart en een gouden tijd in culturele, artistieke en wetenschappelijke zin. Dankzij Karel V, die Doornik en het oosten en noordoosten van het huidige Nederland veroverde, kregen de Nederlanden (Zeventien Provinciën) hun historische grenzen (Encyclopedie 1998: 25-26).

Ook met de Tsjechische landen ging het in de Middeleeuwen goed. In de dertiende eeuw werden ze steeds machtiger. De immigratie was groot, vaak vanuit Duitsland en de handel bloeide. In het midden van de dertiende eeuw werd het hof van Wenceslaus I tweetalig – Tsjechisch en Duits. Zijn zoon koning Ottokar II van Bohemen werd de machtigste vorst in Midden-Europa. De koning van Bohemen en markgraaf van Moravië Karel IV werd in 1355 de keizer van het Roomse rijk, waar Bohemen toen het centrum van was. In 1348 stichtte hij in Praag de eerste universiteit van Midden-Europa. Tijdens de regering van zijn zoon Wenceslaus IV stegen de sociale spanningen in het Rijk en de ontevredenheid met de kerk. Dit leidde tot de hussietenrevolutie die de reformatie van de kerk nastreefde. Sinds 1436 konden de hussieten hun geloof vrij belijden. Toen de koning en uitstekend diplomaat George van Poděbrady in 1462 door de paus als ketter bestempeld werd, zond hij een vredesdelegatie naar de Europese landen om het hussitische Bohemen in een goed daglicht te plaatsen en de geruchten over de ketterij te ontzenuwen (Kohoutková-Komsová 2005: 78-89). De Tsjechische patriotten in de negentiende eeuw hebben juist deze hussietenperiode bezongen.

---

⁹ Een van hen, Filips de Goede wist zijn gezag tot de vorstendommen Namen, Holland, Zeeland, Henegouwen en Luxemburg uit te breiden (Encyclopedie 1998: 25).

Net zoals in de Nederlanden zorgde een huwelijk ervoor dat ook Bohemen aan het huis van Habsburg toeviel. Zo kwam in 1526 Ferdinand I van Habsburg (de zoon van Maximiliaan van Oostenrijk, zie boven) aan de macht en ontstond in Midden-Europa een multinationale statenbond¹⁰ die met kleine wijzigingen tot 1918 bleef bestaan. Rudolf II zetelde vanaf 1583 in Praag in plaats van in Wenen en maakte van Praag het centrum van het politieke, wetenschappelijke en culturele leven van het Roomse rijk.

2.2. De 'Donkere' tijd – het Huis van Habsburg

Het begin van de “donkere tijd” in Bohemen wordt in de literatuur met het jaar 1620 verbonden. De Boheemse staten weigerden de katholieke koning Ferdinand II van Habsburg te erkennen; in de slag op de Witte Berg bij Praag in 1620 werden ze echter verslagen en Ferdinand II begon met harde repressies. Het Duits werd gelijkgesteld aan het Tsjechisch, wat de weg voor de verduitsing opende, en de enige toegestane kerk werd de katholieke kerk. De protestanten, de elite van de natie (waaronder Comenius), verliet het land. De herendienste en de lijfeigenschap werden verscherpt, de handel raakte verlamd (Kohoutková-Komsová 2005: 107-110,117). De absolutistische staat centraliseerde het bestuur en homogeniseerde de taal ervan.

Hoe zag de nationale situatie van het Rijk eruit? Omdat het gebied van het Habsburgse Rijk door een aantal oorspronkelijk zelfstandige delen werd gevormd, waar minstens één etnische groep leefde, ontstonden er vroeger of later problemen. Naast de officiële staatsidentiteit werd namelijk ook de identiteit van de etnische groepen en van de oude politieke eenheden gehandhaafd. Dit bracht een stijgende belangstelling voor de cultuur, de taal en de etnische zelfstandigheid van de afzonderlijke regio's en bevolkingsgroepen teweeg. Daar waar minstens een deel van de etnische groep toegang kreeg tot de hogere scholen, zoals in Bohemen, begon zich een klein groep van intellectuelen te vormen die tot de conclusie kwam dat hun groep een verwaarloosde, 'slapende' natie was en dat het hun vaderlandsplicht was deze natie weer wakker te maken ('wederbaren', vandaar de benaming van deze periode – Tsjechische nationale wedergeboorte) (Hroch 1999: 22). Maar nu loop ik een beetje

---

¹⁰ Neder- en Opper-Oostenrijk, Stiermarken, Karinthië, Tirol, Krain, Landen van de Boheemse Kroon (Bohemen, Moravië, Silezie, Opper- en Neder Laustiz) en een deel van Hongarije.

op de zaken vooruit. Daarom behandel ik eerst de 'donkere' periode van de Zuidelijke Nederlanden.

Ook over het begin van de 'donkere' tijd in de Zuidelijke Nederlanden kunnen wij in verband met de Dertigjarige oorlog, resp. Tachtigjarige oorlog spreken. De Opstand van de Nederlanden tegen de Spaanse soeverein leidde tot het uiteenvallen van de Nederlanden – in het noorden ontstond de onafhankelijke Republiek der Verenigde Provinciën (inclusief Zeeuws-Vlaanderen en Noord-Brabant), in het zuiden bleven de Zuidelijke Nederlanden onder Spaans-Habsburgs gezag. De katholieke godsdienst werd daar volledig hersteld (nieuwe kloosterorden bloeiden, bv. de jezuïeten, net zoals in Bohemen). Tienduizenden, vaak hooggekwadificeerde, inwoners verlieten het land en vestigden zich vooral in de Calvinistische Noordelijke Nederlanden. Deze ontwikkeling is vergelijkbaar – de zogenaamde Contrareformatie, emigratie – met die in de Tsjechische landen (Encyclopedie 1998: 27-28).

De Zuidelijke Nederlanden gingen in 1713 op in het Habsburgse rijk (Encyclopedie 1998: 28). Net als Bohemen zijn ze Oostenrijks geworden.

3. HET HISTORISCHE TIJDSBEELD – EIND 18DE EEUW

Ik ben aan het eind van de achttiende eeuw gekomen. Hoe zag de 'nationaliteitssituatie' in Europa er toen uit? Op de drempel van de negentiende eeuw bestonden in Europa slechts zeven natiestaten met een nationale identiteit. Deze staten hadden hun culturele traditie in hun nationale taal, die tegelijkertijd de taal van het bestuur en van de heersende elites was. Naast deze naties bestonden er meer dan dertig etnische groepen, die op het grondgebied van (feodale) multi-etnische imperiums leefden (Hroch 1999: 13).

Hroch (1999: 13-14,19-21) sprak over de zgn. 'niet-regerende etnische groepen'. Deze groepen spraken een andere taal dan degenen die de staat regeerden. Ze hadden geen 'eigen' staat, noch heersende elites, noch een volledige traditie van een eigen literaire taal (deze traditie werd onderbroken of verstoord). Deze groepen verloren hun zelfstandigheid, maar leidden tot het ontstaan van vele banden (politieke, bestuurs-, culturele), die een integrerende rol speelden in de periode van de nationale beweging.

Wat deze etnische groepen over het algemeen gemeen hebben, definieerde Anthony D. Smith (Hroch 2003: 272,274) als volgt: een eigen collectieve naam, de mythe van een gemeenschappelijke afkomst, een gemeenschappelijk historisch geheugen, één of meer verschillende elementen van de gemeenschappelijke cultuur (taal, religie, gewoontes...), de verbinding met een bepaald 'vaderland' en het gevoel van solidariteit ten opzichte van aanzienlijke delen van de populatie.

Nu ik uiteengezet heb wat een etnische groep is, kan ik het historisch tijdsbeeld schetsen. De eerste tekenen van het nationaal bewustzijn doken in de tijd van de verlichting op.

3.1. De verlichting

In 1787 begon in Brabant de volksbeweging tegen de hervormingspolitiek van de verlichte en autoritaire keizer Jozef II. In 1789 volgde een opstand die tot de onafhankelijkheidsverklaringen van de provincies leidde (met enkele verwijzingen naar het verleden, onder andere naar de tijd tot en met de Bourgondiërs in het geval

van Vlaanderen; dit Gouden tijdperk heb ik in 2.1. op p. 11-12 beschreven). Massale manifestaties voor “godsdiens, vrijheid en vaderland” werden georganiseerd, de nationale grootheid van de Belgen in het verleden werd in liederen en historische werken bezongen; taal speelde hierbij in vergelijking met religie een ondergeschikte rol (Encyclopedie 1998: 29,35). Hroch (1986: 213) sprak in deze context over landelijk patriottisme, dat de oude rechten en privileges van de standen en de kerk benadrukte. In Bohemen was de situatie anders; over landelijk patriottisme had hij het slechts in verband met enkele edellieden (Hroch 1999: 26).

In de Zuidelijke Nederlanden is in die tijd echter ook sprake van een “voorzichtig streven naar aansluiting bij het Noorden”, zoals Van Bree (Van der Wal-Van Bree 1997: 379) schrijft. Één van de voorstanders van de voornoemde aansluiting was de advocaat J.B.C. Verlooy, die in 1788 een Verhandeling op d'onacht der moederlyke tael in de Nederlanden publiceerde (Van der Wal-Van Bree 1997: 379).

In 1792 werden de Oostenrijkse Nederlanden door de Fransen bezet en in 1795 bij de Franse republiek ingelijfd. In tegenstelling tot de Tsjechische landen, waar in die tijd de nationale beweging al op gang was, betekende de Franse bezetting niet alleen verfransing maar ook het einde van de spontane evolutie tot natievorming, evenals het einde van de oude vorstendommen¹¹. De integratiepolitiek binnen de unitaire staat werkte bevorderlijk voor de ontwikkeling van een Belgische identiteit (Encyclopedie 1998: 29-30,36).

Het bekendste verzet tegen deze politiek kwam in 1798 in Vlaanderen en Brabant. Na de nederlaag van de opstandelingen volgde een harde repressie en verdere verfransing. Aan het eind van de Franse tijd was het Frans in de Vlaamse departementen vanuit het principe “één rijk, één taal” de officiële voertaal geworden in de administratie, het gerecht en het middelbaar en hoger onderwijs; het Frans was het communicatiemiddel voor de revolutionaire ideeën en de cultuurtaal voor de burgerij (Encyclopedie 1998: 30-31,37).

De verlichte hervormingen vonden in de Tsjechische landen vroeger plaats dan in de Zuidelijke Nederlanden. Dankzij de hervormingen van Maria Theresia (1740 – 1780) werd bijvoorbeeld in 1774 de leerplicht voor kinderen vanaf 6 tot 12 jaar ingevoerd en werden scholen gesticht. De douanegrenzen tussen de afzonderlijke landen van de

monarchie werden afgeschaft, een gemeenschappelijke munt en een uniform belastingssysteem werden ingevoerd. Daarnaast ontstond er een Theresiaans kadaster en vond in 1754 de eerste volks- en huistelling plaats, enz. De grootste opstand (zonder nationale eisen, zowel Tsjechen als Duitsers namen deel) tegen herendienst en lijfeigenschap vond in 1775 plaats, waardoor de uitvaardiging van een verordening dat de herendienst beperkte, werd versneld. Op de hervormingen van keizer Jozef II zullen we later nog ingaan (Kohoutková-Komsová 2005: 124-125, Kočí 1978: 56,64,81).

3.2. Verenigd Koninkrijk der Nederlanden

De Tsjechische nationale beweging onstond in een periode van hervormingen, in het laatste kwart van de 18^e eeuw, maar omdat van een Vlaamse beweging nog geen sprake was, ga ik nu eerst de situatie in de Zuidelijke Nederlanden verder beschrijven (Kohoutková-Komsová 2005: 142). Voorlopig kon van een Vlaams nationaal gevoel nog niet gesproken worden, wel van een Belgisch nationaal gevoel.

In 1814 werd als een bolwerk tegen Frankrijk door de geallieerden het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden opgericht door samenvoeging van de voormalige Republiek en de Belgische departementen (Encyclopedie 1998: 31, Willemyns-Daniëls 2003: 187). Om de eenheid tussen Noord en Zuid te verzekeren voerde de verlichte koning Willem I een “politiek van Nederlandse natievorming waarin ook de /Nederlandse/ taal haar plaats kreeg vanuit het principe ‘één taal, één staat, één volk’” (Encyclopedie 1998: 37). Hij moedigde de letterkundige verenigingen aan en in de Zuidelijke Nederlanden richtte hij drie rijksuniversiteiten op met een leerstoel Nederduitse Letterkunde en Welsprekendheid (het Latijn bleef echter de universitaire voertaal). Willem I gaf ook taalwetten uit voor de hernederlandsing van de Vlaamse gewesten: openbare diensten werden in enkele provincies vernederlandst en in 1823 begon hij met de vernederlandsing van het middelbaar onderwijs. Zijn nationaliteitspolitiek vond echter weinig weerklank bij de bevolking (Encyclopedie 1998: 31,37, Willemyns-Daniëls 2003: 198).

Een Groot-Nederlands nationaal gevoel was slechts te vinden bij een paar uitzonderingen, zoals o.a. bij letterkundige en voorvechter van de culturele integratie

---

¹¹ Het echte vaderland was toen nog geen “Flandria”, maar het vorstendom; er bestond dus geen

van Noord en Zuid Jan F. Willems. Hij streefde naar samenwerking tussen letterkundigen en naar een uniforme spelling van het Nederlands en het Vlaams (Encyclopedie 1998: 37).

De Nederlandse natievorming draaide uiteindelijk uit op een mislukking. De etnische basis bleek te zwak, Noord- en Zuid-Nederlanders hadden sedert de scheiding een eigen identiteit ontwikkeld (reformatie contra Contrareformatie¹²), en er waren ook verschillen in taal (uitspraak, woordenschat, stijl, spelling). Bovendien streefde de vorst niet echt naar een evenwicht tussen deze twee culturen, maar richtte hij zijn imperialistische nationaliteitspolitiek op een algemene verhollandsing gericht (waar trouwens ook Willems moeite mee had, hij voelde zich naast Groot-Nederlander ook Brabander of Belg). Ook als gevolg van de achttien jaar durende inlijving van België bij het revolutionaire Frankrijk heerste er in België ontevredenheid over zijn autoritaire stijl van regeren. De geestelijkheid vreesde dat met het Hollands ook het Protestantisme zou toenemen. De revolutiegolf van 1830, met enthousiasme door alle bevolkingsgroepen gesteund, leidde tot een opstand in Brussel en tot de verklaring van een onafhankelijk koninkrijk (Encyclopedie 1998: 38-39).

De taalpolitiek van Willem I had echter gunstige gevolgen voor het Nederlands in Vlaanderen. De taal was bruikbaar gemaakt voor een modern beleid en dankzij het onderwijs was de kennis van het Nederlands verbeterd (Encyclopedie 1998: 39). Nu echter terug naar de Tsjechische landen.

---

algemeen Zuid-Nederlands vaderlands gevoel (Encyclopedie 1998: 28-29).

¹² Zo leken verhollandsing en zedeloosheid in de ogen van vele katholieken hand in hand te gaan. Als een uitzondering kan ik bv. priester Leo de Foere noemen (Encyclopedie 1998: 38).

4. DE FASES

Voordat ik de eerste fase van de Tsjechische en Vlaamse beweging bespreek, moet eerst uitgelegd worden wat de eerste fase van de nationale beweging in het algemeen betekent en ook wat het doel van zo'n beweging is.

Het doel van een nationale beweging is, algemeen gezegd, de tekorten verwijderen, die de niet-regerende etnische groep in de gegeven historische situatie van de toenmalige natiestaten onderscheidt. Volgens Hroch gaat het vooral ten eerste om door de ontplooiing van de literaire taal en de nationale cultuur de culturele en talige inferioriteit te boven te komen; ten tweede om de politieke onbekwaamheid van de leden van de etnische groep te boven te komen en het recht te verkrijgen om aan politieke besluitvorming te mogen deelnemen; en ten derde om de ondergeschikte sociale positie van de leden van de etnische groep op te heffen en een volledige sociale structuur te bereiken. De doelstellingen kunnen voortdurend veranderen, ik bedoel daarmee dat elke nationale beweging in een aantal fases doorloopt. In elk geval kunnen wij drie basisfases onderscheiden, zowel in de Tsjechische als in de Vlaamse beweging (Hroch 1999: 14-15). Vaak worden deze met een nummer aangeduid¹³.

De eerste fase is volgens Hroch (Hroch 1999: 15) de periode van de belangstelling van de geleerden: „de taal van de etnische groep, zijn verleden, cultuur, levenswijze en soms ook de aard van het territorium waar deze leeft, wordt het onderwerp van de verlichte wetenschappelijke studie. Deze belangstelling wordt door het verlichte verlangen naar kennis gemotiveerd, maar ook (...) door het verlichte patriottisme, de liefde voor het vaderland en de etnische groep die daar leeft“. In het geval van de Tsjechische landen ging het om de periode van de jaren ca. 1780 – 1800 en voor Vlaanderen van 1830 – 1840 (Hroch 1999: 194-195).

De tweede fase is „de periode van de nationale agitatie, wanneer een groep van patriotten (vooral de intellectuelen) de leden van hun niet-regerende groep ervan tracht te overtuigen dat zij de leden van een natie zijn, die (...) recht op dezelfde rechten heeft als de al bestaande naties“ (Hroch 1999: 15-16). Aanvankelijk weten de agiterende patriotten nog geen grote interesse te wekken onder degenen tot wie zij

---

¹³ Hroch onderscheidt de fases met de letters – A, B en C.

zich richten; later echter wel. Bij de Tsjechische landen gaat het dan over de periode van 1800 – 1848, in Vlaanderen over van 1840 – 1918 (Hroch 1999: 16, 194-195).

De derde fase is de tijd van de massabeweging die volgt als de „nationale agitatie zo’n succes heeft behaald dat de signalen uit het patriottisch centrum weerklank vinden in alle regio’s en in staat zijn om tienduizenden mensen te mobiliseren“ (Hroch 1999: 16). Tijdens deze fase bereikt de groep meestal de volledige sociale structuur zodat wij niet meer van een etnische groep spreken maar van een natie. Van het einde van de nationale beweging sprak Hroch wanneer deze eigenlijk al zijn doelen had bereikt, gewoonlijk na het bereiken van autonomie (Hroch 1999: 16). In de Tsjechische landen was dit in de jaren 1848 – 1918 het geval, in Vlaanderen tussen 1918 – 1992 (Hroch 1999: 194-195).

In de literatuur over de Tsjechische nationale beweging wordt vaak onder de term “fase” een “generatie” (namelijk de eerste drie generaties van de nationale beweging) verstaan; de jaartallen die we daar krijgen (de eerste fase volgens de generatie-indeling: jaren 1770 – begin negentiende eeuw, de tweede fase: begin negentiende eeuw – jaren 1820 en de derde fase: 1830 – jaren 1850), verschillen dan ook met het bovenstaande.

Nu gaan wij de drie genoemde fasen uitvoeriger bekijken.

5. DE EERSTE FASE - DEFENSIE

De eerste fase was in beide landen de periode van opbouw en uitbouw van de beweging. De eerste voorvechters waren in beide landen een groepje intellectuelen zonder politieke invloed die aanvankelijk weinig impact hadden op de bevolking. Toch wisten ze later een groot deel van de bevolking voor hun ideeën te winnen. Hun voordeel was dat de meerderheid van de Tsjechen en Vlamingen nog eentalig Tsjechisch of Nederlands was (Willemyns-Daniëls 2003: 214-215).

De Tsjechische nationale beweging begon zich in de periode van de hervormingen van keizer Jozef II (1780 – 1790) te vormen. De hervormingen droegen bij aan de heropleving van het Tsjechisch nationalisme. Deze fase duurde tot ongeveer 1800, in de Vlaamse provinciën vanaf de jaren 1830 tot 1840. Het ging om een periode van een wetenschappelijke interesse voor de filologie en geschiedenis, die vooral in verlichte geleerde verenigingen tot uiting kwam.

5.1. Territorium

Waaruit bestond het gebied als het gaat om de Tsjechische landen? Hier kan namelijk in tegenstelling tot de Vlaamse provinciën verwarring ontstaan. De Tsjechische nationale beweging vond plaats op het gebied van twee geografische, administratieve en politieke eenheden: Bohemen en Moravië. In Moravië, zonder een natuurlijke grens met Oostenrijk (en wel met een natuurlijke grens met Bohemen, door de bergen gevormd), manifesteerde zich de tweede en de derde fase later dan in Bohemen. Dit had natuurlijk invloed op het landelijk patriottisme, voor de nationale beweging was het echter niet beslissend (Hroch 1986: 240-241).

Bohemen en Moravië zijn landen met een zeer stabiele grens ten opzichte van alle burens sinds de middeleeuwen. In België was daarentegen de stabiliteit van de buitengrens door de splitsing van de traditionele historische eenheden verzwakt (Hroch 1986: 242).

De Tsjechische nationale beweging vond op het gebied van een grote multinationale staat plaats met één regerende natie: de Oostenrijks/Duitse. Hier vinden wij een parallel met de Vlaamse Beweging die ook slechts tegen één natie stond: de

Waals/Franse¹⁴. Een groot deel van de kleine Europese naties daarentegen stond toen namelijk tegenover de superioriteit van twee grote regerende naties (bijvoorbeeld de Finnen tegen de Russen en Zweden (Hroch 1986: 241).

De vaderlandse activiteiten waren in de Tsjechische landen niet in evenwicht: het zwaartepunt lag in de steden (vooral de meer levendige marktcentra), in Vlaanderen was dat nog sterker het geval. Het ging vooral om de grote steden als Antwerpen, Gent, Leuven. In de Tsjechische beweging speelde Praag een zeer grote rol, het was de metropool en de zetel van de universiteit. Merkwaardig is wel dat het vaderlandse leven in de omgeving van de grotere steden, zoals Praag en Brussel, passief was (Hroch 1986: 250,339-340, Hroch 1999: 52).

5.2. Taal

In de eerste fase trachtte men de Tsjechische taal en het nationale bewustzijn te herstellen. Men sprak meestal Duits dat dankzij de centralistische politiek ook de officiële taal van de bestuurs- en rechtslichamen en de voertaal op de scholen was. Het Tsjechisch werd alleen door 'onbeschaafde' mensen op het platteland gebruikt (Kohoutková-Komsová 2005: 142, Kočí 1978: 107,141-142,145-146).

Ook het Nederlands was toen de taal van de bevolking (ook in Brussel) en de geestelijkheid in Vlaanderen en werd gebruikt als bestuurstaal in de Vlaamse steden. Het gebruik van de moedertaal was door het humanisme gestimuleerd in literaire en taalkundige werkjes, de taal was echter in zijn ontwikkeling gestagneerd. Latijn was immers de taal van wetenschap en het Frans was niet alleen de taal van de elite, de adel en de gegoede burgerij, maar ook van de centrale administratie van de Habsburgse Nederlanden. Het Frans had ook invloed op de cultuur. Tegen de verfransing die in de tweede helft van de achttiende eeuw toenam, werd nauwelijks gereageerd. Als uitzonderingen kunnen bv. Willem F. Verhoeven, Jozef Michiels en Jan B. Verlooy genoemd worden die het verval van het Nederlands in België in verband brachten met het verval van de natie en pleitten voor een "krachtig overheidsingrijpen ten voordele van een beter onderricht van de moedertaal en de vaderlandse geschiedenis in het onderwijs" (Encyclopedie 1998: 35-36).

---

¹⁴ In België ging het echter meer om verzet tegen een ander, dominerend deel van de natie.

Hoe de taalsituatie tijdens de regering van Willem I eruitzag, hebben wij al gezien. Na het ontstaan van de Belgische staat werd de taalwetgeving van Willem I afgeschaft – buiten het centrale bestuur en het leger waar het Frans weer de enige officiële voertaal was, was de taal zaak van de vrije keuze. “Er trad echter een snelle verfransing op in de administratie, het gerecht en het onderwijs” – het Frans was immers de taal van de nationale eenheid en de cultuurtaal, belangrijk was ook de economische opgang van Wallonië (Encyclopedie 1998: 39).

De plattelandsgebieden in Bohemen maar ook in Vlaanderen waren bijna taalhomogeen. In de vaderlands actieve steden treffen wij soms slechts een Duitse minderheid aan. Als ik het grensgebied van de nationaal actieve gebieden met de loop van de taalgrens vergelijk, stel ik vast dat in Bohemen beide linies enkel in het noorden gelijk lopen en slechts gedeeltelijk in het oosten (het Adelaarsgebergte). Elders liepen de grenzen anders. Ook alle actievere centra van de Vlaamse beweging lagen (met uitzondering van Brussel) eerder verder dan dichterbij de taalgrens met de Walen¹⁵ (Hroch 1986: 340-342).

5.3. Onderwijs

De taal die in het lager onderwijs in Bohemen gebruikt werd, was de taal van de niet-regerende natie, dus het Tsjechisch, wat elders niet vanzelfsprekend was. Ook in Vlaanderen gebruikten de lagere klassen de taal van het volk. Toch werd er een deel ervan verfranst, vooral in en rond Brussel. De onderwijstaal van de universiteit was in de Tsjechische landen echter het Duits, in Gent en Leuven het Latijn, na 1830 het Frans (Hroch 1986: 246, Encyclopedie 1998: 2239,2243,2280).

De districten met het grotere aantal basisscholen lagen in de Tsjechische landen vooral in de nationaal actieve gebieden. Daar steeg ook hun aantal sinds de jaren negentig van de achttiende eeuw snel. Geletterdheid was immers één van de voorwaarden van het nationale bewustzijn en van de nationaal activisme (Hroch 1986: 342,344).

Voor de Vlaanderen gold, anders dan in de Tsjechische landen, niet dat de meest vaderlands actieve gebieden tegelijkertijd de gebieden waren met de hoogste

---

¹⁵ Volgens Hroch is echter noch de taalhomogeniteit, noch de nabijheid van de taalgrens bepalend voor de loop van de nationale beweging (Hroch 1986: 341-342).

geletterdheid van de bevolking. Nog in 1880 had juist het vaderlands actieve Oost-Vlaanderen het hoogste percentage van analfabeten op het hele Vlaamse gebied (48,2 procent), terwijl de nationaal passieve provincie Limburg slechts 42,3 procent analfabeten telde. In België was het percentage van analfabetisme niet alleen in tegenstelling tot de Tsjechische landen nog in het midden van de negentiende eeuw hoog. Nog in 1842 ging ongeveer een derde van de kinderen niet naar school; rond 1843 kon bijna 44 procent lotelingen niet lezen en schrijven (Hroch 1986: 246,344, Encyclopedie 1998: 2244).

De Tsjechische landen en de andere landen van het westelijke deel van de Habsburgse monarchie waren dankzij de onderwijspolitiek en hervormingen van Maria Theresa het gebied met de hoogste alfabetiseringspercentage in Europa¹⁶. Ook daarom kon de pers en de literatuur hier later een belangrijke rol spelen (Hroch 1999: 45).

5.4. Aanleiding tot de nationale beweging

Terug naar de hervormingspolitiek van keizer Jozef. In tegenstelling tot de situatie in de Zuidelijke Nederlanden werd er op de keizer in Bohemen positief gereageerd; hij gold daar als de 'volkskeizer'. Dankzij de afschaffing van de lijfeigenschap in 1781 mochten de dorpelingen sinds 1781 zonder toestemming van de heer verhuizen of trouwen en hun kinderen mochten studeren. In de verduitste steden waar ze vaak wegens het werk naartoe kwamen, was door hun komst weer het Tsjechisch te horen; het nationale karakter van deze steden veranderde (Kohoutková-Komsová 2005: 142, Kočí 1978: 107-108,121-122).

Ook in de Vlaamse provincies trokken de mensen wegens het werk weg, de oorzaken en gevolgen waren echter anders. Om dat te kunnen begrijpen, zal ik de sociale en de economische situatie trachten te verhelderen.

Terwijl Bohemen sinds de tweede helft van de achttiende eeuw tot het economisch meest ontwikkelde gebied van de Habsburgse monarchie behoorde, was Vlaanderen een klassiek gebied van (vooral textiele) manufacturen. Het begin van de industrialisatie stortte Vlaanderen in een slepende sociale crisis. Het zwaartepunt

---

¹⁶ In de tweede fase van de Tsjechische nationale beweging was een absolute meerderheid van de Tsjechen gealfabetiseerd, dit proces was in de loop van de derde fase voltooid (Hroch 1999: 45).

van de industriële revolutie lag namelijk in het Zuiden; de omvorming van een agrarische naar een industriële samenleving was lange tijd voor het grootste deel een Waals fenomeen. Uit de Vlaams sprekende gebieden namen aan het begin van de industrialisatie (buiten Brussel) Antwerpen en in mindere mate enkele Oost-Vlaamse steden zoals Gent deel. Het nationaal actieve gebied van de Vlaamse beweging viel samen met de streken die door de crisis van de oude textielproductie werden getroffen, maar waar de economische situatie relatief snel stabiel werd, te weten Oost-Vlaanderen. De nationale beweging was dus actiever in de stagnerende of langzaam groeiende steden, niet in de vervallen steden van West-Vlaanderen; van de steden met een sterk stijgend aantal inwoners was voor de Vlaamse beweging slechts Antwerpen van belang (Encyclopedie 1998: 32, Hroch 1986: 345-346).

Wij hebben gezien dat Vlaanderen, waar de landbouw en kleinschalige en ambachtelijke huisnijverheid nog lange tijd stand hield, achter bleef. De Vlaamse emigratie naar Wallonië, Noord-Frankrijk en de Nieuwe Wereld was daarom tamelijk hoog. In 1831 leefde 56 procent van de Belgische bevolking in de Vlaamse provinciën, maar het aandeel van de Waalse bevolking nam toe (Encyclopedie 1998: 32).

Ook in Bohemen¹⁷ boekte de industriële revolutie, die een halve eeuw na de revolutie in Engeland begon, de grootste vooruitgang in de gebieden aan de rand van het nationale gebied, vaak in de Duitstalige gebieden (bijvoorbeeld noord-Bohemen, noord-Moravië), of in de centra, waar de leden van de niet-regerende natie in de minderheid waren, dus bijvoorbeeld in Brno¹⁸. Praag was niet alleen het centrum van de industrialisatie, maar ook van de nationale agitatie. Bohemen verschilde van Vlaanderen in de fase van de nationale agitatie (dus de tweede fase) doordat Bohemen een sterkere industrialisatie had dan de meeste van de andere gebieden met nationale bewegingen. De samenhang tussen nationalisme en industrialisatie is echter moeilijk te bepalen (Hroch 1986: 243-244, Hroch 1999: 44). Nu terug na dit korte intermezzo naar de situatie in de eerste fase van de Tsjechische nationale beweging.

Jozef II loste ook het probleem van de herendienst op (tegen een vergoeding) en vaardigde in 1781 “Toleranzpatente” uit die het protestantisme toestond. Daarnaast

---

¹⁷ In het geval van Bohemen wordt natuurlijk niet over de eerste fase gesproken, zoals in Vlaanderen, maar over de tweede fase van de nationale beweging, anders zou ik de situatie niet kunnen vergelijken.

¹⁸ In België kan Brussel als zo’n voorbeeld dienen (Hroch 1986: 244).

werd ook de censuur afgezwakt. Ook het onderwijs, tot en met 1773 in de handen van vooral de jezuïeten (in Vlaanderen bleef daarentegen tot vóór de liberale onderwijswet van 1850 ruim 80 procent van het middelbaar onderwijs onder controle van de geestelijkheid), werd hervormd, toch was de toegang tot het middelbaar onderwijs voor armere kinderen moeilijk. Bovendien was het aantal geschikte onderwijzers te laag, ook in Vlaanderen waren er nog voor de jaren 1880 weinig Vlaamse leerkrachten beschikbaar. Wat de basisscholen betreft, was het niveau van de leraren nogal laag, toch was het belang van enkele vaderlandsactieve dorpsleraren groot (Kočí 1978: 124,129,138-141, Encyclopedie 1998: 2254).

Langzamerhand groeide het aantal Tsjechisch sprekende intellectuelen en leden van de bourgeoisie (Kohoutková-Komsová 2005: 142). Daaraan droegen zeker bij het *Private wetenschappelijke genootschap* (later het *Koninklijke Tsjechische wetenschappelijke genootschap*), een soort van een wetenschappelijke academie, en een belangrijke leerstoel Tsjechische taal en letterkunde opgericht in 1792 aan de Praagse Karel-Ferdinands-universiteit onder leiding van de vooraanstaande linguïst en historicus F.M. Pelcl (Kočí 1978: 86,216,219, Kohoutková-Komsová 2005: 142).

Wij hebben al gezien dat de leerstoel Nederlands in de Vlaamse provincies veel later (in de tijd van het Verenigd Koninkrijk) werd opgericht dan de leerstoel Tsjechisch in het Koninkrijk Bohemen (1792). Vanuit het oogpunt van de fasering van de nationale bewegingen was het echter vroeger dan in de Tsjechische landen: terwijl het in Bohemen pas in de loop van de eerste fase gebeurde, werd de leerstoel in Vlaanderen nog vóór de eerste fase van de Vlaamse beweging opgericht.

In het Koninkrijk Bohemen waren dus de hervormingen van keizer Jozef II voor het ontstaan van de eerste fase van de Tsjechische beweging bepalend, in de Vlaamse provinciën was dat anders. De Nederlandstaligen, de meerderheid van de Belgen, werden na het Belgisch opstand in een achtergestelde positie gedrongen. De beweging ten voordele van de volkstaal kwam er, evenals het verfransingproces, onmiddellijk na de omwenteling op gang. Deze beweging noemde de Nederlandstalige bewoners uit de Vlaamse provinciën Vlamingen en hun land Vlaanderen. De Vlaamse Beweging groeide traag, ook de naam Vlaanderen werd stapje voor stapje ingevoerd, aanvankelijk enkel bij flamingantsche intellectuelen. Het gewone volk sprak van de Vlaamse provinciën of van Vlaams-België, onder de

term Vlaanderen verstonden ze enkel de twee provinciën (Encyclopedie 1998: 31-32,39).

De beweging manifesteerde zich aanvankelijk in de activiteiten van de letterkundige genootschappen. Actieve taalliefhebbers waren bijvoorbeeld de Gentenaren Jan F. Willems, Philip M. Blommaert, Marie Doolaeghe en Ferdinand A. Snellaert, de Antwerpenaren Jan J. De Laet, Hendrik Conscience en Michiel van der Voort, de Limburger Pieter Ecrevisse, de Luikse hoogleraar Jan H. Bormans, de priesters Jan-Baptist David, Leo de Foere (Encyclopedie 1998: 39). Ze streefden naar een onafhankelijk België, katholicisme, ontfransing en onthollandsing: “Door het versterken van de positie van de volkstaal, de ‘Belgische taal’, wilden ze de onafhankelijkheid en de nationale traditie van het nieuwe rijk verstevigen, België meer Belgisch maken en weerbaarder tegen de Franse invloed (...)” (Encyclopedie 1998: 39-40). Een reactie op de verfransing kwam pas in tweede instantie; maar “met het ontstaan van de Vlaamse Beweging groeide heel spoedig ook het bewustzijn van een Vlaams-Waalse tweeledigheid in België” (Encyclopedie 1998: 40).

De strijd voor de taal en cultuur speelde niet altijd de hoofdrol bij het ontstaan van een nationale beweging; wij hebben echter gezien, dat dat in de Tsjechische landen en de Zuidelijke Nederlanden wel het geval was. Daartoe droeg het centralistische regime en het principe van homogenisering bij (van alle aspecten van het maatschappelijke leven, dus ook van de taal), dat tot de invoering of de versterking van een unitaire staatstaal leidde. Daarbij werd geen rekening gehouden met de eigenaardigheden van de historische eenheden, die een eigen taal hadden, verschillend van de staatstaal. De volkstaal, de “gedegenereerde taal, dialect” kon namelijk het staatsorganisme verzwakken. Deze politiek riep afkeer op en ontevredenheid in de provinciën. In de Tsjechische landen werd in de geest van het landelijk patriottisme een beroep gedaan op een zelfstandige geschiedenis, taal en cultuur van de provincie (Hroch 1999: 53-57).

5.5. Apologieën

In de eerste fase had de taal de meeste interesse (bij enkelen de “hobby”) van de verlichte geleerden. In de tweede fase speelde ze een hoofdrol in de nationale communicatie, de taal werd een vaderlands argument waarmee de leden van de

etnische groep opgeroepen werden tot liefde voor de taal; in de derde fase van de Tsjechische beweging kreeg het taalprogramma een politieke inslag – in de Vlaamse beweging gebeurde dit eerder (Hroch 1999: 59).

Om naar de eerste fase terug te keren: opvallend is dat eerst de taal verdedigd en bezongen werd – de esthetische waarde van de taal, haar beroemd verleden en het vermogen om de ingewikkelde gedachten en gevoelens uit te drukken, werd benadrukt. Naast de Tsjechische “verdedigingen” zijn ook de apologieën op de Nederlandse taal van dezelfde tijd uit de Oostenrijkse Nederlanden bekend (Hroch 1999: 59-60).

De taalstrijd in de Tsjechische landen is dus met de zgn. taalverdedigingen begonnen. De reeds genoemde František Martin Pelcl (1734 – 1801) verzorgde in 1775 de publicatie van *Dissertatio apologetica pro lingua Slavonica, praecipue Bohemica* (Verdediging van de Slavische, vooral de Tsjechische taal), uit 1673. Het was door Bohuslav Balbín¹⁹ geschreven en was in Praag een sensatie. Balbín beschreef het verval van de Tsjechische landen en het daarmee verbonden ongunstige lot van de Tsjechische taal. Hij deed het voorkomen dat men vóór 1620 (zie 2.2, p. 13) in bijna alle steden Tsjechisch sprak. Hij memoreerde dat na de slag op de Witte berg “het grootste deel van het Tsjechische land onder de buitenlanders en vooral onder de soldaten werd verdeeld”. De Duitse kolonisten²⁰ misvormden zelfs na een verblijf van tientallen jaren in Bohemen de Tsjechische taal op een lachwekkende en beledigende wijze. Maar de Tsjechen kwamen hen tegemoet en leerden Duits. Vooral zwaaide Balbín de Slavische taal lof toe, omdat die volgens hem een poort tot de andere talen is (Kohoutková-Komsová 2005: 142, Kočí 1978: 9-12,14-15,18,20,219).

Er volgden andere verdedigers van het Tsjechisch: F.M. Pelcl, Karel Hynek Thám, František Josef Kinský, in Moravië Jan Alois Hanke z Hankenštejna. Zij richtten zich vooral tot de adel (in het Duits). Omdat zij over grote maatschappelijke invloed beschikten, was het van groot belang hun interesse voor het Tsjechisch te wekken. Zo gaf Thám de Tsjechische adellijken de schuld van het verval van de Tsjechische nationaliteit (Kočí 1978: 94-98,103,159-162). Zowel de Tsjechische als de Vlaamse elite stond namelijk nog sterk onder Duitse, respectievelijk Franse invloed, bij velen

---

¹⁹ Een contra-reformerend historicus (1621 – 1688) (Kočí 1978: 9).

²⁰ De Duitse (vooral katholieke) kolonisten vestigden zich vooral in de steden. Al in de zeventiende eeuw werden vele Tsjechische steden gegermaniseerd, ook het aantal Praagse Duitsers steeg (Kočí 1978: 88,90-91).

werd trouwens thuis vaak Duits of Frans gesproken. Hugo Verriest schreef bijvoorbeeld over Conscience, Ledeganck en zelfs Willems: “Zij waren de groote Vlamingen op het verhoog, voor het wereldtooneel daar buiten. Zij dichtten, zij redevoerden, zij streden in het vlaamsch, maar zij leefden in het fransch” (Willemyns-Daniëls 2003: 215).

F.M. Pelcl maakte zich in zijn *Geschiedenis van de Duitsers en hun taal in Bohemen* zorgen over de toekomst van het Tsjechisch. De eerste generatie van de patriotten beleefde in het begin van de nationale wedergeboorte ogenblikken van pessimistische resignatie. In het begin gingen zij niet over tot vaderlandse agitatie, omdat zij niet in de doeltreffendheid ervan geloofden. Zelfs Dobrovský twijfelde aanvankelijk of het Tsjechisch aan de voorwaarden tot de groei en ontplooiing voldeed, de taal van de hogere literatuur was immers Duits. Datzelfde gold voor het Frans, dat toen ook de taal van wetenschap en cultuur in Vlaanderen was (Beheydt 2004: 17, Hroch 1986: 64, Kočí 1978: 90, 194).

Ook bij Jan Frans Willem in Vlaanderen verminderde immers eind jaren twintig het geloof in het opbloeien van het Nederlands in het Zuiden; ook door de intrekking van de taalbesluiten in 1830 was hij ontmoedigd (Encyclopedie 1998: 3747-3748).

5.6. Pers

Het pessimisme was aanvankelijk gemotiveerd. In 1771 klaagde bijvoorbeeld de uitgever van enige Tsjechische kranten dat hij geen abonnees had. De censuurcommissie was de mening toegedaan dat de Tsjechische kranten in tegenstelling tot de Duitse overbodig waren. Begin 1772 verscheen de Tsjechische *Praagse postkrant* voor de laatste keer. Pas vanaf 1782 werd de *Praagse Tsjechische krant* (later *Schönfeld k. & k. postkrant*) opnieuw uitgegeven. Het blad verscheen toen een keer per week. Ook Kramerius gaf zijn eigen *Vaderlandse krant* uit (Kočí 1978: 91, 185-187).

Ook in Vlaanderen overheerste de Franstalige pers, die op een kwalitatief zeer hoog niveau stond. Die kende natuurlijk ook een hogere frequentie in vergelijking met de Nederlandstalige. De Vlaamse uitgevers gaven twee, drie of vier edities per week uit. Soms verscheen er geen Nederlandstalig blad, zoals in de arrondissementen Oostende, Ieper of Kortrijk. In Aalst daarentegen had de Nederlandstalige pers geen

Franstalige concurrentie. De frequentie was dus in vergelijking met de Tsjechische pers nog relatief hoog, maar dat kwam door een andere voorgeschiedenis – de Vlaamse bladen verschenen niet zomaar uit het niets zoals de Tsjechische, maar konden op de periode van het Verenigd Koninkrijk aansluiten. Als voorbeeld kan De Brugsche Gazette genoemd worden, in 1792 onder de naam Vaderlandsch Nieuwsblad gesticht, vanaf 1814 verschijnend onder de titel De Gazette van Brugge. Als een ander voorbeeld kan De Gazette van Gent dienen, al in 1667 gesticht. Beschouwingen over de Vlaamse culturele en politieke actualiteit en de literaire kritiek, bijdragen over kunst, wetenschap, onderwijs, folklore en spelling waren in het veertiendaags blad Kunst- en Letterblad (gesticht in 1840) te lezen, ook de maandbladen voor taal, onderwijs en geschiedenis, De Middelaar en voor letteren, kunsten en wetenschappen, De Noordstar (beide gesticht in 1840) (Encyclopedie 1998: 1236-1237, 1757-1758, 2054, 2213, 2429-2431, 3501).

Interessant is, dat in Kunst- en Letterblad één artikel in twee delen, waarschijnlijk door Snellaert, over Bohemen gepubliceerd werd. Het artikel Over de toestand der Volkstaal in België en in Bohemen verscheen in de eerste jaargang op p. 77 (Kalla 1997: 152-153). Kalla (1997: 152) zegt: “De auteur stelde vast dat het er beter mee is gelegen in de Oostenrijks-Hongaarse monarchie dan in België (...). Vervolgens betoonde hij verschillen tussen Vlaanderen en Bohemen in gebruik van de volkstaal in het onderwijs, in de rechtbanken en door de ambtenaren. In het tweede deel beweerde de auteur dat het nationale gevoel in Vlaanderen nog niet zo hoog gestegen is als in Bohemen. Om zijn stelling te verdedigen, deed hij een beroep op Šafařík.” De verschillen waren natuurlijk zo groot omdat de Tsjechische beweging zich toen al in zijn tweede fase bevond.

Snellaert zei in het artikel verder dit: “Meermalen had men hem /Šafařík/ aangeraden zich van het Russisch of van het Hoogduitsch te bedienen; (...) Schaffarik antwoordde eenvoudig: Wy doen pogingen om eene nationale letterkunde te bezitten; de taelkundigen zeggen dat het Boheemsch bekwaem is, om in alle vakken de menschelyken geest te helpen vooruitgaan; dit is ook mijn gevoelen, en ik wil de theorie praktisch bewyzen. Ik behoor eerst en vooral aan myn vaderland (...) Heeft de vreemde belang myne werken te kennen, hy leere onze tael aen, of hy late die werken vertalen: ik schryf gelijk ik denk” (Kalla 1997: 153). Dat een deel van het

werk van Šafařík in het Duitsch werd geschreven, vermeldde Snellaert niet (Kalla 197: 153).

5.7. Beschaafde taal

De nationale beweging richtte zijn taaleisen niet alleen naar buiten (om van de kant van het staatsbestuur, plaatselijke autoriteiten, regerende intelligentie, regering en anderen respect voor de taal te winnen), maar ook naar binnen, tot de leden van de eigen etnische groep om hun nationale identiteit en taal- en vaderlandse activiteiten kracht bij te zetten. Trouwens, dat hebben wij al gezien bij de apologieën – een deel daarvan was voor de leden van de eigen etnische groep bestemd, een groter deel dan voor de leden van de regerende natie en de ontwikkelde elites (Hroch 1999: 60-61).

Naast het schrijven van de apologieën waren de patriotten in de eerste fase van de nationale beweging ook op zoek naar de taalnorm, ze trachtten de taal te codificeren. Bijna elke nationale beweging stond echter eerst voor de vraag, welke taal voor de codificatie te gebruiken: de actueel gesproken taal, een dialect of een “gedrukte” oudere, bv. de middeleeuwse, taal, zoals bij de Tsjechische beweging het geval was. Dit proces wordt de zgn. selectie genoemd. Daar kwam nóg een probleem bij: welk dialect is het “zuiverste”? Soms poogde men zelfs een kunstmatige taal te bedenken (bijvoorbeeld een poging tot de schepping van de Moravische taal van begin van de jaren dertig van de negentiende eeuw of de constructie van één taal voor Tsjechen en Slowaken). Welke weg de Vlamingen kozen, zal ik verderop beschrijven. De codificatie was een langdurig proces met veel verschillende opvattingen en veel geleerde discussies (Hroch 1999: 61-64, Beheydt 2004: 8).

Het resultaat daarvan was de uitgave van woordenboeken en spraakkunstboeken²¹, maar de uitkomsten van het onderzoek van de hierbij betrokken individuele geleerden waren niet altijd overeenkomstig de ontwikkeling van de algemeen aangenomen taalnormen. Het zoeken naar de “juiste” taalnorm werd vroeger of later een directe nationale opdracht. Daarmee gingen ook pogingen gepaard om de nationale taal van vreemde elementen te zuiveren, het zgn. purisme (Hroch 1999: 62). Daar kom ik nog op terug.

---

²¹ 28 Tsjechische spraakkunsten en veertien woordenboeken tussen 1775 en 1825 (Kočí 1978: 195).

Hoe was het in praktijk? Laten wij de codificatie van het Tsjechisch beschrijven. Na de slag op Witte Berg ontstond er een kloof in de ontwikkeling van de Tsjechische taal. De taal moest nu “hersteld” worden en “hetzelfde niveau” bereiken als het Duits. Dat was aanvankelijk de voornaamste bedoeling van de Tsjechische beweging. De belangrijkste figuur van de eerste fase was Josef Dobrovský²² (1753 – 1829), die de grondlegger werd van de nieuwe beschaafde norm van de Tsjechische taal. Toen was de instabiliteit van het Tsjechisch het grootste probleem, er bestond geen algemene spraakkunst, geen algemene beschaafde taal (Kohoutková-Komsová 2005: 142, Kočí 1978: 101-102,193).

Bovendien namen in de achttiende eeuw de puristische tendensen “enorme proporties” aan (Kočí 1978: 193). Puristen trachtten in het algemeen de taal te zuiveren van woorden die niet Tsjechisch of Nederlands genoeg waren en bedachten daarvoor in de plaats nieuwe “echte” Tsjechische of Nederlandse equivalenten. Purisme “is het streven naar het gebruik van taalelementen waarvan wordt aangenomen dat ze tot de eigen taal behoren, in plaats van taalelementen die voor vreemd worden gehouden,” zegt Goossens (1975: 113). Goossens (1975: 115) onderscheidt substituerende en hiaatvullende purismen: in het eerste geval is een vreemd taalelement door een als inheemse vervangen, hiaatvullende purismen ontstaan bij het vertalen vanuit een vreemde in de eigen taal. In de Tsjechische landen was onder andere Jan Václav Pohl er meester in, in Vlaanderen Guido Gezelle (*Schuimwoordenboek*), ook David liet in 1856 een boekje verschijnen dat tegen de vele gallicismen in het Vlaams reageerde. Gezelle wenste bijvoorbeeld in plaats van *advocaat taalman* gebruiken, waarvoor de Tsjechen²³ “vědin” bedachten (een afleiding van “het weten”, “vědet”). De purismen van Gezelle hadden geen succes (van der Wal-van Bree 1992: 406; Beheydt 2004: 13,16; Novák).

De nieuw bedachte woorden beantwoordden niet aan de regels van de Tsjechische taal. Bijvoorbeeld een leraar Tsjechisch aan het Theresianum in Wenen, Jan Václav Pohl, publiceerde *De Tsjechische spraakkunst* en een reeks van handboeken over spraakkunst met veel belachelijke en onzinnige neologismen en grove fouten (Kočí 1978: 193-194). Kočí (1978: 194) benadrukte dat het belangrijk was dat juist de

---

²² Dobrovský, een volmaakte type van de verlichte wetenschapper (filosoof, filoloog, historicus, criticus), was ook bij het ontstaan van de Tsjechische literaire geschiedenis en slavistiek (Kočí 1978: 102, Kohoutková-Komsová 2005: 142).

²³ Václav Mikuláš Kříž (1783 – 1872) (Novák)

uitstekende filoloog en wetenschapper Josef Dobrovský zich met de studie van de Tsjechische taal en de geschiedenis van de Tsjechische letterkunde bezig hield. Hij leerde de ontwikkeling van het Tsjechisch kennen. Ideaal als basis voor het Tsjechisch achtte hij de taal van de tweede helft van de zestiende eeuw, de zgn. taal van Veleslavín (Daniel Adam z Veleslavína, 1546 – 1599). Hij bracht er een reeks veranderingen in aan die aan de toenmalige trend in de ontwikkeling van de taal beantwoordden (Kočí 1978: 194,189, Kohoutková-Komsová 2005: 142).

Hij wees de voorstellen van de dilettantische “neologisten” sterk af en accepteerde enkel de woorden die volgens de taalregels door dichters en linguïsten werden gevormd. Zijn *Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache* werd weliswaar pas in 1809 uitgegeven, maar ook de vroegere grammatica's van Tomsa (1782) en Pelc (1795) profiteerden van de wetenschappelijke resultaten van Dobrovský; de invloed van zijn autoriteit was duidelijk. Dobrovský publiceerde in 1791 de *Geschichte der Böhmischen Sprache*, één jaar later uitgebreid met literatuur²⁴. Zoals te zien is, schreef hij in het Duits. Trouwens, ook Willems publiceerde aanvankelijk in een vreemde taal, namelijk het Frans, zie bv. *Manuel d'histoire de Belgique* uit 1840 (Kočí 1978: 194-196, Beheydt 2004:17).

Ook de Vlaamse Beweging richtte zich aanvankelijk enkel op taal- (en letter)kunde (Encyclopedie 1998: 40). Ondanks de belangrijke taalpolitiek van koning Willem beheersten de Vlamingen het “Nederlands onvoldoende om het in de verschillende functies te kunnen gebruiken” (Willemyns-Daniëls 2003: 212). Vooral moest er een “einde worden gemaakt aan de heersende verdeeldheid in spraakkunst en spelling”, zoals in Bohemen (Encyclopedie 1998: 40). De initiatiefnemer was de Maatschappij tot bevordering der Nederduitsche Tael- en Letterkunde (vgl. Koninklijke Tsjechische wetenschappelijke genootschap), een soort preacademie, opgericht door Jan-Baptist David en Jan F. Willems in 1836. In 1837 werd een prijsvraag uitgeschreven voor de regeling van het spellingprobleem, die echter juist tot een jarenlange spellingoorlog leidde en die pas in 1844 eindigde. Integrationistische Nederlandsgezinden (Willems) stonden tegenover een particularistisch groepje West-Vlamingen (Pieter Behaegel en Leo de Foere). Willems en de zijnen pleitten voor taaleenheid met Noord-Nederland, dit in tegenstelling tot de particularisten die de

---

²⁴ De eerste grote literatuurgeschiedenis in Vlaanderen, *Verhandeling over de Nederlandsche dichtkunst in België*, werd door Willems en Snellaert geschreven en in 1838 uitgegeven; *Schets eener geschiedenis der Nederlandsche letterkunde* dan in 1850 (Encyclopedie 1998: 1943).

ationale eigenheid ten opzichte van Nederland ook in de taal wilden uitdrukken en pleitten daarom voor een eigen Zuid-Nederlands. In het geval van het “Zuid-Nederlands” ontstond er echter een probleem: welk dialect uit welke streek moest men als toonaangevend beschouwen? De West-Vlaamse particularisten kozen natuurlijk voor het West-Vlaams als basis voor het Vlaams. Behaegel zelf publiceerde in 1837 een Verhandeling over de Vlaemsche spelkunst (vgl. Willems: Over Hollandsche en Vlaemsche Schrijfwijzen van het Nederduytsch, 1824). Integrationisten en particularisten schreven ook wezenlijk verschillende Nederduytsche spraakkunsten, te weten Behaegel in 1817, David in 1833. De unionistische katholieken beschouwden de taalkundige aansluiting bij het noorden als de overname van de protestantse “ketterse” taal. Een aantal Belgischgezinden (David, Bormans) nam een middenpositie in, maar zag dat de noordelijke steun nodig was voor de levensvatbaarheid van de taal. Tot de West-Vlaamse particularisten behoorde ook de invloedrijke dichter Guido Gezelle, die bijvoorbeeld voor het gebruik van oude woorden uit de volkstaal en oudere literatuur (bv. Van Maerlant) pleitte. Willems had zich echter met veel overtuiging verdedigd en bij Koninklijk Besluit van 1 januari 1844 werd een officiële spelling ingevoerd die bijna volledig met de Noord-Nederlandse overeenstemde (Beheydt 2004: 10-13, Encyclopedie 1998: 40, Willemyns-Daniëls 2003: 218). Barbara Kalla (1997: 149) vergeleek de betekenis en de baanbrekende rol van Willems voor de Vlaamse beweging met die van Josef Dobrovský voor de Tsjechische beweging.

Deze spellingstrijd ofwel het probleem van het vaststellen van de taalnorm was dus iets wat men in de Tsjechische landen niet kende. Dobrovský was natuurlijk niet de enige, die de norm van beschaafd Tsjechisch trachtte vast te leggen, maar zijn autoriteit in de kwesties rond de Tsjechische taal was al in de jaren tachtig zo groot dat “zijn” Tsjechisch gewoon algemeen aanvaard werd (Kočí 1978: 195). Het tweede verschil is, dat men in Vlaanderen niet voor een oude taal als norm koos, maar voor de “actuele” taal van het Noorden.

Er is nog een ander duidelijk verschil: terwijl het Nederlands in Vlaanderen bij het Nederlands in Nederland kon aansluiten, waar de ontwikkeling van de taal onafgebroken was, moest het Tsjechisch praktisch opnieuw gecreëerd worden. Dobrovský sloot immers bij het Tsjechisch van de zestiende eeuw (!) aan.

5.8. Verbreiding en acceptatie van de taal

Het was belangrijk om de gecodificeerde taal in de praktijk te gebruiken, in de verschillende literaire genres: aanvankelijk natuurlijk in kranten en tijdschriften, verder bv. in verzamelde of nagebootste volkspoëzie maar ook in originele (vaak gelegenheids-)poëzie of vertalingen ervan. Poëzie diende niet alleen als bewijs van het hoge niveau van de taal, maar ook om er vaderlandse meningen mee te verkondigen. Korte verhalen ontstonden oorspronkelijk vooral voor de vaderlandse tijdschriften (in verband met inkomen en ontwikkeling van de lezers verschenen romans pas later, meestal aan het eind van de tweede fase). Tot de vroegere genres behoren ook toneelstukken, indien de politieke situatie het bestaan van amateur- of reizende toneelgezelschappen mogelijk maakte. De theatervoorstellingen verbreidden de kennis van de beschaafde taal en uitspraak ook onder die sociale lagen die geen toegang tot de geschreven taal hadden (Hroch 1999: 65-66).

5.8.1. Letterkunde

De situatie waarin de Tsjechische literatuur tot de tijd van Jozef II verkeerde, was weinig rooskleurig. Omdat aanvankelijk een groot deel van de Tsjechen analfabeet was, waren toen veel voorlezers van kranten of boeken actief. De armen in steden en dorpen konden het zich zowiezo niet of nauwelijks permitteren om boeken of kranten te kopen. Daarom kocht bijvoorbeeld een priester, een leraar of een dorpsburgemeester boeken om die vervolgens aan de minder bedeelden uit te lenen. Het ging toen meestal om stichtelijke boeken of oude volksboeken (bijvoorbeeld over Faust). Met andere woorden, wat de letterkunde betrof, stonden de patriotten met lege handen. Ze moesten eerst boeken uit een andere taal gaan vertalen, vooral uit het Duits. Daarnaast was een belangrijke bron de oude Tsjechische literatuur van vóór de slag op de Witte berg. Bv. František Faustín Procházka (1749 – 1809) gaf in 1786 dertien oude Tsjechische werken uit, elk voorzien van een vaderlands nawoord (Kočí 1978: 177-178, 187-188). In een nawoord in een boek over de Trojaanse oorlog schreef V.M. Kramerius (Kočí 1978: 189) onder andere dat de uitgave van het boek in het Tsjechisch een bewijs was dat “vaderlandse taal al 300 jaar geleden (...) zo volmaakt was, dat ze niet alleen de Griekse en Latijnse taal in alles kon evenaren, maar met haar kernachtigheid, volheid en rijkdom van woorden alle andere overtrof”. Hierbij dacht hij vooral aan het Duits dat volgens hem het hoge niveau van het oude Tsjechisch niet haalde (Kočí 1978: 189).

Ook in Vlaanderen wilden de vaderlandse literatoren door het schrijven in de volkstaal en door de studie van het eigen literaire verleden bewijzen dat hun taal minstens gelijkwaardig aan het Frans was. Ook daar werden vóór de eerste fase van de nationale beweging godsdienstige geschriften het meest gelezen, maar ook poëzie, toneel (deze twee laatstgenoemde vooral dankzij de rederijkersgenootschappen), werken van (pseudo)-historische aard, volksboeken, almanakken, periodieken of vertalingen van bv. Molière en Voltaire). Ook de Vlamingen zochten aanvankelijk vaak de inspiratie in zeventiende-eeuwse geschriften (Encyclopedie 1998: 1939,1941).

Heruitgaven van oude Tsjechische boeken waren van groot belang: dat was het bewijs dat de Tsjechische literatuur historische wortels had en dat ze wat de taal betreft zeer ontwikkeld was. De functie ervan was dus verdedigend en aanmoedigend, maar bovenal dienden ze tot voorbeeld. Vaak werden de werken uit de gouden tijd van de Tsjechische literatuur gekozen, dus de tijd van Daniel Adam z Veleslavína. Verder was het ook noodzakelijk om populaire werken te schrijven in de vaderlandse geest. Kramerius ging hierin voorop: het betrof Tsjechische avonturen-, historische, amusements- of sprookjesboeken, buitenlandse volksverhalen, vooral de Duitse, maar ook moralistische schriften. Wegens het tekort aan boekhandels en uitgevers heeft Kramerius in 1790 de uitgeverij en boekhandel *De Tsjechische expeditie* opgericht (Kočí 1978: 189-191).

Na 1830 beoefenden en bestudeerden de taalminnaren in Vlaanderen de gemeenschappelijke Nederlandse letteren. De taaleenheid met Nederland bood hun de beste garantie om hun taal te verdedigen. Willems inspireerde daarmee een groep intellectuelen in Gent, waar een nieuwe literatuur vanaf 1834 werd ontwikkeld (Encyclopedie 1998: 1942). “Zij richtten literair-culturele tijdschriften op, zoals de Nederduitsche Letteroefeningen, onder redactie van Philip M. Blommaert en Constant P. Serrure”, lezen wij in de Encyclopedie (1942), waarin bv. Maria Doolaeghe haar ode Aen de Belgische Dichters publiceerde. Ook het Nederduitsch Letterkundig Jaarboekje liet veel jonge literatoren aan het woord. Letterwedstrijden werden georganiseerd. In 1834 boekte Karel L. Ledeganck met zijn Zegepraël van ’s lands onafhangelijk succes, waarmee hij de toon aangaf voor de vaderlandse poëzie. Een populaire (gelegenheids)dichter was vooral Prudens van Duyse (Encyclopedie 1998: 1942-1943).

Omdat de poëzie in het Tsjechisch ontbrak, gaf een groepje o.l.v. Václav Thám in 1785 enkele bundeltjes uit. Hiermee wilden ze aantonen dat ook “in onze moedertaal, zoals in andere talen, alles dichten en zingen kan” (Kočí 1978: 191-192). Onder de eigen productie zijn in deze almanakken ook bijvoorbeeld oude Tsjechische gedichten uit de vijftiende tot en met zeventiende eeuw te vinden. Pas tien jaar later begon zich een groep dichters te vormen met hogere artistieke ambities, zoals de vaderlandse priester Antonín Jaroslav Puchmajer (1769 – 1820) (Kočí 1978: 192).

In Vlaanderen waren de dichters dus eerder actief. De Vlaamse beweging zette tal van letterkundige genootschappen op: de invloedrijke De olijftak (Antwerpen, 1835), Maetschappy van Vlaemsche Letteroefening/De Tael is Gan(t)sch het Volk (Gent, 1836), Met Tijd en Vlijt (Leuven, 1836), Maetschappy tot bevordering der Nederduitsche Tael- en Letterkunde (Brussel). De laatstgenoemde verkreeg dankzij Willems en David regeringssteun en subsidie voor het filologisch geleerdentijdschrift Belgisch Museum. Net zoals in Bohemen, werden ook in Vlaanderen talrijke oude geschriften uitgegeven²⁵ (verzorgd door Willems, Ferdinand A. Snellaert e.a.) om het nationale gevoel te stimuleren, zoals bv. de Reinaert (1834) of Jacob van Maerlant. Zo zette een aantal taalkundig geschoolde orangisten, vooral uit Gent, het werk van de beweging voort dat in de tijd van het Verenigd Koninkrijk begonnen was. In Antwerpen lieten de jonge auteurs (die trouwens van bescheiden sociale afkomst waren) zich niet door de Nederlandse auteurs te inspireren, maar door de Franse romantiek (Encyclopedie 1998: 39, 1942 – 1943). Een lid van de Antwerpse groep was Theodoor van Ryswyck die in 1837, resp. in 1844, populaire verhalen in versvorm publiceerde (Eigenaerdige verhalen en Politieke refreinen), waarin hij zich in “hekelgedichten, puntdichten en zedenspreuken richt op de actualiteit en op satirische toon de draak steekt met franskiljons, bastaard-Belgen en Gallomanen” (vgl. de journalist K. H. Borovský, derde periode van de Tsjechische beweging (Encyclopedie 1998: 1943).

De Tsjechische nationale beweging had volgens Hroch (Hroch 1986: 247) relatief de rijkste literaire nalatenschap in de nationale talen van de niet-regerende naties ter beschikking. De culturele traditie was weliswaar aanzienlijk verstoord, maar niet volledig onderbroken. Maar ook de Vlaamse beweging kon op een rijke en

---

²⁵ Dankzij de oprichting van de *Maetschappy der Vlaemsche Bibliophilen* in 1839 (Encyclopedie 1998: 1942).

ontwikkelde literaire nalatenschap steunen. In de Vlaamse beweging speelde echter het feit, dat het om een gezamenlijke Nederlandse culturele erfenis ging, eerder een desintegrerende rol, omdat het een exacte begrenzing van de nationale cultuur moeilijker maakte. Wij moeten er aan de andere kant ook rekening mee houden dat de “eeuwenoude culturele kloof tussen Nederlanden en Vlaanderen bleef bestaan” en daarom was de positie van het Nederlands als cultuurtaal in het Zuiden zwak (Encyclopedie 1998: 40).

5.8.2. Geschiedkunde

Een ander lid van de Antwerpse groep, Jan J. De Laet, stimuleerde bijvoorbeeld Hendrik Conscience²⁶, die in 1837 met de historische roman uit 1566 In 't Wonderjaer debuteerde en één jaar later De Leeuw van Vlaanderen of de Slag der gulden Sporen publiceerde. Samen met andere auteurs van historische romans (bijvoorbeeld Pieter Ecrevisse) droeg hij bij aan de bewustmaking van de macht van een Vlaamse natie bij (Encyclopedie 1998: 1943,1945). Met deze werken werd het beeld van het in cultureel, politiek en economisch opzicht arme Vlaanderen van de negentiende eeuw tegenover het rijke en machtige Vlaanderen van vroeger (vooral het laatmiddeleeuwse en vroegmoderne Vlaanderen en Brabant) gesteld, en “dat moest herleven” (Encyclopedie 1998: 32). Vlaamse armoede en achterstand werden “toegeschreven aan Belgische onderdrukking en aan de dominantie van de heersende burgerklasse en haar Franse taal” (Encyclopedie 1998: 32).

De geschiedkunde was voor de nationale beweging inderdaad belangrijk; dat zegt ook Kočí (1978: 196): “Een zwak heden vond zijn bondgenoot in het beroemde nationale verleden”. De Praagse Duitser Gelasius Dobner (*1719) werd als de stichter van de “nieuwe” Tsjechische geschiedkunde gezien. Hij voorzag bijvoorbeeld de *Tsjechische kroniek* (Kronika česká, 1541) van kritische opmerkingen. Andere historici, F.M. Pelcl en J. Dobrovský, gaven in 1781 de *Scriptores rerum bohemicarum* uit incl. *Chronica Bohemorum* van kanunnik Kosmas. Pelcl schreef de *Nieuwe Tsjechische kroniek* (Nová kronika česká 1791 – 1796) (Kočí 1978: 94-96,198). Op de historische romans moest men in Bohemen in tegenstelling tot Vlaanderen echter nog wachten.

Terwijl in Vlaanderen de Vlaams volksleider Jacob van Artevelde en de veertiende eeuw het nationaal thema van de historische romans werd, prees de verlichte

Tsjechische historiografie, die in de eerste periode van de nationale beweging vooral Duitstalig was, vooral de tijd van Karel IV en nam een nogal verzoenende houding ten opzichte van de hussieten aan (zie 2.1.) (Kočí 1978: 199).

5.8.3. Toneel

Ook het ontstaan van het „nieuwe“ Tsjechische theater kunnen wij in de eerste periode plaatsen. De existentie van het Tsjechisch theater moest een bewijs zijn van een cultureel niveau van de Tsjechische natie, vergelijkbaar met andere culturele naties, vooral met de Duitse. Op initiatief van de Verlichte landelijke patriot, graaf František Antonín Nostitz-Rieneck, werd in 1783 een nieuw groot theater geopend. In het *Nostitz* (later Staten-) *Theater* werden de stukken in het Duits²⁷ uitgevoerd, in de voormiddag werd het theater aan Tsjechische acteurs verhuurd. Het succes van de Tsjechische stukken wekte echter onvrede en kritiek van de kant van het Duitse publiek op. De laatste voorstelling van 10 januari 1786 was belangrijk, omdat het om een oorspronkelijk Tsjechische spel ging, door Václav Thám geschreven over een historisch onderwerp uit de nationale geschiedenis. Tsjechische stukken waren er later bijvoorbeeld in *Bouda* of bij *U Hybernů* gespeeld (Kočí 1978: 163,165-166,168-177,218).

In Vlaanderen was er al ongeveer vanaf 1840 sprake van een Vlaamse toneelliteratuur (Encyclopedie 1998: 1945). Volgens Ferdinand A. Snellaert en Eugeen Zetternam moest het Vlaamse toneel aan de volgende behoeftes voldoen: “het moest het publiek zedelijk opvoeden, een spiegel van het dagelijks leven voorhouden en beschaven,” beiden benadrukten onder andere de moedertaal, vaderlandse thema’s of de verheerlijking van een groots verleden (Encyclopedie 1998: 3083). In de repertoires van auteurs als Hippoliet van Peene of Karel Ondereet werd het behoud van het Vlaams zelfbewustzijn als ideaal gesteld. Populaire thema’s waren de gevaren van “ontvlaamsing”, zoals in De Gallomanie of de verfranschte Belg²⁸ van Ondereet uit 1841. De Vlaamse auteurs van die tijd trachtten zich van buitenlandse modellen te distantiëren, wat bij de Tsjechische auteurs vaak niet het geval was (Encyclopedie 1998: 1945).

---

²⁶ Conscience bleef echter ook de Belgische patriot (Encyclopedie 1998: 1945).

²⁷ Het landelijk patriotisme van de adel in Bohemen was eigenlijk cultureel en taalkundig Duits (Kočí 1978: 164).

²⁸ Volgens een Belgisch-nationale gedachte leefde de Belgische natie in de Belgische staat met het Vlaams als taal, wat zo ver ging, dat „de Vlamingen de Walen als verfranschte Belgen beschouwden“ (Encyclopedie 1998: 3083).

Een van de eerste flamingantisch-burgerlijke toneelmaatschappijen Broedermin en Taelyver ontstond in 1840 in Gent onder leiding van Karel Ondereet. Zeer snel oogstten ze succes. De kwaliteit van de stukken die ze creëerden was vaak niet echt hoog, maar belangrijk was, dat het om nieuw en oorspronkelijk werk ging dat vele toneelmaatschappijen op hun repertoire zetten. Dit semi-professioneel gezelschap bouwde in 1847 een eigen zaal voor Nederlandstalige opvoeringen: het “Vlaamsch theater” (of de Minardschouwburg). Aan het eind van de jaren 1860 verloor het gezelschap zijn vitaliteit, zijn laatste sporen dateren uit de jaren 1890 (Encyclopedie 1998: 608-609,3084). Niet enkel het Tsjechische, maar ook het Nederlandstalige theater raakte dus na een snel succes in de problemen.

5.9. Politiek

Hoe zag de politieke situatie in de Tsjechische landen in deze periode er uit? De Boheemse landdag werd dankzij de politiek van het absolutistisch centralisme een volledig onbeduidende instelling. Een relatief belangrijke vergadering van de landdag begon op 12 juli 1790. Een van zijn eisen betrof de staatsrechtelijke positie van Bohemen. Er moest een nieuwe grondwet komen. De Staten wensten hun politieke rechten terug te krijgen, ze eisten het herstel van de oude landelijke organen en hun invloed. Leopold II wees deze plannen van de Staten van Bohemen echter af. De enige toezegging was eigenlijk zijn kroning tot Boheemse koning, waaraan ook de Staten uit Moravië en Silezië²⁹ deel moesten nemen. Toen hij voor de kroning in Praag verbleef, bezocht Leopold ook de eerste industriële tentoonstelling, die in die tijd uniek was. Tevens bezocht hij een feestelijke vergadering van het *Koninklijke Tsjechische wetenschappelijk genootschap* in het Karolinum, waar bijvoorbeeld Josef Dobrovský een toespraak hield. Dat was de eerste openbare toespraak voor de keizer die de nationale belangen van de Tsjechen en Slowaken in de monarchie formuleerde (Kočí 1978: 143,210-213,215-216).

Hier kunnen wij een band leggen met het petitionnement van de vooraanstaande Vlamingen van de groep rond De Tael is gan(t)sch het volk³⁰ uit 1840. In dit verzoekschrift werd, net als in de eisen van de Staten van Bohemen als in de

---

²⁹ Oostenrijkse Silezië werd in 1782 met Moravië verenigd in één administratieve eenheid in het kader van de Habsburgse monarchie met de zetel in Brno (Ottova encyklopecie).

³⁰ Ook de groepen *Met Tijd en Vlijt* en *Olijftak* stuurden elk een eigen versie rond (Encyclopedie 1998: 41).

toespraak van Dobrovský, hun ongenoegen met de bestaande situatie geuit: “op heel bescheiden wijze werd erin gevraagd ‘de Nederduitsche taal, zo veel mogelijk, in dezelfde rechten te herstellen als waarin zij was tijdens het Oostenrijksch gouvernement’” (Willemyns-Daniëls 2003: 215). Ze eisten dus het herstel van de “landstaal” in bestuurszaken, rechtspraak en onderwijs. In het Vlaamse land werd het petitionnement door ongeveer 13000 mensen ondertekend, wat niet veel is, maar wij moeten er rekening mee houden dat de Vlaamse Beweging toen nog geen volksbeweging was. Terwijl de weerklank in Vlaanderen bijna nihil³¹ was (de Grievencommissie is pas in 1856 ontstaan), bracht de toespraak van Dobrovský een groot enthousiasme onder de Tsjechische patriotten teweeg. Ook in Slowakije kreeg men hierdoor belangstelling voor de zaak. Het is niet verwonderlijk dat het petitionnement geen succes was – toen mochten alleen rijke burgers stemmen (1 op 95 inwoners), die meestal Franstalig of verfranst waren, in het parlement zaten dus gelijkgezinde burgers (Janssens 2003: 110, Encyclopedie 1998: 40-41, Kočí 1978: 217, Willemyns-Daniëls 2003: 217).

5.10. Samenvatting: de eerste fase

De eerste fase van de nationale beweging begon in de Tsjechische landen eerder dan in Vlaanderen. Het begin van de eerste emancipatiegolf viel in Bohemen en Moravië rond 1780 en eindigde omstreeks 1800. In Vlaanderen vond de eerste fase later plaats, het begon vanaf 1830 en duurde tot 1840. Het zwaartepunt lag er in de grote steden (Antwerpen, Gent, Leuven). In de Tsjechische beweging speelde Praag een belangrijke rol. Beide bewegingen, toen vooral bevolkt door filologen en literatoren, hadden tot doel de volkstaal, de cultuur en de letterkunde te bevorderen en te onderzoeken. Het Tsjechisch en het Nederlands moesten “hersteld” worden. De Tsjechische en de Vlaamse in politiek opzicht zeer belangrijk burgerij waren verduitsd respectievelijk verfranst. Dit gold ook voor de wetenschap. Aan de universiteit werd in de Tsjechische landen in het Duits en in het Vlaanderen van na 1830 in het Frans onderwezen. Terwijl de leerstoel Tsjechisch pas in de loop van de eerste fase werd opgericht, was dat in Vlaanderen vóór aanvang van de eerste fase al gedaan. In beide landen stond dit in schril contrast met het gewone volk, zij spraken Tsjechisch dan wel Nederlands. Er ontstond grote behoefte aan een algemene beschaafde taal.

Het waren de patriotten die als eersten een taal trachtten te codificeren. De norm van het Tsjechisch werd op de taal van de tweede helft van de zestiende eeuw geënt. In Vlaanderen ontstond daarentegen een jarenlange taalstrijd. Integrationisten (voorstanders van een

---

³¹ Toch leidde deze daad tot een “zekere overwinning voor de Vlaamsgezinden in de Antwerpse en Oost-Vlaamse provincieraden” (Encyclopedie 1998: 41).

taaleenheidsstelsel met Noord-Nederland) stonden tegenover een particularistisch groepje West-Vlamingen (die streden voor een eigen Zuid-Nederlands). In 1844 werd een officiële spelling ingevoerd die bijna volledig met die van Noord-Nederland overeenstemde. Om de taal tot een echt levende taal te maken werd veel vertaald en oude Tsjechische werken werden opnieuw gepubliceerd. Ook in Vlaanderen werden oude geschriften opnieuw uitgegeven. De letterkundigen en de dichters waren er echter eerder actief (onder andere dankzij vele letterkundige genootschappen). In 1838 publiceerde Conscience zijn historische roman *De Leeuw van Vlaenderen* waarmee hij zijn lezers liet inzien hoe machtig het Vlaamse volk ooit geweest was. In de Tsjechische landen moest men op zulke historische romans nog wachten. Dat gold eveneens voor de eerste Tsjechische krant. Die verscheen pas vanaf 1782. Bovendien verschenen kranten in Vlaanderen frequenter dan in de Tsjechische landen.

In 1783 werd in Praag een nieuw (*Staten*)theater geopend dat in de voormiddag aan de Tsjechische acteurs werd verhuurd. Pas in 1786 werd er een oorspronkelijk Tsjechische stuk opgevoerd. Daarentegen was in Vlaanderen ongeveer al vanaf 1840 sprake van een Vlaamse toneelliteratuur. Een van de eerste toneelgezelschappen *Broedermin en Taelyver* ontstond in 1840 in Gent en in 1847 werd een eigen zaal gebouwd voor Nederlandstalige opvoeringen.

Ook in de politiek gebeurde het een en ander. In de landdag van Staten van Bohemen luidde één van de eisen een herziening van de grondwet waarmee de Tsjechische landen binnen het Habsburgse rijk een meer zelfstandige positie zouden krijgen. In Vlaanderen werd het ongenoegen door middel van het petitionnement van 1840 aan de overheersers kenbaar gemaakt. Beide initiatieven hadden nauwelijks succes.

6. TWEEDE FASE – DE AANVAL

Terwijl de eerste fase van de nationale beweging de periode van het verdedigen van de eigen taal en natie was, was de tweede fase al meer offensief: de patriotten trachtten meer rechten voor hun taal en natie af te dwingen.

De doelstelling van de Tsjechische beweging in de tweede fase was om het Tsjechisch een echte levende taal te laten worden, ook in de wetenschap. Deze fase begon in het begin van de negentiende eeuw en eindigde in 1848, in Vlaanderen begon de tweede fase pas in 1840 (Kohoutková-Komsová 2005: 142, Hroch 1999: 194-195).

De doelstelling van de Vlaamse beweging was anders dan die van de Tsjechen. De Vlamingen stredden voor “de goedkeuring van de eerste taalwetten, die erop gericht waren in Vlaanderen een systeem van tweetaligheid in te voeren (...)” (Willemyns-Daniëls 2003: 214). De tweede fase eindigde in Vlaanderen in 1918 (Hroch 1999: 194-195).

6.1. Programma

Aan het begin van de negentiende eeuw was in de Tsjechische landen het samenstellen van het Tsjechisch nationaal-cultureel programma het allerbelangrijkste. Deze periode was verbonden met de naam van de filoloog, filosoof en jurist Josef Jungmann (1773 – 1847), verbonden³² (Kočí 1978: 253,255). Wat hield het programma van de nationale beweging in?

Het nationale programma in het algemeen drukte de eisen uit die erop gericht waren de attributen van een volwaardige nationale existentie te verkrijgen, dus de attributen waarmee de eigen etnische groep zich aan de andere naties zou kunnen gelijkstellen. De patriotten eisten politieke zelfstandigheid of autonomie, economische ontwikkeling, een betere sociale structuur, culturele productie en beter onderwijs in de nationale taal en die taal diende gelijkwaardig aan het Duits (of Frans) te zijn. Om

---

³² Jungmann werd in de tweede fase als ‘opvolger’ gezien van Dobrovský. In Vlaanderen was Ferdinand A. Snellaert (1809 – 1872) „als het ware aangewezen om na het overlijden van Willems in 1846 aan het hoofd van de Vlaamse Beweging op te treden“. In 1847 droeg hij tot het opstellen en verspreiden van een *Verklaring van Grondbeginselen* bij, die het „actieprogramma van het petitionnement van 1840 voor de Vlaamse Beweging doortrok“ (Encyclopedie 1998: 2767-2768).

dat te verwezenlijken was het belangrijk de nationale agitatie op de leden van de etnische groep te richten (zij moesten meer patriottistisch worden, wat onder andere wil zeggen trots op de nationale taal en het verleden, op hun volkskunst en hun landschap). Van de leden van de regerende natie werd verwacht dat ze deze eisen op sociaal, economisch, cultureel, taalkundig en politiek gebied inwilligden. (Hroch 1986: 356,358-359,361-363).

Elk nationaal programma had als achterliggende gedachte dat de natie een eigen zelfstandige nationale cultuur had of de kans moest krijgen om die te ontwikkelen. Daarnaast bestond de overtuiging dat de leden van de niet-regerende natie niet dezelfde positie noch dezelfde groei mogelijkheden hadden als de leden van de regerende natie. Ook hechtte men grote waarde aan de mythe over hun buitengewone zedelijke waarden en normenstelsels en de vaardigheid van de leden van de eigen natie, over hun sluimerende, tot nu toe niet ontdekte kwaliteiten. Men was ervan overtuigd dat de niet volwaardige positie overwonnen moest worden en dat men daarin zou slagen. Verder was er het geloof in een onvervangbare plaats van de eigen natie temidden van andere Europese naties. Tot slot werd een deel van de politieke (en soms ook de sociale) eisen van het nationale programma was op historische gronden gebaseerd. De Tsjechische nationale beweging noemde het programma zelfs een historisch recht. De historische rechtvaardiging van het programma ondersteunde het culturele programma waarin taal een belangrijk deel van innam. Men trachtte iets groots uit een rijk verleden (zie 2.1.) te “herstellen” (Hroch 1986: 359-360).

De Tsjechische en de Vlaamse beweging formuleerden in het begin van de tweede fase bijna uitsluitend de culturele en de talige eisen. In beide bewegingen werden deze eisen gericht zowel tot de regerende natie (taalrechten) als tot de eigen gelederen (eigen oorspronkelijke literatuur, vertalingen van de wereldliteraturen, eigen theater, culturele periodieken in de nationale taal, het oprichten van verschillende culturele gezelschappen). Alle activiteiten waren erop gericht om de emotionele band en de liefde voor de eigen natie onder de leden van de natie te verspreiden³³ (Hroch 1986: 364). Hieronder ga ik dieper op die taaleisen in.

---

³³ De antipatiën voor de regerende natie overheersten pas na de overgang tot de derde fase (Hroch 1986: 364).

6.2. Taal

In de hoofdstukken over de eerste fase schreef ik dat de activiteiten van de Tsjechische nationale beweging in de laatste decennia van de achttiende eeuw vooral bestonden uit wetenschappelijk werk over de Tsjechische geschiedenis, literatuur en taal, en dit alles voornamelijk in het Duits geschreven. Daarnaast bestond de productie van de Tsjechische volksliteratuur uit verschillende heruitgaven van oude volksboeken, vertalingen of bewerkingen van de buitenlandse, vooral Duitse, ontspannings- of leerzame lectuur. Op bescheiden schaal werd er in de nationale taal ook poëzie en proza geschreven, evenals werken voor het toneel. Jungmann analyseerde en vernieuwde dit programma. Centraal in zijn opvattingen stond het volgens hem grootste probleem: de taalkwestie; vooral het Duitse karakter van het onderwijs. Ook was hij van mening dat de literatuur in het Tsjechisch moest de culturele behoefte van de Tsjechische intelligentsia bevredigen. Die was tot dan toe op buitenlandse, vooral Duitse aangewezen was. Het “Veslavín”-Tsjechisch van de zestiende eeuw (zie 5.7, p. 33) voldeed echter enkel voor de volksliteratuur. Om eigentijds werd van niveau te kunnen schrijven moest eerst de norm van het Tsjechisch moest verrijkt en vervolmaakt worden (Kočí 1978: 257-259). Het was zaak het Tsjechisch van de overvloed aan archaïsmen te ontdoen.

Ook het schrijf(Noord-)Nederlands in Vlaanderen zat vol archaïsmen. Bovendien was de Franse invloed in Vlaanderen was, net zoals de Duitse in de Tsjechische landen, nog steeds groot. “Voorlopig werd er nog meer in het Frans dan in het Nederlands geschreven,” zei van der Wal-van Bree (1992: 400). De standaardtaal, zowel geschreven als gesproken, verspreidde zich in Vlaanderen langzaam (van der Wal-van Bree 1992: 401).

Daarom was het Nederlandsche Taal- en Letterkundig Congres dat in 1849 te Gent op initiatief van onder andere Snellaert werd georganiseerd, belangrijk. Het congres vormde het begin van een serie congressen die beurtelings in Vlaanderen en in Nederland hebben plaatsgevonden. Deze bijeenkomsten leidden tot het ontstaan van het Woordenboek der Nederlandsche Taal (WNT) en tot de spelling van De Vries en Te Winkel die in 1864 in België en later ook in Nederland werd ingevoerd. Op de Congressen kwam het natuurlijk tot heftige discussies tussen de integrationisten en de particularisten (zie 5.7., p. 33 – 34) , die elke ‘verhollandsing’ afwezen (Janssens 2003: 114,121).

Er valt wat betreft het WNT een parallel³⁴ te trekken met het vijfdelige *Tsjechisch-Duitse woordenboek* (1835 – 1839), het hoofdwerk van Jungmann. Zijn betekenis voor de Tsjechische taal was buitengewoon groot – naast de spraakkunst van Dobrovský (zie 5.7., p. 33) was dit de tweede basis voor van de stabilisatie van het Tsjechisch. Het woordenboek bevatte ook vaktermen. Jungmann werkte samen met natuurkundigen als Jan Svatopluk Presl, Karel Bořivoj Presl of Jan Purkyně samen, op het gebied van de historische terminologie werd hij geadviseerd door František Palacký (Kočí 1978: 382, Kohoutková-Komsová 2005: 142).

Voor het Nederlands in Vlaanderen was, behalve het samenstellen van het WNT, ook de stichting van de Vereniging voor Beschaafde Nederlandsche uitspraak³⁵ in 1913 van belang. Zij ijverden voor eenheid van uitspraak. Terwijl de schrijftaal een grote eenheid met Nederlands uit het noorden vertoonde, was dit bij de spreektaal beduidend minder het geval (Janssens 2003: 116,120).

Terug naar Jungmanns vernieuwingen van het Tsjechisch. Aanvankelijk hield hij zich bezig met vertalingen. Voor zijn vertalingen van werk van Milton en Chateaubriand bedacht hij veel nieuwe Tsjechische woorden of hij gebruikte woorden die in de vergetelheid geraakt waren. In 1806 verscheen zijn artikel *Twee gesprekken over de Tsjechische taal* (Dvojí rozmlouvání o jazyku českém)³⁶, eigenlijk het eerste programma van de Tsjechische beweging, in de vorm van een dialoog. Dankzij deze vorm nam hij bij voorbaat al een groot deel van het verzet op zijn voorstellen weg. Zo zei hij in de tweede dialoog dat het voornaamste criterium dat de naties van elkaar onderscheidt, de taal is en niet het staatsburgerschap. De taal valt samen met de natie en het vaderland. Jungmann beweerde, dat wie niet van zijn moedertaal hield, geen echte patriot kon zijn. Volgens Kočí was Jungman de eerste patriot, die niet aan de toekomst van de Tsjechische natie twijfelde (Kočí 1978: 259-262, Novotný 1979: 108-127).

Verder beweerde Jungmann bijvoorbeeld dat germanisatie voor de Tsjechen vooral sociale discriminatie betekende: “Voor een gewone Tsjech zijn alle ambten uitgesloten, hij mag nog geen armzalige dagloon-schrijver worden (...)”. Om zijn

---

³⁴ Niet wat de vorm betreft (WNT was ééntalig, het woordenboek van Jungmann tweetalig), maar wat betreft het belang voor de taal.

³⁵ Nu *Vereniging Algemeen Nederlands* (Janssens 2003: 116).

³⁶ Deze verhandeling werd in het tijdschrift *Hlasatel český* gepubliceerd (Novotný 1979: 108,127).

positie te kunnen verbeteren moest de Tsjech eerst Duits leren (Kočí 1978: 263, Novotný 1979: 116).

Ook de Vlaamse bedienden, ambtenaren, onderwijzers en dergelijke zagen hun carrièremogelijkheden beperkt door de Franstalige overheersing, omdat er met de Franstaligen niet viel te concurreren (van der Wal-van Bree 1992: 382). Ook na het aanvaarden van verschillende taalwetten bleef de sociale grens³⁷ onverminderd van kracht: “Vlamingen, die aan het openbare leven wilden deelnemen en maatschappelijk hogerop wilden, moesten nog steeds óók het Frans beheersen” (Janssens 2003: 111).

Jungmann benadrukte dat Duitse scholen voor Tsjechische leerlingen moeilijk waren. Tsjechische leerlingen niet in de eigen taal onderwijzen had tot gevolg dat ze op school alleen maar dommer werden. Verder bekritiseerde hij de gerechtelijke vonnissen die weliswaar in het Tsjechisch uitsproken werden, maar wegens slechte Tsjechisch niet te begrijpen waren. Het officiële mededelingenblad met veel belangrijke informatie, het *Inteligenzblatt*, was enkel in het Duits (Kočí 1978: 263).

Verder sprak Jungmann hij over het contrast tussen het roemrijke verleden en het droevige heden. Hij analyseerde ook de situatie waarin de Tsjechische letterkunde verkeerde. Hij constateerde dat Tsjechen hebben oorspronkelijke werken nodig hadden. Dit gold eveneens voor vakliteratuur, hij stelde een tekort aan vaktermen vast. Tot slot formuleerde hij één van zijn wensen: de gelijkstelling op scholen en op kantoren van het Tsjechisch aan het Duits (Kočí 1978: 265-267).

6.3. Taalwetten

Terwijl in de Tsjechische landen de vorm van de taal nog lang niet volmaakt was, konden in Vlaanderen dankzij de acceptatie van het Noord-Nederlands al een aantal taalwetten door het Belgische parlement goedgekeurd worden. De wetvoorstellen werden soms zeer sterk veranderd voordat ze goedgekeurd werden. De wetten hadden echter slechts betrekking op Vlaanderen en bevatten meestal uitsluitend “rechten”, geen plichten. Wie wilde, kon zijn taal in een aantal vastgelegde gevallen gebruiken, maar anders hoefde dat niet. Ondanks de beperkingen werd België iets

tweetaliger (er kwamen bijvoorbeeld tweetalige staatsobligaties, muntstukken, bankbiljetten, postzegels en zelfs het Belgisch Staatsblad werd tweetalig). Dankzij een wet van 1850 werd het Nederlands in de officiële scholen in Vlaanderen een verplicht vak (twee uur Nederlands per week). Een belangrijk taalwet, de wet-Coremans van 1873, regelde het gebruik van talen in strafzaken in de Vlaamse gewesten. De wet-De Laet van 1878 bepaalde het gebruik van het Nederlands in de bestuurszaken. In Vlaanderen en Brussel moesten bijvoorbeeld alle berichten en mededelingen van rijksambtenaren Nederlands- of tweetalig zijn (vgl. Inteligenzblatt in Bohemen). De wet-De Vigne-Coremans van 1883 zorgde voor de gedeeltelijke vernederlandsing van het officiële³⁷ middelbaar onderwijs in (Willemyns-Daniëls 2003: 219-221). Daar kom ik verderop terug.

In de Tsjechische landen bestond de wens het programma van Jungmann uitgevoerd te krijgen. De patriotten durfden echter niet openlijk voor hun eisen te strijden, ze streefden hun doelen indirect en impliciet na. Toch boekten ook zij succes. Het eerste succes kwam in 1816, toen een decreet werd goedgekeurd, waarin stond dat gymnasium-leraren in de Tsjechische of utraquistische (Tsjechisch-Duitse) steden ook het Tsjechisch moesten beheersen. Leerlingen die het Tsjechisch al kenden, moesten de kans krijgen om ook op gymnasia het Tsjechisch te kunnen gebruiken. Bij het toekennen van de politieke ambten moest voortaan de voorkeur gegeven worden aan degenen die het Tsjechisch beheersten. Wel werd het voorbehoud gemaakt dat het dan moest gaan om gelijkwaardige kwaliteiten (Kočí 1978: 278-279).

In Vlaanderen bepaalde de wet-De Vigne-Coremans dat het “Nederlands de onderwijstaal moest zijn in de lagereschoolafdelingen van het officiële middelbaar onderwijs in Vlaanderen. In de middelbare scholen moesten er in totaal vijf vakken in het Nederlands worden onderwezen. Niettemin mochten die gelijktijdig in het Frans gegeven worden” (Willemyns-Daniëls 2003: 220).

In 1887 hield de koning voor het eerst een toespraak in het Nederlands. Één jaar later werd het Nederlands voor het eerst in het parlement gebruikt door een

---

³⁷ De sociale taalgrens is eigenlijk de sociale „kloof tussen de maatschappelijke bovenlaag (adel en hogere burgerij) en het volk (...), wie over die kloof heen wilde (...), moest vooral Frans kennen“ (Janssens 2003:106).

³⁸ Pas in 1910 bepaalde de *wet-Franck-Seghers* de gedeeltelijke vernederlandsing van het katholieke onderwijs in Vlaanderen (Willemyns-Daniëls 2003: 222).

volksvertegenwoordiger en de ambtenaren van de Belgische staat konden hun ambtseed in het Nederlands afleggen. Omdat in 1893 het kiesrecht werd uitgebreid, werden meer Vlaamsgezinden in het parlement gekozen en zo werden ook andere taalwetten goedgekeurd: dankzij de belangrijke zogenaamde Gelijkheidswet-De Vriendt-Coremans³⁹ van 1898 werd het Nederlands naast het Frans als officiële taal van België erkend. Alle wetten en koninklijke besluiten moesten zowel in het Nederlands als in het Frans worden afgekondigd – voor het eerst werd dus ook een Nederlandstalige wettekst rechtsgeldig. Die wet had een grote symbolische waarde: tot die tijd waren immers taalwetten goedgekeurd die enkel voor Vlaanderen golden, terwijl België in feite Franstalig bleef. Met de Gelijkheidswet (en bijvoorbeeld ook met de wet op de eedafleggingen) werd echter het principe van gelijkheid tussen het Nederlands en het Frans gerealiseerd. In Vlaanderen werd het Nederlands in feite slechts toegestaan naast het Frans in bestuurs- en strafzaken, in het leger en het staatsonderwijs. De hogere standen bleven het Frans gewoon gebruiken. Het Frans bleef de taal met het meeste prestige (Janssens 2003: 110-111, Encyclopedie 1998: 49-50, Willemyns-Daniëls 2003: 221-222).

Na het middelbaar onderwijs concentreerden de flaminganten hun energie op de vernederlandsing van de Gentse Rijksuniversiteit⁴⁰. De vernederlandsing van die universiteit was één van de belangrijkste doelstellingen en eisen van de tweede fase. Het wetsvoorstel werd echter vóór de Eerste Wereldoorlog (1914 – 1918) slechts door de Afdelingen van de Kamer behandeld (Encyclopedie 1998: 53, Willemyns-Daniëls 2003: 225). Daar bleef het voorlopig bij.

De universiteit van Praag eiste gelijkstelling van het Tsjechisch aan het Duits voor het eerst in 1848, pas in de derde fase kwam die (zoals in Vlaanderen, zie onderaan) tot stand (*Univerzita Karlova v Praze*).

In Vlaanderen speelde in deze kwestie de Eerste Wereldoorlog een belangrijke rol. De bezetter voerde er de 'Flamenpolitik', schijnbaar door de eisen van de Vlaamse Beweging geïnspireerd. Zo trad er binnen de Vlaamse Beweging een scheiding op tussen zgn. activisten, die voor samenwerking met de bezetter kozen, en passivisten,

---

³⁹ De wet werd ondanks het Waalse verzet goedgekeurd (Encyclopedie 1998: 50).

⁴⁰ Van 1899 tot 1907 werden op initiatief van katholieke en liberale Gentse studenten *Vlaamse studentencongressen* georganiseerd om de vernederlandsing van hun universiteit te ondersteunen (Encyclopedie 1998: 52).

die dat weigerden⁴¹. Vanwege collaboratie met de bezetter werd de vernederlandsing van de Gentse universiteit (die met Duitse hulp werd gerealiseerd) na de oorlog als ongeldig op de lange baan geschoven. Omdat de hele Vlaamse Beweging voor de collaboratie van de activisten verantwoordelijk werd gesteld, werd de echte vernederlandsing van de universiteit net zoals in de Tsjechische landen pas in de derde fase gerealiseerd. (Willemyns-Daniëls 2003: 225,227).

In 1816 werd in de Tsjechische landen nog een ander decreet uitgevaardigd dat bijvoorbeeld de studie van het Tsjechisch voor de studenten theologie makkelijker maakte. Degenen die medicijnen studeerden moesten Tsjechisch kunnen als zij na hun studie in Tsjechische steden actief wilden zijn. Toch werd het Tsjechisch voor hen geen verplicht vak. In de praktijk werden de taaldecreten nauwelijks nagekomen, omdat er geen controle op was (Kočí 1978: 279-281). Ook de meeste van de eerste Belgische taalwetten werden niet eens geïmplementeerd, schreef Janssens (2003: 111). In de praktijk ging er dan ook weinig invloed van uit.

In 1856 werd in Vlaanderen de Grievencommissie door de regering ingesteld als tegemoetkoming aan het protest van Vlaamsgezinden tegen de lange miskennis van hun taal. Negen benoemde Vlaamsgezinden publiceerden in 1859 een verslag van de voornaamste taalgrievens waaraan de regering iets moest doen (Encyclopedie 1998: 42). Dit verslag “bevatte een volledig programma voor een nieuwe taalwetgeving voor de administratie, het gerecht, het onderwijs en het leger,” schreef Janssens (2003: 110). Ook al waren hun eisen zeer gematigd, toch werden ze door de regering afgewezen. Bovendien publiceerde de regeringsleider Charles Rogier een tegenverslag waarin hij het bestaan van een Vlaams volk en dus de rechtmatigheid van zijn eisen ontkende (Janssens 2003: 110, Encyclopedie 1998: 42).

De taalwetten voor de vernederlandsing van het onderwijs⁴² kwamen tot stand tegen de achtergrond van de flamingantische agitatie van de zogenaamde Landdagbeweging, een stroming die vanaf rond 1882 vanuit Antwerpen, vooral door een aantal scholieren (Adolf Pauwels, Adelfons Henderickx) op gang werd gebracht. Ook de Leuvense studentenbeweging speelde er een sleutelrol in. Samen met de

---

⁴¹ Hier moet ik nog één stroming noemen, waaruit de Vlaamse beweging na de oorlog is voortgekomen: de *Frontbeweging*, die ontstond omdat het grootste deel van het Belgische leger uit Vlamingen bestond, maar toch in het Frans werd gecommandeerd (Willemyns-Daniëls 2003: 227).

⁴² In de tweede helft van de jaren 1880 schonk de *Landdagbeweging* de aandacht naast het onderwijs ook naar bijvoorbeeld leger, bestuurszaken en gerecht (Encyclopedie 1998: 47).

Nederduitse Bond organiseerden ze in verschillende steden studentenlanddagen waarin de taaltoestanden werden besproken (Encyclopedie 1998: 46-47, 2904).

Vanaf de eeuwwisseling stond op het programma van de Vlaamse beweging een nieuwe eis: om de sociale grens (zie 6.2., p. 47) weg te nemen, moest het Nederlands de enige officiële taal in Vlaanderen worden. Deze eis werd echter pas in de derde fase van de nationale beweging gerealiseerd (Janssens: 111).

6.4. Musea en geschiedenis

In het hiernavolgende ga ik de culturele eisen van de nationale bewegingen, die vaak in de taalkundige eisen overgaan, bespreken.

De patriotten beseften het belang van kennis van de geschiedenis van de eigen natie voor de vorming van het nationale bewustzijn. In grote steden werden musea gesticht, in Opava (1814), Brno (1817) en in 1818 ook in Praag. Het Praagse *Nationaal museum van Bohemen* werd vooral dankzij de financiële middelen en geschenken uit enkele privé-collecties van verschillende landheren en aristocraten gesticht. Zijn hoofdstichter was de Tsjechische graaf en natuurkundige Kaspar von Sternberg. Dit natuurwetenschappelijk-historisch museum beschikte over verzamelingen op het gebied van onder andere geologie, mineralogie, zoölogie, botaniek, archeologie en numismatiek. Tijdens de stichting kwam het tot een conflict tussen de Tsjechische vaderlandsgezindheid van Jungmann en het landelijke patriottisme van aristocraten, omdat alles wat met het museum te maken had in het Duits opgesteld werd. Het museum steunde namelijk aanvankelijk de Tsjechische nationale activiteiten niet (Kohoutková-Komsová 2005: 142, Kočí 1978: 282-283, Sršeň 1991: 7).

In Brussel werden vergelijkbare musea gesticht: het Musée d'Armes anciennes, d'Armures, d'Objets d'Art et de Numismatique werd in 1835 onder leiding van graaf Amédée de Beauffort en vooral het Natuurhistorisch Museum, vanaf 1846 Koninklijk, in 1814. In het laatstgenoemde geval ging het om de restanten van de verzamelingen (in feite een rariteitenkabinet) van graaf Karel van Lotharingen. Net zoals het Nationaal museum van Bohemen werd ook het Koninklijk Natuurhistorisch Museum vanaf 1870 het centrum van wetenschappelijk onderzoek waar ook de eerste wetenschappelijke publicaties verschenen (Koninklijke musea voor Kunst en

Geschiedenis, Natuurinformatie). *Dit museum bleef als Belgisch te typeren en niet als Vlaams, zoals het Praagse museum Tsjechisch was.*

De verandering van het *Vaderlandse museum van Bohemen* in een nationaal actieve instelling was vooral te danken aan het werk van František Palacký (1798 – 1876) die gesteund werd door zijn goede vriend Šafařík en door Dobrovský en Jungmann. Het was Palacký gelukt in het bestuur het *Museum* zitting te nemen. Na het overlijden van Dobrovský stond Palacký samen met Jungmann aan het hoofd van de nationale beweging. Palacký schreef de geschiedenissen van verschillende adellijke families, daarnaast studeerde hij historiografie bij Dobrovský. Zijn eerste belangrijke werk, een uitgave over de Hussieten, *Oude Boheemse Geschiedschrijvers* (Staré letopisy české) werd dankzij de Oostenrijkse censuur pas in 1829 uitgegeven. In het Duits schreef hij een historisch-kritisch werk *Würdigung der alten böhmischen Geschichtschreiber*. In 1829 werd hij tot de historiograaf van het Koninkrijk Bohemen benoemd. Zijn belangrijkste werk was de vijfdelige *Geschiedenis van het Tsjechische volk in Bohemen en Moravië* (Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě) (tot 1526), waarmee (wat de tweede fase van de nationale beweging betreft) waarschijnlijk alleen het werk van Henri Pirenne vergeleken kan worden, maar dan geschreven in het Frans (Kočí 1978: 299-300,303-305, Kohoutková-Komsová 2005: 142, Encyclopedie 1998: 2480-2481).

De Waal Pirenne was hoogleraar middeleeuwse geschiedenis en geschiedenis van België aan de Universiteit van Gent⁴³. Hij schreef zevendelige *Histoire de Belgique* (1900 – 1932). Ook al werd dit werk het voorwerp van meningsverschillen⁴⁴ (de geschiedenis van België wordt volgens hem door eenheid gekarakteriseerd), toch was zijn wetenschappelijk aanzien groot (Encyclopedie 1998: 2480-2481).

Ook de geschiedenis *Schets eener geschiedenis der Vlaamsche Beweging* (1906 – 1909) van de historicus en collega van Pirenne, Paul Fredericq (1850 – 1920), is het vermelden waard, ook al gaat dit driedelige werk slechts over één, maar voor deze scriptie wel zeer belangrijke periode in de nationale geschiedenis (Encyclopedie 1998: 1204-1205).

---

⁴³ In de referenda onder de Gentse professoren van 1896 – 1898 was Pirenne voorstander van een tweetalig stelsel voor de Universiteit te Gent (Encyclopedie 1998: 2482).

⁴⁴ Als zijn tegenstander kan bijvoorbeeld de Noord-Nederlandse historicus (onder andere driedelige *Geschiedenis van de Nederlandse Stam* uit 1930 – 1937) en “Groot-Nederlander” Pieter Geyl genoemd worden (Encyclopedie 1998: 1303,1305,2481).

6.5. Tijdschriften

Voorals dankzij Palacký werd het *Museum* langzamerhand het officiële centrum van de Tsjechische nationale beweging en van wetenschappelijke en culturele werk. Naar aanleiding van die inspanning ontstonden in 1827 ook twee tijdschriften: de Duitse *Monatschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museums* en het Tsjechische *Tijdschrift van het Nationale Museum van het koninkrijk Bohemen*. Het wetenschappelijke niveau van het Duitse maandblad van de 'landelijke patriotten' was hoog, toch werd de uitgave eind 1831 gestopt. Daarentegen verscheen het Tsjechische driemaandelijks *Tijdschrift van het Nationale museum* eigenlijk tot op de dag vandaag (Kočí 1978: 376,377, Kohoutková-Komsová 2005: 142).

Palacký (en later Šafařík en Vöel) werkte aan het *Tijdschrift van het Nationale Museum* met honderd medewerkers (alle belangrijke wetenschappers, schrijvers, dichters en vertalers). Het tijdschrift streefde naar een zuiver en hoogwaardig Tsjechisch, wees de neologismen, dialecten en het conservatisme van het Tsjechisch van de zestiende eeuw sterk af. Naast het taalbelang was er nog iets belangrijks: het tijdschrift verbond Praag met het Tsjechische platteland. Het tijdschrift was ook een instrument, om het landelijke museum dat "in de Duitse handen" was, in een nationaal museum te veranderen (Kočí 1978: 377-378).

Ook in Vlaanderen waren er vergelijkbare tijdschriften: het filologische en historische tijdschrift Belgisch museum voor de Nederduitsche taal- en letterkunde en de geschiedenis des vaderlands (1837 – 1846). Dat was aan het eind van de eerste fase van de Vlaamse beweging, zoals eerder beschreven (zie 5.8.1., p. 37). Het tijdschrift bevatte bijdragen over taal, spelling, spraakkunst, dialecten, toneel, folklore en ook het nog niet eerder uitgegeven Middelnederlandse literaire en ambtelijke teksten. Als voortzetting van het Belgisch Museum verscheen vanaf 1855 tot 1863 het Vaderlandsch museum voor Nederduitsche letterkunde, oudheid en geschiedenis. Dit tijdschrift was echter bijna uitsluitend gewijd aan de Middelnederlandse letterkunde en cultuur. In 1874 werd het tijdschrift voor letteren, wetenschappen en kunst Nederlandsch Museum (tot 1894) in Gent onder leiding van Jacob F. Heremans gesticht. Evenals het Tijdschrift van het Nationale museum in Bohemen had ook dit tijdschrift voor de ontwikkeling van de nationale beweging grote betekenis: een aantal belangrijke artikelen werd erin gepubliceerd, bijvoorbeeld een studie over de toestand van het middelbaar onderwijs in

Vlaanderen uit 1879 en een artikel uit 1890 over de betekenis, de gevolgen en de toepassing van de taalwet (Encyclopedie 1998: 431,2184-2185,3137). Het tijdschrift was ook een “klankbord voor de Vlaamse Conferentie der Balie⁴⁵ in haar streven naar de vernederlandsing van het gerecht” (Encyclopedie 1998: 2185).

6.6. Vakterminologie

Om het Tsjechisch tot een volwaardige taal te kunnen laten ontwikkelen, was het van groot belang dat de wetenschappers in het Tsjechisch publiceerden. Daarbij ging het vooral om het ontwikkelen van vaktermen, dus de voltooiing van de taalbouw. Degene die baanbrekend werk verricht heeft op het terrein van het ontwikkelen van een Tsjechische vakterminologie was Josef Jungmann. In 1820 ontwikkelde hij de vakterminologie voor literatuur en esthetiek. Zijn grote werk was de *Geschiedenis van de Tsjechische literatuur* (1825), geschreven in het Tsjechisch (voor Vlaanderen zie voetnoot nr. 24). Verder was het zijn bedoeling een encyclopedisch woordenboek samen te stellen, maar dat werd niet gerealiseerd.

Ook anderen hielden zich bezig met de ontwikkeling van een vakterminologie. Zo werkte Jungmanns vriend, priester Antonín Marek, de filosofische terminologie uit (1820). Jan Svatopluk Presl, die professor natuurkunde op de medicijnenfaculteit in Praag was, publiceerde tussen 1820 en 1835 zijn grote werk over plantkunde waarmee hij de nieuwe Tsjechische botanische terminologie schiep. Een professor uit Pilsen, Vojtěch Sedláček, ontwikkelde de Tsjechische terminologie voor geometrie (1822), wiskunde en fysica (1825) (Kočí 1978: 306,379,381, Beheydt 2004: 18).

Ook de Vlaamse beweging had ten doel om het Nederlands als vaktaal bruikbaar te maken, te ontwikkelen en in te voeren⁴⁶, de wetenschapsbeoefening was namelijk in de negentiende eeuw sterk verfranst en voor weinigen toegankelijk (Encyclopedie 1998: 3708-3709). De Vlaamse wetenschap zou immers een emancipatorische functie voor het Vlaamse volk kunnen vervullen: “Het bewustzijn dat een zo hoogstaand cultuurgoed in de sfeer van de eigen taalgemeenschap kon worden binnengeloodst, werd /net als in Bohemen/ beschouwd als een (...) bevestiging van de

---

⁴⁵ Een pleitgenootschap opgericht in 1873 in Gent door Fredericq, Vuylsteke, Alfons Prayon-van Zuylen en Florimond van Duyse met de „bedoeling hun confraters vertrouwd te maken met Nederlandse strafpleidooien“ (Encyclopedie 1998: 3442-3443).

⁴⁶ Volgens Julius Mac Leod moest binnen de Vlaamse Beweging volksontwikkeling en vernederlandsing van wetenschap en onderwijs centraal staan (Encyclopedie 1998: 52).

aspiraties van het Nederlands als volwaardige cultuurtaal” (Encyclopedie 1998: 3708). In 1856 zei Jan-Baptist David dat hij “niet zou durven vragen om al de wetenschappen door middel van het Vlaamsch te onderwijzen, wijl hij aan de mogelijkheid twijfelt om al de technische termen nauwkeurig te vertalen” (Encyclopedie 1998: 3709). Nog in 1906 verklaarde kardinaal Mercier openbaar dat het Nederlands nooit een taal van de wetenschap kon zijn (Willemyns-Daniëls 2003: 224).

De Nederlandstalige wetenschappelijke werken (vooral de didactische boeken) werden toen vooral ten behoeve van het nijverheidsonderwijs of voor landbouwer en tuinman geschreven. Ook een intellectueel als H. Conscience was actief op het gebied van de taalbouw. Hij publiceerde bijvoorbeeld in 1846 Eenige bladzijden uit het boek der natuer om te laten zien dat het mogelijk is om de Nederlandse termen in plaats van de – voor de Vlamingen onverstaanbare – Franse “bastaardwoorden” te gebruiken.

Tot 1880 werd er op het gebied van de wetenschapsbeoefening al met al niet veel bereikt. Pas daarna heeft zich de Nederlandse taalkunde (vooral in Gent) ontwikkeld, onder impuls van Jacob F. Heremans en Jozef-Frederik Vercoullie. Voor de historiografie zette Paul Fredericq zich in en voor de volkskunde, dat zich minder manifesteerde, Alfons de Cock en Pol de Mont. Tijdens de laatste decennia van de negentiende eeuw zorgden actieve Vlaamsgezinde studentenverenigingen voor een massale belangstelling voor de Vlaamse wetenschap, aangespoord door hoogleraren zoals Jozef A. Alberdingk Thijm, P. Fredericq, J.-F. Vercoullie en Julius Mac Leod. Om de Nederlandse vaktermen te oefenen en aan te leren werd in 1884 het Geneeskundig Genootschap in Leuven opgericht en in 1885 het Vlaamsch Rechtsgenootschap, ook in Leuven. In 1894 verscheen voor het eerst het Medisch Weekblad voor Noord- en Zuid-Nederland, in 1897 het Rechtskundig Tijdschrift en in 1910 het Geneeskundig Tijdschrift voor België. Voor de bevordering van het Nederlands in de wetenschap en voor de verspreiding van Nederlandstalige wetenschappelijke geschriften zette de botanicus Julius Mac Leod zich in. Hij zelf schreef in 1883 – 1888 een reeks handboeken over plant- en dierkunde. In 1883 stichtte hij het Natuurwetenschappelijk Genootschap en het maandblad Natura en in 1897 begon hij met de jaarlijkse Vlaamsche Natuur- en Geneeskundige Congressen (Beheydt 2004: 20, Encyclopedie 1998: 3709,3711-3712). Mac Leod deed er alles

aan “om van het Vlaams een echte taal van de wetenschap te maken” en werd dan ook lid van de in 1886 te Gent opgerichte en voor de Vlaamse wetenschap belangrijke Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde (*Encyclopedie 1998: 3713, geciteerd uit Beheydt 2004: 20*).

Ook in Bohemen werd een wetenschappelijk tijdschrift opgezet: *Stap* (Krok) (1821 – 1840), onder de redactie van Presl (Kočí 1978: 306-307). Één van zijn doestellingen (Kočí 1978: 307) was de “wetenschappelijke terminologie, tot die tijd volledig verwaarloosd en onstabiel, te zuiveren en te versterken”. De auteur van de programma-aankondiging van het tijdschrift was Jan Evangelista Purkyně (*1787), de jonge assistent aan de faculteit voor de anatomie en fysiologie in Praag. Hij benadrukte dat een natie zonder eigen wetenschap geen natie kon zijn. De Tsjechische wetenschappers beseften dat de ontplooiing van de nationale beweging niet alleen met geschiedenis of filologie bereikt kon worden, maar ook met andere wetenschappen zoals wiskunde, fysica, natuurkunde, biologie, geneeskunde, techniek en anderen hun steentje moesten bijdragen (Kočí 1978: 307). Het was belangrijk om te bewijzen dat het Tsjechisch de taal van de hele wetenschap kon zijn. Dat was iets, waarin nog steeds weinig mensen geloofden. Dat was overigens in Vlaanderen lange tijd niet anders, zoals ik hierboven geschetst heb.

6.7. Leesgezelschappen

Voor het gewone volk was volksliteratuur en theater belangrijk dan de wetenschap. Terwijl in Vlaanderen in de grote steden al tijdens de eerste fase actieve letterkundige genootschappen of rederijkerskamers ontstonden (bv. de Antwerpse *Olijftak*, enz., zie 5.8.1, p. 37), ontstonden pas in de tweede fase (in de jaren 1818 – 1820) van de Tsjechische beweging op het platteland kleine leesgezelschappen die echter van groot belang waren (Kočí 1978: 307,311).

6.8. Theater

Het Tsjechische theater stagneerde na de Napoleontische oorlogen. Het verzoek van Mikuláš Müller uit 1821 om een uitsluitend Tsjechisch theater te stichten werd afgewezen, toch kwam er een theater – een privétheater in het huis van de rijke Praagse familie Teisinger (1821 – 1824). Amateur-toneelspelers speelden daar bijna

elke zondag stukken vooral van de jonge dramaticus Václav Kliment Klicpera (*1792). Sinds 1824 was er onder leiding van de nieuwe directeur (en dramaticus) Štěpánek elke zondagnamiddag een Tsjechische voorstelling in het *Statentheater*. Het Duitstalig theatergezelschap misvormde echter het Tsjechisch. Er werden maar twee of drie oorspronkelijk Tsjechische stukken per jaar gespeeld, de andere stukken waren vertalingen, vooral de blij- en kluchtspelen (Kočí 1978: 307-310).

Om de kwantiteit en de kwaliteit van de Vlaamse toneelliteratuur te verhogen, nam de overheid structurele maatregelen: vanaf 1845 werd een aantal staatsprijzen ingesteld. Vanaf 1858 was er de driejaarlijkse staatsprijs voor Vlaamse toneelliteratuur. De prijs werd vanaf 1886 door de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal en Letterkunde toegekend. Eerste laureaat was Hippoliet van Peene met het historische drama Matthias de Beeldstormer (Encyclopedie 1998: 3084).

Terwijl de Oostenrijkse regering het Tsjechische toneel helemaal niet steunde, nam de Belgische overheid in 1860 reeds een tweede maatregel ter bevordering van de toneelliteratuur door auteurs toelagen toe te kennen en degenen die een stuk voor het eerst opvoerden te subsidiëren. Het aantal Vlaamse stukken (vooral echter tweederangs en amateuristisch) en toneelgroepen nam aanzienlijk toe (Encyclopedie 1998: 3084-3085).

Ook buiten Praag was er Tsjechisch theater (natuurlijk amateuristisch), ook al waren de omstandigheden waarin gewerkt moest worden nog moeilijker dan in Praag. Het waren vooral de studenten uit Praag die er met vakantie verbleven, die het initiatief namen om werd op te voeren. Bijzonder moeilijk was de situatie in Brno, dat een wezenlijk Duits karakter had. In veel Tsjechische steden en dorpen waren ook de rondtrekkende Tsjechische marionetten-spelers actief, zoals Matěj Kopecký (1775 – 1846). Sinds de jaren dertig werd het Tsjechische theater op het hele platteland en in Moravië verspreid (Kočí 1978: 310-311,400).

Het bleef dus voor de Tsjechen in de tweede fase nog steeds een vrome wens om over een zelfstandig Tsjechisch theater te kunnen beschikken met een eigen vaste speelplaats en professionele gezelschappen. In Vlaanderen was die wens vervuld: in 1853 werd het Nationaal Tooneel van Antwerpen gesticht (en door de stad

gesubsidieerd), het eerste Vlaamse beroepstheater⁴⁷. Het grotendeels houten Theater van Verscheydenheden was ontoereikend, daarom werd in 1874 de Nederlandse Schouwburg gebouwd. Brussel en Gent volgden in 1887 en 1899 (de beroepsgezelschappen werden in Brussel – de Koninklijke Vlaamse Schouwburg – in 1875 en in Gent – Het Nederlandsch Tooneel – in 1871 opgericht) (Encyclopedie 1998: 2155,3087).

Het Vlaamse toneel werd meer en meer professioneel: rond de jaren 1870 – 1871 werd het Nederlandsch Tooneelverbond⁴⁸ opgericht, een overkoepelende Noord- en Zuid-Nederlandse toneelorganisatie die vanaf 1872 een eigen toneeltijdschrift Het Nederlandsch Tooneel publiceerde. In 1909 werd het toneelgezelschap Vlaamsche Vereeniging voor Tooneel- en Voordrachtskunst door Oscar de Gruyter in Gent opgericht. En in 1911 werd dezelfde de Gruyter leider van de Gentse Toneelschool. Vanaf 1910 werd onder andere het theatertijdschrift Tooneelgids onder leiding van Jan Bernaerts uitgegeven (Encyclopedie 1998: 2185,3089,3094,3428).

In het Statentheater in Praag werden ook oorspronkelijk Tsjechische operavoorstellingen opgevoerd die met een groot enthousiasme werden ontvangen, zoals *Dráteník* in 1826 (muziek door František Škroup) (Kočí 1978: 309). Juist van belang omdat opera veel aanzien genoot.

Met het opvoeren van Vlaamse opera's werd al bij de bouw van de Vlaamsche Schouwburg in Antwerpen rekening gehouden (geopend in 1874). Het Nederlandsch Lyrisch Tooneel, waarvoor al in 1879 Peter Benoit pleitte, werd echter pas in 1890 opgericht. De eerste voorstelling van een stuk van Peter Benoit was een weergaloos succes. Het was een feestelijke gebeurtenis die van groot belang was voor de Vlaamse emancipatie (Encyclopedie 1998: 3467-3468).

Henry Fontaine, zangleraar aan de Vlaamsche Muziekschool, bepleitte samen met Max Rooses, in een brief uit 1893 aan het Antwerpse college van burgemeester en schepenen, de oprichting van een volwaardig Vlaams operagezelschap. De gemeenteraad stemde daar niet onmiddellijk mee in, maar schonk een bijzondere toelage voor het Nederlandsch Lyrisch Tooneel om naast lyrische drama's ook

---

⁴⁷ In 5.8.3. heb ik het al over *Minardschouwburg* in Gent gehad, dus over de eerste vaste speelplaats voor uitsluitend Vlaamse voorstellingen, maar daar werden de spelen door een semi-professionele toneelgroep (Encyclopedie 1998: 3087).

⁴⁸ Het *Tooneelverbond* evolueerde echter tot een Noord-Nederlandse organisatie (Encyclopedie 1998: 2185).

Vlaamse operaopvoeringen te verzorgen. De openingsvoorstelling van De Vrijschutter van Weber was weer een succes. En in 1907 werd eindelijk het nieuwe operagebouw, de Vlaamsche Opera te Antwerpen geopend (Encyclopedie 1998: 3468).

Een belangrijke figuur op het theatergebied in Bohemen was Josef Kajetán Tyl (1808 – 1856). Tyl was aanvankelijk een rondtrekkende acteur, later acteur en dramaticus in het *Statentheater* en ook theatercriticus⁴⁹. Ook al daalde in 1834 dankzij de nieuwe huurder van het *Statentheater* het aantal Tsjechische toneel- en operaopvoeringen, toch werd er een belangrijk Tsjechisch stuk gespeeld: *Fidlovačka aneb Žádný hněv a žádná rvačka* van Tyl met een sindsdien zeer populair lied *Waar is mijn thuis* (Kde domov můj) op de melodie van Škroup (Kočí 1978: 385-387). Het lied werd in 1918 als het eerste deel van het nationale Tsjechoslowaakse volkslied aangewezen, in 1993 als het Tsjechische volkslied.

Het Vlaamse nationale lied ontstond ook in de tweede fase van de nationale beweging, in 1847, in de kring van de toneelgroep Broedermin en Taelyver (zie 5.8.3., p. 40). Het lied De Vlaamse leeuw dat door Karel Miry (1823 – 1889) op een tekst van Hippoliet van Peene (1811 – 1864) werd gecomponeerd, werd in 1902 (bij 700 jaar Guldensporenviering, zie de voetnoot nr. 8) algemeen erkend als het nationale lied van Vlaanderen. In 1973 werd het het Vlaamse volkslied en in 1985 het officiële lied van de Vlaamse Gemeenschap (Encyclopedie 1998: 3463-3464).

De onzekere situatie rond het Tsjechische theater leidde ertoe dat Tyl in 1834 een eigen amateurtheatergezelschap (met o.a. Mácha of Sabina) stichtte. Ondanks het succes kon het voortbestaan van het Tsjechisch theater niet veilig gesteld worden. Het theater hield in 1837 op te bestaan. Een ander zelfstandig Tsjechisch theater van Jan August Stöger dat zelfs een eigen gebouw had (eerste voorstelling in 1842), verdween al eind 1843. De jonge jurist František L. Rieger nam de leiding bij de oprichting van een zelfstandig Tsjechische theater. In het bestuur zaten mensen als Palacký, Šafařík, Jungmann, Presl. Het theater probeerden ze te financieren door aandelen uit te geven. Ze hadden in 1845 een theaterconcessie gekregen van de Boheemse staten, maar de definitieve beslissing hing van Wenen af: kanselier

---

⁴⁹ In de jaren dertig was hij ook bekend als journalist: vanaf 1833 was hij redacteur van een populair maatschappelijk journaal-tijdschrift *Jindy a nyní*, later *Květy* (Kočí 1978: 389).

Metternich legde het verzoek echter ad acta en het genootschap kon zijn activiteiten niet meer voortzetten (Kočí 1978: 387,401-402).

6.9. Handschriften

In het onderbewustzijn van de Tsjechische patriotten bestond steeds een minderwaardigheidsgevoel ten opzichte van de letterkunde van de grote Europese naties. Tsjechen misten immers grote oude geschriften die gelijkwaardig konden zijn met de heldendichten van andere naties. Als voorbeeld van oude Tsjechische werken kunnen wij slechts de *Alexandreis* (eind dertiende eeuw) noemen, de *Kwakzalver* (Mastičkář, tweede helft van de veertiende eeuw) of het satirische *Handschrift van Hradec* (tweede helft van de veertiende eeuw), ook werden er varianten op de Duitse ridderromans/epossen geschreven bv. *Tristram a Izolda* (Sochrová 1996: 12-13, Kohoutková-Komsová 2005: 142).

In vergelijking met de Tsjechische landen was de Middeleeuwse literaire traditie vooral in Vlaanderen, Brabant en Limburg buitengewoon groot met auteurs als Hendrik van Veldeke (ca. 1140 – 1200), Jacob van Maerlant (geboren vóór 1235) en vele anderen. Maar er waren ook werken waarvan geen auteur bekend was, om er één te noemen: Karel ende Elegast (Calis 1983: 6,12).

Men trachtte het nationale prestige en de nationale erkenning zowel naar binnen (bij de Tsjechen) als naar buiten toe (dus vooral bij de Duitsers) te verbeteren. Met de bedoeling: binnen- en buitenlandse sceptici te overtuigen van het beroemde Tsjechische verleden en zijn literaire tradities ontstonden twee falsificaties: het *Handschrift van Dvůr Králové* en het *Handschrift van Zelená Hora*. Ze slaagden buitengewoon goed in hun opzet. Het eerste handschrift werd in 1817 door een jonge Tsjechische dichter en student van Dobrovský, Václav Hanka (*1791), “gevonden”. De waarde en ouderdom overtrof alle tot dan toe bekende werken van de oude Tsjechische literatuur. Hanka werd er ook in het buitenland beroemd mee (het handschrift werd in bijna alle Europese talen vertaald), trouwens, de buitengewone historische waarde en het hoge dichterlijke niveau van het handschrift werd ook door Dobrovský benadrukt. Dobrovský plaatste het tussen de jaren 1290 en 1310 (Kohoutková-Komsová 2005: 142, Kočí 1978: 284-285,288-289).

Het tweede handschrift werd in 1818 “gevonden” en was nog “ouder” (negende eeuw) en “waardevoller” dan het eerste. Dobrovský, in die tijd de grootste autoriteit van de Tsjechische wetenschap, ook buiten Bohemen, twijfelde meteen aan de echtheid. Hij veronderstelde dat Jungmann, Hanka en Linda, een jonge literaat en Hanka’s vriend, de auteurs moesten zijn (in werkelijkheid ging het echter hoogstwaarschijnlijk enkel om Hanka en Linda); later twijfelde hij ook aan het eerste handschrift. Het handschrift werd als zijnde vals uit de collecties van het *Nationaal museum* genomen, toch werd het steeds uitgegeven en vertaald. Na het overlijden van Dobrovský in 1829 werd het handschrift aan het *Museum* teruggegeven⁵⁰. Ook al had een reeks wetenschappers de waarheid verkondigd, toch dachten romantici en nationalisten nog lang (tot in de twintigste eeuw) er anders over (Kočí 1978: 285-287, 290-291, 294).

Ook in Vlaanderen werd een verzamelhandschrift gevonden: het Gruuthuse-handschrift uit de periode 1395 – 1408 uit Brugge. Dit belangrijke handschrift bevat bijna 150 liederen (inclusief het beroemde Egidius-lied en het Kerelslied), gedichten en berijmde gebeden en is in tegenstelling tot de twee Tsjechische handschriften echt. Het Gruuthuse-handschrift is aan het einde van de jaren dertig van de negentiende eeuw door Jan Antoon de Jonghe ontdekt en voor het eerst uitgegeven in 1848 – 1849. Het handschrift stond lang bekend als het handschrift der Oudvlaemsche liederen en gedichten, later werd het naar zijn eerste bekende eigenaar Lodewijk van Gruuthuse uit Brugge (ca. 1422 – 1492) genoemd (Koninklijke Bibliotheek, Brinkman 2007: 1,2).

6.10. Fondsen

In het Tsjechische museumtijdschrift verscheen in 1831 een oproep van vooral Palacký gericht aan de patriotten om aan de oprichting van een fonds *Matice česká* (Tsjechisch fonds) bij te dragen. Dit fonds had ten doel om het uitgeven van Tsjechische boeken te vergemakkelijken en om ook de uitgave van het museumtijdschrift eruit te bekostigen. *Matice* werd de belangrijkste culturele institutie van de Tsjechische natie. Zonder dit fonds was het onmogelijk geweest grote wetenschappelijke werken uit te geven, zoals het monumentale vijfdelige *Tsjechisch-Duits woordenboek* van Jungmann. In de jaren 1836 – 1837 werden de

---

⁵⁰ Tot de verdedigers ervan behoorden František Palacký en Pavel Josef Šafařík (Kočí 1978: 291).

Slavische antiquiteiten van Pavel Josef Šafařík uitgegeven, een geschiedkundig werk in het Tsjechisch van een hoog wetenschappelijk niveau. In 1841 verscheen een waardevol oud juridisch werk van Viktorin Kornel ze Všehrd, later werden gedichten van Čelakovský uitgegeven, een plantkundig werk met de titel *Všeobecný rostlinopis* van Presl en allerlei vertalingen en werken over de nationale geschiedenis, psychologie, aardrijkskunde, enzovoort. In 1840 had *Matice* 418 leden, vier jaar later reeds meer dan 1000, vlak voor de revolutie van 1848 rond de 2300, ook uit Moravië en Slowakije. *Matice* begon ook (financiële) literaire prijzen uit te loven. In 1844 werd de literaire prijs aan J. K. Tyl uitgereikt (Kočí 1978: 381-383,390-393).

Tyl is goed met de Vlaming Hippoliet van Peene te vergelijken: ook Peene was actief in toneelmaatschappijen en verrijkte de Vlaamse toneelproductie (met meer dan zestig stukken). En ook Peene ontving als eerste toneelschrijver een prijs – de Driejaarlijkse Staatsprijs voor Toneelletterkunde (zie 6.8., p. 57), in 1859 (Encyclopedie 1998: 2406-2407).

In Vlaanderen ontstond een vergelijkbaar fonds zoals Matice česká. In 1851 werd in Gent de cultuurvereniging en pressiegroep het Willemsfonds (naar Jan F. Willems) opgericht. Het Willemsfonds had ten doel om net als Matice de vaderlandse (Nederlandse) taal en letterkunde te ondersteunen en aan te moedigen. De stichters waren o.a. Philip M. Blommaert, Ferdinand A. Snellaert, Prudens van Duyse en Constant P. Serrure. Omdat de stichters voor het merendeel tot de liberale politieke fractie behoorden, werd in 1875 zijn katholieke tegenhanger, het Davidsfonds, opgericht (initiatiefnemer was de Leuvense studentenvereniging Met Tijd en Vlijt, waaronder bv. Albrecht Rodenbach. Het Davidsfonds nam de centrale rol van de katholieke Vlaamse Beweging over). Het Willemsfonds had in 1862 slechts 184 leden, maar hun aantal steeg daarna zeer snel: tot meer dan 4500 in 1884 (Davidsfonds had het eerste jaar 2500 inschrijvers, na drie jaar bijna 5000). Het Willemsfonds was tot het begin van de twintigste eeuw de enige belangrijke niet-katholieke uitgeverij in Vlaanderen. In de periode van 1851 – 1901 publiceerde ze 197 werken⁵¹: onder andere de Vlaamse bibliographie, of lijst der Nederduitsche boeken in België sedert 1830 uitgegeven (1851), de Voordrachten over de Grondwet van Gustave Rolin-Jaequemyns (1867), de Korte Statistieke Beschrijving van België van Vuylsteke (1870), het Kiezershandboek van Julius de Vigne (1871), ook Vlaamse

---

⁵¹ Tijdens het eerste honderd jaar van zijn bestaan gaf *Matice* 194 werken uit (*Národní muzeum*).

liedjes werden uitgegeven (bijvoorbeeld door Ferdinand A. Snellaert). Vanaf 1896 werd ook het Tijdschrift van het Willemsfonds uitgegeven, na 1906 De Vlaamse Gids. Het Davidsfonds publiceerde het veertiendaags blad De Vlaamsche Wacht. De eerste Willemsfondsbibliotheek⁵² werd in 1865 in Gent gesticht (Encyclopedie 1998: 44,863-864,2625,3753-3756).

6.11. Pers

De censuur in de Tsjechische landen maakte het onmogelijk om politieke commentaren te publiceren, daarom las men liever de Duitse kranten omdat die niet zo streng gecensureerd werden. Het enige Tsjechische blad, de *Praagse krant*, kreeg het dan ook moeilijk in de jaren veertig. Sinds het jaar 1846 verbeterde echter de situatie dankzij de nieuwe redacteur, satiricus en literair criticus⁵³ Karel Havlíček Borovský (1821 – 1856). Havlíček werd ook een bekende voorstander van het *austroslavisme*, waarop ik later uitvoeriger inga (Kočí 1978: 402,410).

Ook in Vlaanderen las men aan het begin van de tweede fase liever bladen in een vreemde (Franse) taal: in Antwerpen, Gent, Brugge en Hasselt had daarom de katholieke en liberale conservatieve Franstalige pers de meeste lezers en de grootste invloed. Maar de arrondissementen waar de Franstalige pers alleenheerser was, kregen het zwaar te verduren door de Vlaamse concurrentie. Hier en daar bezat de Nederlandstalige pers zelfs het monopolie (Turnhout, Mechelen). In 1870 behaalde de Vlaamse pers het overwicht (Encyclopedie 1998: 2434-2435). Sindsdien palmde de Nederlandstalige pers “geleidelijk de ganse markt in. (...) Voor het uitbreken van de Wereldoorlog beschikte bijna elke Vlaamse gemeente over een Nederlandstalig, meestal klerikaal blad” (Encyclopedie 1998: 2441).

---

⁵² De geschiedenis van de Tsjechische bibliotheek (van het *Nationaal museum*) begint met de geschiedenis van het hele museum, dus in 1818. Bij het begin ervan stond Josef Dobrovský, de eerste echte bibliothecaris ervan was vanaf 1822 Václav Hanka (*Národní muzeum*).

⁵³ Hij beweerde o.a. dat de Tsjechische literaire kritiek haar functie niet vervulde, maar lof toezwaaide aan elk uitgegeven werk. Daardoor hindert zij bij de ontwikkeling van de Tsjechische letterkunde. Hij critiseerde de elegisch-sentimentele vaderlandse stroming die in de Tsjechische letterkunde overheerste. Hij eiste een actief vaderlands werk en niet alleen “praatjes”. Dat was eigenlijk ook de eis van de nieuwe kritisch-realistische tendens in de Tsjechische literatuur (Kočí 1978: 410).

6.12. Politiek

In de eerste fase van de nationale beweging was zowel de Tsjechische als de Vlaamse beweging apolitiek, omdat het zich enkel met taal- en letterkundige zaken inliet. In de tijd van de Napoleontische oorlogen, in het begin van de tweede fase van de Tsjechische beweging, raakte de Tsjechische beweging gepolitiseerd. Dat gold ook voor de Vlaamse beweging (Kočí 1978: 250, Encyclopedie 1998: 1861-1862):

In Vlaanderen kwam na 1840 langzaam verandering in het a-politieke karakter van de beweging (zie 5.9., p. 40 – 41, Petitionnement). De patriotten beseften dat zij door middel van parlementaire acties iets konden bereiken. Ze trachtten daarom een derde partij op te richten, naast de bestaande katholieke en liberale. Daarnaast trachtten ze onpartijdige pressiegroepen op te richten, maar deze pogingen hadden weinig succes⁵⁴. Bovendien werden de spanningen tussen klerikale en antiklerikale Vlaamsgezinden steeds heftiger. Zo stond de tweede helft van de negentiende eeuw in het teken van de strijd tussen de katholieke en liberale flaminganten⁵⁵ (Encyclopedie 1998: 1862).

De Oostenrijkse regering, die de Tsjechische soldaten nodig had, droeg met haar proclamaties over de Tsjechische heldenmoed en dapperheid bij aan de ontwikkeling van het Tsjechische nationale bewustzijn. De Tsjechische patriotten namen aan de “vaderlandse” anti-Napoleontische propaganda deel in de hoop dat Wenen hen na de oorlog een wederdienst zou bewijzen. De oorlog droeg ook bij aan de ontwikkeling van het Tsjechische russofielchap (het Russische leger verbleef tijdens de oorlogen in de Tsjechische landen), de Tsjechen beschouwden het Slavische Rusland als beschermer van alle onderdrukte Slavische naties. Deze panslavisten speelden bovendien een tijdje met de gedachte om een gezamenlijke Slavische taal te ontwikkelen. Zoiets was natuurlijk niet reëel, daarom werd deze stroming ook het *utopisch panslavisme* genoemd (Kočí 1978: 250-252):

---

⁵⁴ In het cijnskiessysteem hadden de Franstaligen de overgrote meerderheid, dus een zelfstandige partij van de flaminganten zou geen kans hebben (Encyclopedie 1998: 1862).

⁵⁵ Toch “bundelden katholieke en liberale Vlaamsgezinden in het begin van de jaren 1860 in verscheidene steden hun krachten om des te effectiever pressie uit te oefenen bij de verkiezingen” (Encyclopedie 1998: 42). Zo veroverden bv. flaminganten, katholieken en radicale liberalen, verenigd in de *Meetingpartij*, in december 1862 zelfs het Antwerpse stadhuis en één jaar later kwam ook hun vertegenwoordiger naar het parlement. Behalve de taalrechten verdedigden ze ook o.a. decentralisatie, uitbreiding van het stemrecht, enz. (Encyclopedie 1998: 42).

6.12.1. Panslavisme vs. Groot-Nederlandisme

De twee al besproken Tsjechische “handschriften” droegen eveneens bij aan het *Panslavisme* waarvan de jonge Slowaakse dichter Jan Kollár (1793 – 1852) een voorstander was. Zijn gedichten hadden een grote invloed op veel Tsjechische en Slowaakse (maar ook op andere Slavische) patriotten. Vooral de *Slávy dcera* (Dochter van Sláva), uitgegeven in 1824. Kollár beschouwde de Slaven als één natie met de steun vooral van Rusland. Toch was hij geen verkondiger van het politieke panslavisme. Hij voorzag voor de Slaven een grote toekomst waaraan de eenheid van deze naties moest bijdragen, dankzij de literaire en culturele betrekkingen verstevigd. Zijn gedachtengoed was in die tijd zeer populair en werd op literair, wetenschappelijk en cultureel gebied ook vaak gerealiseerd. Een andere voorstander van het *panslavisme* was de dichter František Ladislav Čelakovský (*1799) die Slavische volksliederen verzamelde en publiceerde. Het *panslavisme* bereikte in de jaren twintig een hoogtepunt, toen Praag het centrum van het Tsjechische en Slavische nationaal-culturele streven werd (Kočí 1978: 295-300,375).

De Oostenrijkse regering, geleid door kanselier Metternich, verhoogde in de jaren twintig uit angst voor een revolutie de politieterror. De repressie had ook voor de ontluikende Tsjechische literatuur gevolgen. In een door Čelakovský samengestelde bundel met volksliedjes werden woorden als *Tsjech, tiran, liefde voor het vaderland* geschrapt. Door dit strenge politieoptreden, iets dat in Vlaanderen onbekend was, mochten de Tsjechische patriotten niet (wilden dat misschien ook niet) zich in het openbaar over politieke zaken uitlaten, zoals over de revoluties elders in Europa, vooral de Poolse. Met name de opstand van de Polen tegen de Russen werd door de Tsjechische beweging op de voet gevolgd. Immers, het concept van het *Panslavisme* werd er ernstig door verstoord (Kočí 1978: 275-277,360-361).

Bestond er in Vlaanderen iets wat te vergelijken was met het Panslavisme? Er was wel zoiets als het Pangermanisme, maar het probleem was dat deze stroming bij het grote publiek in Vlaanderen en Duitsland vrijwel onbekend was. De enige periode waarin deze kwestie ruimere openbare aandacht kreeg, was de Eerste Wereldoorlog (met de Flamenpolitiek van de Duitsers en de initiatieven van de activisten, zie 6.3., p. 49-50) (Encyclopedie 1998: 997). Het is veel beter om het Panslavisme met de Grootnederlandse gedachte te vergelijken. Er zijn echter drie verschillen tussen beiden.

Op de eerste plaats werd in Vlaanderen en Nederland in dezelfde taal geschreven en gesproken, iets wat bij de Slavische volkeren niet het geval was. Ten tweede omvat de term Groot-Nederland enkel twee naties, bij het Panslavisme ging het om veel meer naties. Ten derde vormden Vlaanderen en Nederland in het verleden één staat (als onderdeel van het Bourgondische en het Habsburgse rijk tot het einde van de zestiende eeuw en natuurlijk ook tijdens het Verenigd Koninkrijk, zie 3.2.), terwijl de Tsjechische landen nooit met een andere Slavische natie een geheel gevormd hebben afgezien met Slowakije en Polen (zoals het Groot-Moravische-Rijk dat in de negende eeuw Tsjechië en Slowakije omvatte).

Wat hield het begrip Groot-Nederland in? Net als het Panslavisme in Bohemen ging het bij de Groot-Nederlandse-gedachte om een culturele (zie 6.2., p. 45 Nederlandse congressen) en politieke stroming die zich vooral in de tweede fase van de nationale beweging manifesteerde (eind negentiende eeuw en begin twintigste eeuw). Op grond van historische en taalkundige banden werd het herstel van de eenheid van Nederland en Vlaanderen⁵⁶ bepleit. De Vlamingen spraken deze wens wel vaker uit dan de Nederlanders. Onder de voorstanders behoorden Jan F. Willems, Ferdinand A. Snellaert, Julius Vuylsteke en Jozef A. Alberdingk Thijm. Later (in het begin van de twintigste eeuw) had de Grootnederlandse gedachte net zoals het Panslavisme in Bohemen bijna geen politieke lading meer en had men het alleen nog over culturele en taalkundige betrekkingen tussen Noord en Zuid. Dit veranderde tijdens de Eerste Wereldoorlog, toen de sympathisanten van het activisme een politieke eenheid van Nederland en Vlaanderen voorstonden (Encyclopedie 1998: 1362).

6.12.2. Austroslavisme

Een bekend voorstander van de tweede politieke conceptie in de Tsjechische landen, van het *austroslavisme*, was Karel Havlíček Borovský. In 1846 publiceerde hij in de *Praagse kranten* een reeks artikelen met de titel “Slaaf en Tsjech” waarin hij het idee van het *panslavisme* van Kollár bekritiseerde en tegelijkertijd zijn concept van een Slavische ideologie formuleerde. Volgens hem vormden de Slaven geen natie. Een natie was namelijk naar zijn mening een groep mensen met dezelfde afkomst, met dezelfde taal (dat benadrukte hij), religie, eigenschappen, gewoontes; zo’n groep moest ook een aparte staat vormen. Hij maakte de lezer er attent op dat er eigenlijk

---

⁵⁶ „De politieke vorm waarin deze hereniging plaats zou moeten vinden was nauwelijks geformuleerd en sloot beurtelings de Waalse gewesten in en uit” (Encyclopedie 1998: 1362).

nooit een natie bestaan had die al deze eigenschappen van zijn definitie bezat. Hij beweerde dat het vaderland van de Tsjechen geen “Land van Slaven” was, maar enkel Bohemen, Moravië, Silezië en Slowakije⁵⁷. Verder kwam hij tot de conclusie dat de Polen en de Russen voor de Tsjechische natie vreemd en vijandig waren. Daarom had hij een antipathie tegen beide naties (Kočí 1978: 411-416; Novotný 1979: 331-348). In een brief die Havlíček in 1844 in Moskou schreef, beweerde hij: “De Russen (...) en de Polen zijn geen broeders van ons, (...) maar grotere vijanden en gevaarlijker voor onze natie dan de Hongaren en de Duitsers. Hun taal en letterkunde kunnen wij gebruiken zoals wij willen, maar zonder al te dikke vrienden met hen te worden” (Kočí 1978: 420). Hij meende dat hij meer competent was om erover te spreken dan de meeste patriotten die nooit in Rusland waren geweest. Oostenrijkers beschouwde hij als de beschermers tegen de Duitsers, de Illyriërs waren bondgenoten van de Tsjechen. Aan de Oostenrijkse regering vroeg hij dan ook om de Oekraïeners in Oost-Galicië en Hongarije te ondersteunen, omdat hij in de Oekraïeners een loyale natie zag, vrij van sympathie voor de Russen en de Polen (Kočí 1978: 417,420; Novotný 1979: 331-348).

Het artikel “Slaaf en Tsjech” waarmee ook Palacký instemde, kreeg weliswaar ook kritiek, maar het werd wel het officiële programma van de liberale groep, binnen de Tsjechische nationale beweging. Tot deze groep van “progressisten” gingen ook de conservatieven van Tyl over. Zo werden de Tsjechische liberalen de samenstellers van het austroslavistische programma dat ook min of meer aangenomen werd door de nationaal-politieke bewegingen van de meeste Slavische naties binnen de Habsburgse monarchie (Kočí 1978: 417,422-423).

Het *austroslavisme* werd in de revolutionaire periode van 1848 – 1849 het programma van de nationale bevrijdingsstrijd van de Tsjechen en het culturele vaderlandse werk ging daarmee in de politieke strijd over. De Tsjechische liberalen wilden de nationale conflicten oplossen door de invoering van het monarchistisch-constitutionele en federalistische systeem binnen het Habsburgse Rijk. Zij wensten een groter aandeel voor de Slaven in de staatsmacht en volle nationale rechten. De gedachte dat de Duitse en Hongaarse minderheid in het algemene parlement door de

---

⁵⁷ Het idee van het *austroslavisme* werd bij de Tsjechische liberale groep met het idee van het *Tsjechoslowakisme* verbonden. Dat werd onder andere door het feit gesteund dat de Slowaken door de eeuwen heen het Tsjechisch als literaire taal gebruikten en dat de Tsjechische en de Slowaakse nationale bewegingen nauw samenwerkten en elkaar steunden (Kočí 1978: 429-430).

Slavische parlamentsleden zou kunnen worden overstemd, was een utopie. Zo democratisch was het parlement gewoon niet. Daarnaast zou het nooit gebeuren dat alle Slavische parlamentsleden het onderling zodanig eens zouden zijn dat ze een meerderheid in het parlement konden behalen. Dat bleek al tijdens het informele Slavische “parlement”, het *Panslavische congres* in 1848 in Praag of de *Reichstag* in Wenen en Kroměříž (Kočí 1978: 422-424).

Bestond er zoies als het austroslavisme in België? Een beweging die in de buurt van het austroslavisme kwam was de Vlaamse Beweging zelf. Of beter gezegd, de flaminganten die niet de zelfstandigheid van Vlaanderen trachtten te bereiken, maar die naar meer bevoegdheden voor Vlaanderen binnen België en later naar de federalisatie van het land streefden.

6.12.3. Politiek-literaire groepen

Rondom de romantische dichter Karel Hynek Mácha (1810 - 1836) vormde zich in Praag een groep jonge patriotten met interesse voor politiek. Het ging om Karel Sabina (1813 – 1877), Karel Jaromír Erben (1811 – 1870), Josef Jaroslav Kalina, Václav Štulc, Antonín Strobach en anderen. Ze waren ontevreden over het politionele Metternich-absolutisme en enthousiast over de revolutie in Polen, zaken waarover ze felle debatten voerden. Het gevolg was dat de Tsjechische literatuur een nieuwe politieke dimensie kreeg. De politieke uitingen kregen door de repressie vanuit Wenen het karakter van een allegorie. De verkapte maatschappijkritiek was vooral *te vinden* in het tijdschrift *Tsjechoslaaf*, dat door Josef Jaroslav Langer (1806 – 1846) werd uitgegeven en waarin hij ook zelf publiceerde (Kočí 1978: 362-363). Een van zijn gedichten *České lesy* (1831) begon zo: “Kijk, de oostwind /lees Poolse revolutie/ brengt hier wolken mee (...) In de wolken zijn geen donders, maar zegen (...)” (Novotný 1979: 274). Tijdens de revolutionaire maand juli van het jaar 1830 werd de agitatie onder de plattelandsbevolking verspreid door Emanuel Arnold (1800–1869), de latere vertegenwoordiger van de Tsjechische radicale democratie (Kočí 1978: 364-365).

Evenals het geval in Praag was met de dichter Mácha was dat in Vlaanderen het geval met het letterkundig tijdschrift Van Nu en Straks. Rondom het tijdschrift vormde zich een groep jongeren die net als de Tsjechen onder andere ontevreden waren met hun situatie. Voor de mensen van Van Nu en Straks gold dat ze hun onvrede vorm gaven door middel van studies met een sterke sociale inslag. In het

tijdschrift verschenen steeds meer maatschappelijk geëngageerde artikelen. (Encyclopedie 1998: 3144).

Het tijdschrift Van Nu En Straks werd in 1893 opgericht. De redactie werd gevormd door de journalist Emmanuel de Bom, de naturalistische romanschrijver Cyriel Buysse, de katholieke dichter Prosper van Langendonck en vooral de essayist August Vermeylen (1872 – 1945). In het tijdschrift publiceerde ook de dichter Karel van de Woestijne (1878 – 1929) en de schrijvers Herman Teirlinck (1879 – 1967) en Stijn Streuvels (1871 – 1969). Ze wilden hun aandacht op de moderne tijd richten en niet de middeleeuwen idealiseren, wat toen gewoon was (Calis 1983: 142,144).

Zowel de rol van de groep rond Mácha⁵⁸ en Erben in de Tsjechische letterkunde als die van de groep rond *Van Nu En Straks* in de Vlaamse literatuur (van de Woestijne, Streuvels) was zeer belangrijk (Encyclopedie 1998: 3144). Bovendien wordt de literatuur die beide groepen voortgebracht hebben tot op de dag van vandaag gelezen.

6.12.4. Politieke groeperingen en stromingen

In de loop van de tweede fase werden er aan het taalkundig- en cultureel programma ook andere programmaonderdelen toegevoegd. In het vorige hoofdstuk heb ik laten zien dat er in de Tsjechische beweging sinds de jaren dertig ook politieke eisen werden geformuleerd die de nationale autonomie tot doel hadden (Hroch 1986: 365).

In de Vlaamse beweging stond daarentegen in de tweede fase het programma van de nationale autonomie of zelfs zelfstandigheid niet voorop (Hroch 1986: 367). Toch vinden wij er een (voorzichtig) begin van aan het eind van de tweede fase. Na de verkiezingen van 1912 (toen het niet lukte de lange tijd regerende katholieke meerderheid ten val te brengen) stuurde de socialistische politicus Jules Destrée een brief aan de koning. Daarin bracht hij het “dreigement van de bestuurlijke scheiding naar voren indien de Walen nog langer moesten gebukt gaan onder de klerikale en Vlaamse tirannie die immers de weg van de progressieve vrijzinnigen naar de macht versperde en bovendien de culturele dominantie van de Franstaligen ondermijnde” (Encyclopedie 1998: 54).

---

⁵⁸ De bundel *Máj* van Mácha werd het belangrijkste werk van het Tsjechische romantisme: deze bundel stond aan het begin van de moderne Tsjechische poëzie (Kohoutková-Komsová 2005: 142-143,169).

Een wending⁵⁹ kwam kort voor de Eerste Wereldoorlog, na de taalwetten van 1913 en 1914 die slechts ten dele tegemoetkwamen aan de Vlaamse wensen (Encyclopedie 1998: 54). “De politieke onmacht beantwoordde niet meer aan de kracht die de beweging verworven had” – de serieuze taalwetten kwamen er nog steeds niet, het ongeduld erover steeg en leidde bij een aantal flaminganten tot verbittering (Encyclopedie 1998: 54). Dit leidde tot een snelle radicalisering in de Vlaamse Beweging. Het idee van bestuurlijke scheiding werd nu in sommige Vlaamsgezinde bladen en verenigingen als mogelijk beschouwd. Deze gevoelens van frustraties en ongeduld vormen een belangrijke verklaring voor het ontstaan van het activisme in de Eerste Wereldoorlog (Encyclopedie 1998: 54-55).

Tijdens het politieke absolutisme kon men in de Tsjechische landen geen politieke organisaties stichten. Men ontmoette elkaar vooral tijdens gezellige avonden maar waar al snel de vaderlandse thematiek aangesneden werd. Zo werden er in de jaren veertig van de negentiende eeuw Tsjechische bals⁶⁰ georganiseerd en er ontstonden ook verschillende verenigingen⁶¹ (Kočí 1978: 399).

De pogingen om een geheime politieke club te stichten, namen toe. De leden moesten echter vaak een verhoor ondergaan of een huiszoeking toestaan. Er waren ook steeds meer patriotten die naar illegale politieke samenwerking met de revolutionaire Poolse beweging streefden, zoals F. L. Rieger of František Cyril Kampelík. De patriotten van de oudere generatie keurden dergelijke illegale methodes af (Kočí 1978: 368-369, 371, 373-374).

Naast de nationaal-liberale groep (zie 6.12.2., p. 67) begon zich midden jaren veertig nog een groep te vormen die een kiem werd van een radicaal-democratische stroming binnen de Tsjechische nationale beweging en die deels in het geheim opereerde. De groep noemde zich *Repeal*. Zowel Tsjechen als Duitsers⁶² kwamen geregeld samen,

---

⁵⁹ M.a.w. een verandering van de Vlaamse Beweging van een Vlaams-Belgisch in een Vlaams-nationaal en van een cultuur-nationalisme naar een politiek-nationalisme (Encyclopedie 1998: 54).

⁶⁰ Zo kon het Tsjechisch het Frans en het Duits evenaren in de sociale conversaties van de “betere kringen” (Kočí 1978: 399).

⁶¹ Vooral de *Měšťanská beseda* (Burgerlijke vereniging), gesticht in 1846 in Praag. Dit representatief politiek-gemeenschappelijke centrum moest een gelijkwaardige club tot de adellijke en Duitse casino worden (met leden als F.L. Rieger en J. Frič). Zulke vaderlandse clubjes werden ook elders gesticht, zelfs op het platteland. Evenals studenten-leesclubjes werden opgericht. Ook een soort van vaderlandse (volks)academies werden sinds 1841 (naar aanleiding van Tyl) georganiseerd, waar geciteerd en gezongen werd (Kočí 1978: 398-400).

⁶² Onder zijn leden behoorden onder andere Vilém Gauč, František Havlíček en de Duitser Ludvík Ruppert, verder ook Karel Sabina. Sabina was één van de eerste professionele schrijvers en journalisten, sinds 1859 echter vertrouwenspersoon van de geheime politie (Kočí 1978: 436-437).

discussieerden over politiek en dachten na over mogelijke oppositionele acties tegen het regerende absolutisme. Voor onpartijdige berichtgeving waren ze afhankelijk van buitenlandse kranten en politieke brochures die Bohemen wegens de politie en de censuur werden binnengesmokkeld. Van *Repeal* kwam het initiatief tot het organiseren van de eerste revolutionaire volksbijeenkomst op 11 maart 1848 in het Sints-Wenceslausbad in Praag. Daar werd de eerste petitie aangenomen die constitutionele en nationale rechten opeiste (Kočí 1978: 433,436,438).

Twee verschillen met de situatie in de Tsjechische beweging komen hier duidelijk naar voren: in de Tsjechische landen spreken we over liberale en democratische stromingen, in Vlaanderen gaat het echter om liberalen en katholieken. Ten tweede, in de Tsjechische landen moest alles in het geheim gebeuren of tenminste met het risico dat de censuur zou ingrijpen. In Vlaanderen niet. Daarom was het politieke leven in Vlaanderen veel levendiger en actiever. Hoe actief het er in Vlaanderen toeging, zal ik nu beschrijven.

In 1870 namen de katholieken de macht over en het “Belgische politieke leven raakte nog meer in de greep van de klerikaal-antiklerikale strijd” (Encyclopedie 1998: 43). Vlaamsgezinde belangen werden dus ondergeschikt gemaakt aan ideologische belangen. In plaats van hun krachten te bundelen, gingen Vlaamsgezinden elkaar onderling bestrijden. In 1884 kwamen de katholieken aan de macht en bleven dat dertig jaar lang. De Vlaamse Beweging werd nog meer dan voordien geïdentificeerd met de katholieken (Encyclopedie 1998: 43,47,1620).

In 1893 werd het algemeen meervoudig stemrecht ingevoerd. In die tijd werd ook de christen-democratie geboren. Een aantal sociale organisaties werd toen opgericht, zoals de Belgische Boerenbond (1890), de Belgische Volksbond (1890) en de Vlaamse Katholieke Landsbond (1891). Katholieke flaminganten, zoals Joris Helleputte die aanvankelijk aan het hoofd van alle drie bovengenoemde organisaties stond, namen in deze tijd ook de leiding van christelijke organisaties van boeren en arbeiders. De (katholieke) Vlaamse Beweging, de christen-democratie en de boerenbonden stonden toen permanent in contact met elkaar. Deze verbondenheid bezorgde de Vlaamse beweging een bredere sociale basis; de Vlaamse beweging kon later een volksbeweging worden. In 1894 splitsten de meest radicalen onder hen zich af en gingen verder als Christene Volkspartij. Bij deze partij was de programmatische verwevenheid tussen christelijke sociale naastenliefde en

Vlaamsgezindheid compleet. Deze richting werd ook wel het daenisme genoemd, naar priester Adolf Daens (Encyclopedie 1998: 48-49).

De samenwerking tussen mensen van de Vlaamse Beweging en de socialisten verliep veel stroever (Encyclopedie 1998: 50). De taalstrijd was voor de socialisten namelijk van “totaal ondergeschikt belang, een soort luxeprobleem dat volgens hen vanzelf een oplossing zou vinden als de arbeidersklasse politiek en economisch zou ontvoogd zijn”. Het afdwingen van het algemeen stemrecht had daarom meer prioriteit (Encyclopedie 1998: 50).

6.13. Sociale samenstelling

Hoe was de sociale structuur van de vaderlandse groepen in de tweede fase? Zowel in de Tsjechische als in de Vlaamse beweging had de intelligentsia een belangrijk aandeel in de agitatie en de organisatie van de beweging. Vooral in de Vlaamse beweging was de intelligentsia ruim vertegenwoordigd, evenals de hogere maatschappelijke lagen (juristen, artsen, hogere ambtenaren, hoogleraren, studenten, letterkundigen). In de Tsjechische beweging was niet alleen de intelligentsia actief maar ook de “lagere” intelligentsia, de middenstand, zoals de geestelijkheid (vooral in Praag), ambtenaren, kleine producenten, beoefenaars van vrije beroepen, leraren, studenten, enzovoort. Het is duidelijk dat in beide bewegingen de stad (zeker in Vlaanderen) belangrijker was dan het platteland, met andere woorden, de meeste patriotten waren in de steden actief (Hroch 1999: 50-51, Hroch 1986: 248-250,353).

6.14. De integrerend vs. de desintegrerende beweging

Hroch onderscheidt naar het verloop van de tweede fase verschillende soorten nationale beweging, waaronder de *integrerend* en de *desintegrerende*.

De Tsjechische nationale beweging begon zijn tweede fase bijna een halve eeuw vóór de politiek-burgerlijke revolutie, dat wil zeggen in de tijd van het feodale absolutisme, en bereikte juist parallel aan de constitutionele veranderingen, een massaal karakter. Nog vóór de revolutie van 1848 begon in de Tsjechische landen de industriële revolutie. Hroch noemt dit type beweging een *integrerend type*. Met andere woorden, de strijd tegen het feodalisme en absolutisme viel samen met agitatie van de patriotten: de principes van gelijkheid en democratie vormden een

integrerend onderdeel van het vaderlandse programma. Zo'n programma was natuurlijk aantrekkelijk voor alle lagen van de natie en zo kon het snel het gehele volk voor zich winnen (Hroch 1999: 46, Hroch 1986:289-290,369).

De tweede fase van de Vlaamse nationale beweging begon onder volledig ander omstandigheden. Het was de tijd de burgerlijk-constitutionele maatschappij: een staat waar de liberale constitutie al min of meer gold en waar ook de industrialisatie al op gang was. Met andere woorden, de tweede fase begon er een halve eeuw na de burgerlijke revolutie en één generatie nadat in België de industriële revolutie begon. Voor de patriotten was het moeilijk om van beslissende invloed te zijn en een massale nationale beweging op poten te zetten. Ze waren verdeeld, de politieke krachten waren reeds gepolariseerd en de staatsidentiteit was al relatief krachtig. Daarom begon de derde fase wat later. Hroch spreekt in dit geval van een desintegrerende beweging (Hroch 1986: 290,293-294, Hroch 1999: 24,49).

6.15. Samenvatting: de tweede fase

De periode van de nationale agitatie, de tweede fase, verliep in de Tsjechische landen ongeveer in de periode van 1800-1848. In Vlaanderen was dat tussen 1840 en 1918. De Tsjechische en de Vlaamse beweging trachtten meer rechten voor hun taal en natie te krijgen. De norm van het Tsjechisch (die van de zestiende eeuw) moest vervolmaakt worden, ook het geschreven Nederlands in Vlaanderen was vol archaïsmen. Een reeks *Nederlandsche Taal- en Letterkundig Congressen* (sinds 1849) was daarom zeer belangrijk en leidde onder andere tot de werkzaamheden aan het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (te vergelijken met het *Tsjechisch-Duitse woordenboek* van Jungmann) en tot de spelling die in 1864 in België werd ingevoerd. In de tweede fase werd in Vlaanderen een aantal taalwetten goedgekeurd (voor scholen, bestuurs- en strafzaken). Door de *Gelijkheidswet* van 1898 werd het Nederlands naast het Frans als officiële taal van België erkend. De Tsjechische patriotten durfden zich daarentegen door het absolutistische regime niet te veel te politiek manifesteren, waardoor weinig taalwetten afgedwongen werden.

In 1818 werd in Praag het *Nationaal museum van Bohemen* gesticht dat later in een nationaal actieve instelling veranderde. In Brussel werd het *Natuurhistorisch Museum* in 1814 gesticht dat ook het centrum van wetenschappelijk onderzoek werd; in tegenstelling tot het vaderlandse museum in Bohemen bleef het echter Belgisch. Ook belangrijke tijdschriften ontstonden (in Bohemen een museumtijdschrift, in Vlaanderen bijvoorbeeld het *Nederlandsch Museum*) die dankzij een aantal artikelen voor de ontwikkeling van de nationale beweging een grote betekenis hadden.

Er moesten ook wetenschappelijke werken in de nationale talen geschreven worden. Het was nodig dat zowel het Tsjechisch als het Nederlands zich ook als vaktaal ontwikkelden. In de Tsjechische landen werd een wetenschappelijk tijdschrift *Krok* gesticht, in Vlaanderen werden verschillende tijdschriften en vooral genootschappen opgericht.

De situatie rond het Tsjechische theater was ondanks het succes onzeker. Terwijl de Oostenrijkse regering het Tsjechische toneel helemaal niet steunde, nam de Belgische overheid structurele maatregelen, zodat het aantal Vlaamse stukken en toneelkringen toenam en het Vlaamse toneel professionaliseerde (bv. de bouw van de *Nederlandse Schouwburg*). In de tweede fase werden in beide landen ook de latere nationale volksliederen gecomponeerd.

In 1831 werd een belangrijke Tsjechisch fonds *Matice česká* gesticht dat het uitgeven van Tsjechische boeken moest vergemakkelijken. Ook in Vlaanderen ontstonden vergelijkbare fondsen: het *Willemsfonds* (1851) en later het *Davidfonds*. De situatie rond het enige Tsjechische blad werd pas vanaf 1846 beter. In Vlaanderen was het daarentegen nog beter. In 1870 kreeg de Vlaamse pers op de Franse zelfs een overwicht.

Een groepje rond de Tsjechische dichter Mácha vergeleek ik met een groep rond het Vlaams tijdschrift *Van Nu en Straks*. Beide groepen waren literair actief en tegelijkertijd ontevreden met de toenmalige maatschappelijke situatie. Beide nationale bewegingen begonnen zich in de tweede fase te politiseren. In de Tsjechische landen ontstonden twee stromingen. Ten eerste het *panslavisme* (de Slaven als één natie met de steun van vooral Rusland; op het gebied van literatuur, wetenschap en cultuur vaak in de praktijk gerealiseerd) dat vergelijkbaar was met de *Grootnederlandse gedachte* in Vlaanderen (pleidooien voor herstel van de eenheid van Nederland en Vlaanderen, vooral wat de culturele en taalkundige betrekkingen betreft). Ten tweede het *austroslavisme* (een soort federalistisch systeem binnen het Rijk, in de revolutionaire periode van 1848-1849 het programma van de nationale bevrijdingsstrijd van de Tsjechen), werd met de latere Vlaamse Beweging zelf vergeleken (meer bevoegdheden voor Vlaanderen binnen België, later federalisatie). Sinds de jaren 1830 verschenen in de Tsjechische beweging politieke eisen die naar autonomie streefden (bv. tijdens de revolutionaire volksbijeenkomst in 1848). In de Vlaamse beweging was daarentegen de nationale autonomie of zelfs zelfstandigheid in de tweede fase niet het belangrijkste.

7. DERDE FASE – OVERWINNING

Ik heb in het bovenstaande laten zien hoe de vaderlandse taal- en culturele beweging in een volksbeweging veranderde, met politieke eisen. Deze ontwikkeling gold zowel voor de Vlaamse als voor de Tsjechische beweging. In het navolgende ga ik bekijken of ze hun doelen bereiken en hoe ze dat doen of waarom ze hun doel niet bereikt hebben.

7.1. Politiek

De Tsjechische beweging kreeg na de revolutie van 1848 een massaal karakter, zoals ik dat in het voorgaande hoofdstuk beschreven heb. Het massale karakter betekende het begin van de derde fase, ook al had het regime van Bach door onderdrukking het eigenlijke begin van de derde fase pas tot na het begin van de jaren zestig weten uit te stellen.

Welke gebeurtenis had grote invloed op het verloop van de emancipatiebeweging in de Tsjechische landen? In maart 1848 brak in de Tsjechische landen een revolutie uit. Het volk, dat hoopte op burgerlijke vrijheden, een constitutioneel systeem en democratische hervormingen, wilde dat de kanselier van keizer Ferdinand I, Klemens Metternich, als symbool van het absolutisme het veld ruimde (Kohoutková-Komsová 2005: 147, Hroch 1986: 239).

In maart 1848 werd in het *Sint-Wenceslausbad* in Praag de eerste openbare revolutionaire volksbijeenkomst georganiseerd. Een petitie werd aan de keizer overhandigd. Het bevatte onder meer de volgende eisen: gelijkstelling van het Tsjechisch aan het Duits, erkenning en versterking van de eenheid van de Landen van de Tsjechische Kroon en meer burgerrechten. De opsteller van deze petitie, het *Sint-Wenceslaus-comité* (later het *Nationaal comité*), werd het leidende politieke orgaan in de Tsjechische landen. De leden ervan waren zowel van Tsjechische als Duitse afkomst. Nadat Palacký deelname aan het *Frankfurter Parlement* afwees, stichtten de Tsjechische Duitsers hun eigen *Duits constitutioneel verbond*. Met andere woorden, Palacký wees opname van de Tsjechische landen in een nieuw te vormen Duits Rijk af. Als tegenwicht aan het Duits parlement zou het *Slavisch Congres* (met Palacký als voorzitter) moeten dienen, dat begin juni in Praag werd

georganiseerd. Het congres leverde echter als gevolg van meningsverschillen geen resultaten op (de Tsjechen waren voorstaander van het *austroslavisme*, de Poolse en Slowaakse vertegenwoordigers wilden volledige nationale zelfstandigheid) (Kohoutková-Komsová 2005: 148-149).

Op 12 juni 1848 werd op de *Paardenmarkt* (dat op voorstel van de gematigde liberaal K. Havlíček Borovský het *Wenceslausplein* werd) een mis georganiseerd. In Praag heerste toen een gespannen sfeer – de stad werd door keizerlijke troepen bezet, onder leiding van de commandant in Bohemen, Alfred Windischgrätz. Een per ongeluk afgegaan schot doodde gravin Windischgrätz die de mis uit een raam van een huis op het Wenceslasplein volgde. Dit was het begin van de *Pinksteropstand*. In de Praagse straten werden barricades opgeworpen die bemand werden door gewapende studenten. De radicale democraat Josef Václav Frič had de leiding. De militaire operaties van de keizerlijke troepen eindigden vervolgens met het bombarderen van Praag. De onrust trok mensen van het platteland naar Praag, uit heel Bohemen kwamen secties van de nationale gardes om de Pragensers te helpen. De overmacht van de keizerlijke troepen was echter te groot, op 17 juni, na zes dagen, moest Praag capituleren. Praag werd bezet, deelnemers van de opstand werden gearresteerd en het *Nationaal comité* afgeschaft. De radicalen bereidden nog het zogenaamde mei-complot (1849) voor dat echter werd verraden (Kohoutková-Komsová 2005: 149).

De *Rijksdag* van de Moravische Kroměříž (Kremsier) werd in 1849 ontbonden. Een zgn. “oktroyierte” (van het franse “octroyer”) grondwet goedgekeurd. Maar keizer Frans Jozef I herstelde het absolutisme, uitgevoerd door Alexander Bach, minister van binnenlandse zaken en hief in 1851 de gedicteerde „oktroyierte“ grondwet op. De centralisatie van het Rijk was weer hersteld, met als gevolg de strikte toepassing van het Duits als de officiële taal en de vervolging van de nationale bewegingen. Het openbare leven werd in de Tsjechische landen bijna volkomen lamgelegd, de Tsjechische wetenschappelijke en culturele instellingen (*Museum, Matice*) werden onder politietoezicht gesteld en het aantal Tsjechische lessen op de scholen werd gereduceerd. Een aantal belangrijke personen moest zich uit het openbare leven terugtrekken, zoals F. Palacký. F.L. Rieger vertrok naar het buitenland, K. Havlíček Borovský werd naar Brixen in Tirol verbannen (Kohoutková-Komsová 2005: 159, Čornej: 34-35).

Het verlies van Lombardije in 1859 leidde tot het einde van het *Bach-absolutisme*. In 1861 werd daarom een nieuwe, zogenaamde *februari-grondwet* voorgesteld, ook deze keer echter „oktroziert“. Dat betekende het opleven van het Tsjechische beweging. De eerste verkiezingen in de landdagen en de Weense rijksraad werden uitgeschreven. Met de *februari-grondwet* waren slechts de Duitse inwoners van het Rijk tevreden: als protest verlieten de Tsjechische volksvertegenwoordigers in 1863 de *Rijksraad*, één jaar later ook de Moravische. Daarmee begon een periode van de *passieve oppositie* die zestien jaar duurde. Aan het hoofd van de Tsjechische nationale partij stonden toen de gematigde liberalen F. Palacký en zijn schoonzoon F.L. Rieger. Hun voorzichtige, maar vooruitziende politiek wekte een afwijzing op van de radicaler denkende Tsjechische kringen, zoals van de *jong-Tsjechen* die dan ook uiteindelijk hun eigen politieke partij stichtten (1874). De *oud-Tsjechen* van Palacký en Rieger en de *jong-Tsjechen* werden echter met het streven verbonden om het Tsjechische staatsrecht te herstellen en het Habsburgse Rijk in een federatie van historische naties te veranderen (Čornej: 35-36, Kohoutková-Komsová 2005: 159,161)

Na de Oostenrijkse nederlaag tegen Pruisen in 1866 werd het Rijk in 1867 in twee delen gesplitst – het Oostenrijkse en het Hongaarse (het *dualisme*). De nieuwe grondwet bevatte liberale elementen, zoals vrijheid van het woord, pers, geloof, maar toch waren de Slavische inwoners die de federalisatie van het Rijk verwachtten, er niet tevreden mee. Ook het stemrecht bleef enkel tot de rijke burgers beperkt. Uit de staatsrechtelijke compromissen en veranderingen putten de Tsjechische politici moed. Ze startten een grote campagne om het dualisme door het Oostenrijks-Hongaars-Tsjechische *trialisme* te vervangen. Grote bijeenkomsten en acties vonden gedurende drie jaar plaats (bijvoorbeeld bij het leggen van de eerste steen van het *Nationaal theater* in 1868 te Praag). Van een driedubbelmonarchie kwam het echter niet. Na terugkeer in de Rijksraad namen de Tsjechische politici een „politiek van actieve ondersteuning van het keizerlijk hof“ aan. Dankzij hun loyale houding kwamen er enkele tegemoetkomingen, vooral op het gebied van de taal. Zo mocht vanaf 1880 het Tsjechisch gebruikt worden in contact met de overheidsdiensten. De Tsjechische Duitsers kwamen hier tegen in opstand en eisten het ontstaan van een duidelijk afgebakend Duits gebied in Bohemen (Čornej: 36-37, Kohoutková-Komsová 2005: 160-163).

Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd de Vlaamse Beweging in drie groepen verdeeld: de activisten⁶³ (collaborateurs met de bezetter), de passivisten (de aan België loyale flaminganten) en de Frontbeweging (Vlaamse soldaten die tegen de Franstalige onderdrukking aan het front protesteerden; in principe een regelrechte voortzetting van de vooroorlogse katholieke studentenbeweging). Na de oorlog begon de Vlaamse beweging, die echter door velen met alle zonden van het activisme in verband werd gebracht, aan zijn derde fase (Encyclopedie 1998: 55,58-59).

Meteen na de oorlog werden in België enkele belangrijke hervormingen doorgevoerd, zoals het algemeen enkelvoudig mannenkiesrecht en de achturige werkdag (vgl. 7.4., p. 82). Er werd ook een nationale regering gevormd en het politieke leven werd verder democratiseerd. De maatschappelijke bovenlaag, die de economische en politieke sleutelposities innam, was ook in het interbellum merendeels Franstalig en identificeerde zich met de bestaande structuur van België (Encyclopedie 1998: 59-60).

Als voortzetting van de Frontbeweging werd in 1919 Het Vlaamsche Front ("Frontpartij") opgericht. In verhouding tot het aantal volksvertegenwoordigers was de betekenis van het georganiseerde Vlaams-nationalisme groot en oefende het een grote aantrekkingskracht op de studerende (vooral katholieke) jeugd uit. Binnen het Vlaams-nationalisme ontstonden echter in de jaren 1920 steeds grotere tegenstellingen, ideologisch en organisatorisch. De aanhangers ervan streefden weliswaar de volledige vernederlandsing van Vlaanderen unaniem na, ze waren echter verdeeld wat het einddoel van de Vlaamse beweging moest zijn. Was dat een Vlaams-Waalse federatie binnen België of een Groot-Nederlandse staat (Encyclopedie 1998: 61-62,65)?

Grote opschudding ontstond in 1928, toen een na de oorlog veroordeelde activist August Borms, dankzij het ongeduld van de Vlaamse kiezer, een verkiezing in Antwerpen won (Encyclopedie 1998: 63, Willemyns-Daniëls 2003: 230). Zowel de Encyclopedie (1998: 63) als Willemyns-Daniëls (2003: 230) vermelden beiden: de "tijd van halfslachtige oplossingen was voorbij". Daarna werd niet meer de tweetaligheid, maar de eentaligheid voor Vlaanderen geëist. In 1929 werd door de sterk gegroeide Belgische Werkliedenpartij een "Compromis des Belges"

---

⁶³ Er waren vooral twee stromingen: de Jong-Vlamingen (vgl. de Jong-Tsjechen) wensten een "onafhankelijke, tegen Duitsland aanleunende Vlaamse staat. De unionisten wilden België

voorgesteld (ontworpen door Jules Destrée en Camille Huysmans). Het Compromis werd echter uiteindelijk niet geaccepteerd en slechts het principe werd goedgekeurd dat het Frans de taal van Wallonië en het Nederlands de taal van Vlaanderen was. De wet van 1930 inzake de vernederlandsing van de Gentse universiteit⁶⁴ bepaalde dat de universiteit trapsgewijs volledig vernederlandst zou worden. Aan de Katholieke Universiteit Leuven werden vanaf 1930 vele Nederlandse studierichtingen opgezet, dat later tot een volledig stelsel van Nederlandstalig hoger onderwijs naast een Franstalig leidde. Een wet van 1932 bepaalde dat de streektaal de onderwijstaal in het officiële middelbaar onderwijs werd. Voor Brussel en voor de gebieden bij de taalgrens gold het principe “moedertaal is voertaal” (Encyclopedie 1998: 63-64, Willemyns-Daniëls 2003: 228,230).

Ik heb al vermeld dat de Praagse universiteit al in 1848 voor de gelijkstelling van het Tsjechisch aan het Duits pleitte. Pas in 1882 werd de *Karel-Ferdinandsuniversiteit* door het besluit van keizer Frans Jozef I in tweeën gesplitst – de een met het Tsjechisch als de onderwijstaal, de ander met het Duits. De *Deutsche Karlsuniversität* werd na de Tweede Wereldoorlog afgeschaft (*Univerzita Karlova v Praze*). Terug naar Vlaanderen.

De wet van 1932 inzake het taalgebruik in bestuurszaken bepaalde dat de taal van het openbare bestuur in Vlaanderen het Nederlands en in Wallonië het Frans moest zijn en dat de communicatie tussen centrale en lagere overheden in de streektaal mocht plaatsvinden. De gemeenten van de Brusselse agglomeratie en die aan de taalgrens zouden tweetalig bestuurd gaan worden. Het taalregime van een gemeente kon veranderd worden op basis van de tienjaarlijkse talentelling. De wet van 1935 schreef eentalige rechtszaken in Vlaanderen en Wallonië voor, in Brussel bepaalde de taal van de eiser of de beklaagde het taalgebruik (Encyclopedie 1998: 64-65).

Deze taalwetten van 1932 – 1935 betekenden ten eerste een verandering van het bestuursprincipe voor een meertalig land (Willemyns-Daniëls 2003: 232). Vóór deze periode ging het om het personaliteitsprincipe: “de overheid richt zich tot de burgers in de taal die door die burgers wordt gekozen” (Willemyns-Daniëls 2003: 231).

---

hervormen tot een federatieve staat” (Encyclopedie 1998: 56).

⁶⁴ De wet-Nolf-barak van 1923 bepaalde dat de “universiteit in principe Nederlandstalig werd, maar gesplitst zou worden in twee afdelingen. In de ene werden de colleges voor twee derde in het Nederlands en voor eenderde in het Frans gegeven”, in de andere andersom (Encyclopedie 1998: 62).

Nadien gold in België het territorialiteitsprincipe: “daarbij wordt ervan uitgegaan dat iedereen geregeerd wordt in de taal van het gebied waar hij of zij woont” (Willemys-Daniëls 2003: 231). Ten tweede kwam er een verandering van het type meertalig land – van een land waar de “talen in kwestie over het hele grondgebied werden gesproken, zonder dat er een geografische indeling en afscheiding van taalgebieden is”⁶⁵, in een land dat meertalig is door de “samenvoeging van min of meer eentalige landsgedeelten, die geografisch duidelijk van elkaar gescheiden kunnen worden” (Willemys-Daniëls 2003: 231).

In 1938 werd een wet op het taalgebruik in het leger goedgekeurd en in hetzelfde jaar werd de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België te Brussel opgericht. De in 1886 te Gent opgerichte Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde bleef gewoon bestaan (Encyclopedie 1998: 68). Hiermee ben ik bij de cultuur gekomen.

7.2. Cultuur

“De Vlaamsgezinde bewustwording kwam, met name in de jaren 1920, tot uiting in de interesse voor of in de oprichting van eigen organisaties op cultureel en maatschappelijk gebied”: het Davidsfonds en de Vlaamse Toeristenbond bloeiden, de Vlaamsche Wetenschappelijke Congressen werden steeds groter (Encyclopedie 1998: 61). In 1929 werd de Vereniging ter bevordering van het Vlaamse Boekwezen opgericht om de “eigen uitgeverij en boekhandel in meer professionele banen te leiden”; ook de Nederlandstalige pers kwam tot grote ontwikkeling – het belangrijkste Vlaamsgezinde dagblad werd de katholieke Standaard (Encyclopedie 1998: 61).

Na de onderdrukking van het Bach-absolutisme herleefde in de Tsjechische landen niet alleen het politieke leven, maar ook de culturele en het sociale leven. In 1861 verscheen het eerste nummer van de *Nationale kranten* (Národní listy), een dagblad dat een platform werd van de Tsjechische liberale burgerij. Ook een reeks vaderlandse verenigingen werd gesticht (onder andere het zangkoor *Hlahol*, de gymnastiekvereniging *Sokol*, de kunstvereniging *Umělecká beseda* die kunstenaars van alle disciplines verenigde). Ook de activiteit van het *Verbond voor de stichting*

---

⁶⁵ België was vóór 1932 een tussentype: terwijl in Vlaanderen zowel het Nederlands als het Frans

van het Nationaal Theater (na een brand dankzij de nieuwe inzamelingen heropend in 1883) hersteld. In 1862 werd *Het Interimtheater* (Prozatímní divadlo) geopend dat vanaf 1864 dagelijks in de namiddag Tsjechische voorstellingen gaf. In 1866 werd er de Tsjechische opera *De verkochte bruid* opgevoerd, door de componist Bedřich Smetana zelf gedirigeerd. In hetzelfde jaar werd aan de muur van het *Oude Raadhuis* onder het astronomisch uurwerk een kalenderplaat door de uitstekende schilder Josef Mánes geplaatst. Vanaf 1859 werd geleidelijk de elfdelige encyclopedie *Slovník naučný* van F.L. Rieger gepubliceerd. Een nieuwe generatie van literatoren was in opkomst, onder wie Jan Neruda met de *májovci* (de “Meidichters”, wat een verwijzing naar de dichter Mácha was). Het werk van Tsjechische schrijvers (Božena Němcová; verder zie verder onderaan), componisten (B. Smetana – een cyclus van symfonische gedichten *Mijn vaderland*; Antonín Dvořák – waaronder een cyclus *Slavische dansen*; Leoš Janáček), schilders (Mikoláš Aleš, Václav Brožík, Alfons Mucha) en architecten bereikten een hoog niveau en zo kon de Tsjechische cultuur zich met de Europese meten (Kohoutková-Komsová 2005: 161-162, 170-171, 176).

Wat de Tsjechische letterkunde betreft, was er in de jaren zeventig en tachtig van de negentiende eeuw sprake van een neoromantische golf (vaak met thema’s uit de nationale geschiedenis, dit gold trouwens ook voor de schilderkunst, zie Brožík). In de jaren tachtig kwam er meer realisme in de Tsjechische letterkunde met thema’s als het “platteland” of de “geschiedenis” (Alois Jirásek). Vóór de oorlog manifesteerden zich in de Tsjechische letterkunde ook modernistische tendensen (Kohoutková-Komsová 2005: 170-171, Sochrová 1996: 47-52).

Van de Vlaamse literatoren na de Eerste Wereldoorlog zijn de expressionisten Marnix Gijsen, Richard Minne, Jan van Nijlen en vooral expressionist en dadaïst Paul van Ostaïjen de bekendsten. Ook de mannen achter het literaire tijdschrift Forum moeten vermeld worden: Maurice Roelants en Gerard Walschap, en de auteurs van de “folkloristische streekromans” Felix Timmermans en Ernest Claes. Een icoon in de Vlaamse letteren is Willem Elsschot (zgn. “nieuwe zakelijkheid”). Na de Tweede Wereldoorlog waren Louis Paul Boon, Johan Daisne, Hubert Lampo, Hugo Claus en later Hugo Raes en vele anderen actief (Calis: 28, 62-63, 65, 168-171).

---

een functie hadden, was Wallonië eentalig (VvhV: 231).

7.3. Economie

De economische hervormingen van de tweede helft van de negentiende eeuw in de Tsjechische landen versnelden het tempo van de industriële revolutie: machines werden ingevoerd, kolenmijnen geopend, de spoorwegen aangelegd, kortom, de industrie bloeide. De Tsjechische landen behoorden in de tweede helft van de negentiende eeuw tot de meest geïndustrialiseerde gebieden in Midden-Europa. In de jaren 1920 en 1930 behoorde Tsjechoslowakije zelfs tot de tien meest sterke economiën van de wereld (Čornej: 35,39, Kohoutková-Komsová 2005: 159).

Na de Tweede Wereldoorlog raakten de steenkolenmijnen in crisis. Wallonië kende ook achteruitgang in sommige takken van de metaalnijverheid. Zo overtrof omstreeks 1950 het industrieel product in Vlaanderen dat van Wallonië, in Vlaanderen bleef het sindsdien groeien. De tertiaire sector expandeerde in Vlaanderen sterk (vooral dankzij buitenlandse investeringen). Rond 1990 behoorden Antwerpen, Vlaams-Brabant, Kortrijk en Gent tot de meest welvarende regio's van Europa, daarentegen behoorden enkele regio's in Wallonië, dankzij de ineenstorting van de zware industrie tot de zwaarst getroffen gebieden van Europa (Encyclopedie 1998: 33,73,82, Willemyns-Daniëls 2003: 236).

7.4. Het ontstaan van Tsjechoslowakije en van federale België

In het laatste decennium van de negentiende eeuw had de Tsjechische maatschappij reeds bijna alle trekken van de moderne, ontwikkelde samenleving. Traditionele *Oud-* en *Jong-Tsjechen* (toen de machtigste partij) en de *Tsjechoslavische sociaaldemocratische partij* (1878) werden door de christen-sociale (1894), nationaalsocialistische (1897), agrarische (1898, onder leiding van Antonín Švehla) en de kleine, maar invloedrijke *Realistische partij*, geleid door de hoogleraar Tomáš Garrigue Masaryk (1850 – 1937) aangevuld. Begin twintigste eeuw werden de *Agrarische partij* en de *Sociaaldemocratische partij* de machtigste politieke partijen (Čornej: 37, Kohoutková-Komsová 2005: 163).

De sociaaldemocraten dwongen tussen 1905 – 1907 met stakingen en demonstraties het algemene gelijke mannenkiesrecht en de achturige werkdag af. De oude Tsjechische verlangens werden pas na de Eerste Wereldoorlog ingewilgd. De Tsjechische politiek vreesde aanvankelijk de snelle overwinning van Duitsland, de

bondgenoot van Oostenrijk-Hongarije. Zoiets kon namelijk het gevaar van de germanisatie van Midden-Europa verhogen. T.G. Masaryk ging al aan het begin van de oorlog naar het buitenland met het doel om het verzet tegen Wenen te organiseren. Hij zette alles op de overwinning van de *Geallieerden* (Frankrijk, Groot-Brittannië, Italië en later de VS) en in 1915 sprak hij zich in Genève voor het uiteenvallen van de Habsburgse monarchie uit en voor het ontstaan van een nieuwe staat - Tsjechoslowakije. Zijn ontstaan motiveerde hij met het historisch recht erop (Tsjechische landen) en ook daarmee, dat de Hongaarse Slowaken in zijn conceptie een deel van de Tsjechoslowaakse natie was en dat daarom Slowaken het recht hadden om in een gezamenlijke staat met de Tsjechen te leven. Masaryk wist geleidelijk met zijn medewerkers (de socioloog Edvard Beneš en de Slowaakse astronoom M.R. Štefánik) internationale steun te krijgen, waartoe zowel de ontwikkeling aan de fronten als het optreden van de Tsjechische legioenen (krijgsgevangenen, vechtende met de Oostenrijks-Hongaarse, Duitse en later bolsjewistische troepen) bijdroegen. Dankzij Karel I die Frans Jozef in 1916 opvolgde, werd de toestand in de Tsjechische landen wat beter. Dit alles eindigde op 28 oktober 1918 met de verklaring van de zelfstandigheid van de Tsjechoslowaakse staat. Twee dagen later keurden de vertegenwoordigers van de Slowaken in Turčiansky Sv. Martin een verklaring over de gezamenlijke co-existentie met de Tsjechen. Aan het hoofd van de voorlopige regering stonden de “mannen van 28 oktober”, Rašín, Švehla, Soukup, Stříbrný en de Slowaak Šrobár (Kohoutková-Komsová 2005: 163, 185, Čornej: 37-38).

De nieuwe republiek was niet zonder problemen ontstaan. De Duitse bevolking⁶⁶ in Bohemen en Moravië (23 %) had niet de wil om met de Tsjechen (51 %) en Slowaken (14 %) in één republiek te leven. De sterke Hongaarse minderheid in Zuid- en Oost-Slowakije en de Polen in de regio Teschen (Těšín) reageerden op vergelijkbare wijze. Door het *Verdrag van Trianon* werden de grenzen van de nieuwe staat definitief vastgesteld: Hongarije moest Roethenië aan Tsjechoslowakije afstaan. Tot de eerste president werd op de eerste zitting van de *Nationale*

---

⁶⁶ Duitsers in de grensgebieden waren het met het ontstaan van de republiek niet eens, zij wensten bij het Duitse Oostenrijk ingelijfd worden. Deze Sudeten-Duitsers vormden vier separate provincies met eigen regeringen die vervolgens door het Tsjechoslowaakse leger bezet werden. Duitse politieke partijen wezen aanvankelijk de samenwerking met de Tsjechoslowaken af, na 1920 hadden we te maken met activistische (samenwerkende) en nationalistische partijen (niet-samenwerkende) (Kohoutková-Komsová 2005: 186).

Vergadering (parlement) in 1918 T.G. Masaryk benoemd en K. Kramář tot de eerste voorzitter van de regering. Door de grondwet, geïnspireerd door die van Frankrijk en de VS, werd de Tsjechoslowaakse staat tot “democratische republiek” uitgeroepen (Čornej: 38-39, Kohoutková-Komsová 2005: 185-187).

De leiding van het Vlaamsch Nationaal Verbond en van het Verdinaso (het Verbond van Dietsche Nationaal Solidaristen) zagen tijdens de Tweede Wereldoorlog kans België om te vormen tot een Dietse volkstaat. Als gevolg van de collaboratie van het georganiseerde Vlaams-nationalisme met de Duitsers was de Vlaamse Beweging na de oorlog, politiek en moreel in diskrediet geraakt, veel meer dan vroeger het activisme. Een onderdeel van de naoorlogse politiek was het veroordelen van de krachten die de Belgische eenheid aangetast hadden. De Vlaamse Beweging kende dus tot aan 1960 weinig succes en de flaminganten raakten geïsoleerd van de politieke macht (Encyclopedie 1998: 66,69,72).

Na de talentelling van 1947 was het duidelijk dat Vlaanderen weer een aantal gemeenten zou moeten afstaan wegens de verdere verfransing rondom de taalgrens en Brussel. De Vlaamsgezinden waren ervan overtuigd dat de telling niet objectief verlopen was. De culturele verenigingen namen de leiding van het verzet op zich: vanaf 1945 waren drie fondsen actief – het Willemsfonds, het Davidsfonds en nu ook het (door de socialisten opgerichte) Vermeulenfonds (Encyclopedie 1998: 72).

Tegen het midden van de jaren zestig nam, in tegenstelling tot Wallonië, de bevolking van Vlaanderen toe. In 1971 bereikte die 56 procent van de totale populatie. Ook de tertiaire sector bloeide als nooit tevoren. Zo werd het zwaartepunt van het Vlaams-nationalisme geleidelijk verlegd van de culturele verenigingen naar de politieke partijen (zoals de Vlaams-nationalistische en de federalistisch georiënteerde Volksunie). Ook het wallingantisme verkreeg tegen 1960 min of meer een massaal karakter. De Vlaamsgezinden werden ervan verdacht dat ze de macht in België wilden veroveren ten koste van de Walen (Encyclopedie 1998: 73-75).

Begin jaren zestig concentreerde zich de actie van de Vlaamsgezinden vooral op de afbakening van de taalgrens en van het tweetalig gebied Brussel, met als resultaat onder andere twee Vlaamse marsen op Brussel. In de naoorlogse periode werd deze

van oorsprong Vlaamssprekende Brabantse stad namelijk verder verfranst⁶⁷. Door het proces van verstedelijking verfransen vooral in de periode 1950 – 1965 ook de randgemeenten in het omringende Vlaams-Brabant verder. De Franstalige Brusselaars die zich ondertussen ook politiek hadden georganiseerd (taalpartij Front démocratique des Francophones) wilden zich niet aanpassen aan het Vlaamse milieu en verwierpen het territorialiteitsprincipe. Hun doel was om van Brussel een derde gewest te maken en de randgemeenten in dit gewest op te nemen (Encyclopedie 1998: 75-77).

Pas de regering Lefèvre–Spaak probeerde het taalgrensprobleem aan te pakken en met de wet van 1962 werd de taalgrens vastgelegd. De overwegend Franstalige agglomeraties Komen en Moeskroen gingen van West-Vlaanderen naar Henegouwen over en zes dorpen in de Voerstreek van Luik naar Limburg. Dit was later de oorzaak van heftige conflicten. Door de wet van 1963 werd België verdeeld in Nederlands-, Frans- en Duitstalige gebieden met daarnaast het tweetalige gebied Brussel. Brussel werd dan ook nog in drie arrondissementen verdeeld: het Nederlandstalige Halle-Vilvoorde, het tweetalige Brussel-Hoofdstad en een arrondissement met zes randgemeenten met een zgn. Franstalig 'faciliteitenstelsel'. Dit betekende dat de inwoners van de Vlaamse dorpen in het Frans konden worden bestuurd indien ze dat wensten. Dat betrof ook de Voerstreek, in Komen en Moeskroen was het juist omgekeerd (Encyclopedie 1998: 77, Willemyns-Daniëls 2003: 238-239).

Ondertussen brak op de Leuvense universiteit een heftig taalconflict uit⁶⁸. Toen de oprichting van nieuwe instellingen in het Vlaams-Brabantse gebied in 1966 werd aangekondigd, verzette de Vlaamse Beweging zich daartegen, omdat ze bang was dat het de verfransing van de streek met zich zou meebrengen. Het conflict werd in 1968 opgelost door in het Waals-Brabantse Louvain-la-Neuve een nieuwe campus op te richten. De Vlaams Katholieke Universiteit bleef in Leuven. Ook de Université libre de Bruxelles werd gesplitst. Daarnaast werden ook de traditionele Belgische partijen

---

⁶⁷ „Wegens zijn universeler karakter werd het Frans beschouwd als een doeltreffend middel voor sociale promotie” en het Nederlands werd met de lagere sociale strata geassocieerd (Encyclopedie 1998: 75).

⁶⁸ „De wetten op het taalgebruik in het onderwijs hadden het principe streektaal = onderwijstaal overal ingevoerd, behalve in het universitair onderwijs” – in Leuven bestond dus een universiteit met een Nederlandstalige en een Franstalige afdeling (Willemyns-Daniëls 2003: 241).

in Nederlandstalige en Franstalige partijen gesplitst (Encyclopedie 1998: 77-78, Willemyns-Daniëls 2003: 242).

In 1970 werd de grondwet herzien waardoor een einde gemaakt werd aan het bestaan van het unitaire België. Dat was de eerste stap in de richting van de federalisering van België: het voorstel was om het land in drie gewesten (Vlaanderen, Wallonië en het tweetalige Brussel) op te delen, met elk een eigen deelparlement dat bevoegd was om economische problemen aan te pakken, maar geen eigen fiscaal systeem kreeg. De hoofdstad bleef voor de persoonsgebonden zaken afhankelijk van Vlaanderen en Wallonië. Drie cultuurgemeenschappen (de Nederlandse, de Franse en de Duitse) werden bevoegd voor hun culturele aangelegenheden (Encyclopedie 1998: 78, Willemyns-Daniëls 2003: 242-243, Janssens 2003: 112). De meeste bepalingen waren echter te vaag, maar “op hetzelfde stramien werd verder geborduurd” (Encyclopedie 1998: 78, geciteerd uit Willemyns-Daniëls 2003: 243):

De Egmont-Stuyvenberg-overeenkomsten van 1977, ook Gemeenschapspact genoemd, “bezorgden de Franse en Nederlandse taalgemeenschap eigen gemeenschapsraden die over de culturele en persoonsgebonden materies beslissingsrecht hadden, terwijl Vlaanderen, Wallonië en Brussel daarnaast elk een gewestraad hadden, bevoegd voor de ‘grondgebonden’ beleidsaspecten”. De regering-Martens III keurde in 1980 een driefasenplan goed dat onder andere voorzag in de regeling van het probleem Brussel (in de laatste fase) of in de oprichting van gewestelijke deelregeringen. Zo functioneerde er vanaf 1982, naast het nationale parlement en de regering, een Vlaamse Raad (de samenvoeging van de Gemeenschaps- en de Vlaamse Gewestraad). Aan de Franstalige kant vond een dergelijke samenvoeging niet plaats. De Brusselse executieve bleef in de nationale regering geïntegreerd (Encyclopedie 1998: 78-79).

Door het akkoord van 1988 – 1989 raakte de unitaire staat een deel van zijn macht kwijt, wat een overwinning voor de federalisten was. De gewesten zorgden nadien voor ruimtelijke ordening, het leefmilieu, natuurbehoud, economie, energie, openbare werken, vervoer, de lagere bestuurszaken, werkgelegenheid en wetenschappelijk onderzoek en de gemeenschappen voor het culturele en persoonsgebonden beleid, het onderwijs en het taalgebruik. Over Voeren en de Brusselse randgemeenschappen hadden de Vlaamse overheden de volledige

heerschappij (Encyclopedie 1998: 80). De faciliteiten in de Brabantse randgemeenten werden echter gehandhaafd en de Franstaligen slaagden erin nog één punt binnen te halen: het „hoofdstedelijke gebied werd een volwaardig derde gewest, met een gekozen raad en een uitvoerend orgaan. (...) Als compensatie (...) verkregen de Vlamingen een deelname aan de macht in een verhouding die veel groter is dan hun getalsterkte.“ (Encyclopedie 1998: 80-81). De nationale financiële solidariteit bleef ten gunste van Wallonië. In Vlaanderen lag het inkomen per hoofd van de bevolking vrij hoog en het solidariteitsgevoelen met Wallonië (met hoge werkloosheidcijfers) nam echter snel af (Encyclopedie 1998: 81-82).

Hoe zag België in de laatste jaren eruit? De hoofdstad van Europa, Brussel, werd een internationale en multiculturele stad, met grote groepen arbeiders uit de mediterrane landen, met “eurocraten” en andere buitenlanders. In Brussel werd de voertaal meer en meer het Frans. Vanaf 1991 kwam in de grote Vlaamse steden het anti-democratische en nationalistisch-racistische gedachtegoed op, gericht tegen de immigranten van niet-westerse origine. De radicalisering leidde tot een nieuw Vlaams offensief, gericht op meer autonomie voor Vlaanderen in een federaal of zelfs confederaal België (Encyclopedie 1998: 82-84).

In 1993 kwam een compromis tot stand: het Sint-Michielsakkoord en het Sint-Kwintensakkoord (Encyclopedie 1998: 85). Dit betekende meer autonomie: “gewesten en gemeenschappen konden voortaan internationale verdragen afsluiten over materies waarvoor ze bevoegd zijn en zonder veel controle vanwege de federale staat” (Encyclopedie 1998: 85). Voor de eerste keer stond “België is een federale staat” expliciet in de grondwet vermeld. De provincie Brabant werd gesplitst in een Vlaams- en Waals-Brabant, de bevoegdheden inzake Brussel verdeeld over het Brusselse Gewest en de Gemeenschapscommissies (Encyclopedie 1998: 85, Willemyns-Daniëls 2003: 243).

“Hoewel het hier allang niet meer uitsluitend over taalzaken gaat”, werden alle wijzigingen door de Vlaamse beweging op gang gebracht, door diegenen die “niet akkoord konden gaan met het feit dat België in het Frans werd bestuurd” (Willemyns-Daniëls 2003: 246).

7.5. Samenvatting: de derde fase

De derde fase van de Tsjechische beweging begon in 1848, de Vlaamse beweging kreeg na 1918 een massaal karakter.

Na 1867 begonnen de Tsjechische politici een grote campagne om het Oostenrijks-Hongaarse dualisme door het Oostenrijks-Hongaars-Tsjechische trialisme te vervangen, dat lukte echter niet. Pas na de Eerste Wereldoorlog werden de Tsjechische eisen ingewilligd: een nieuwe zelfstandige staat, Tsjechoslowakije, werd uitgeroepen.

Na de Eerste Wereldoorlog werd de Vlaamse beweging door velen met alle zonden van het *activisme* in verband gebracht. Pas rond 1930 werden er enkele belangrijke taalwetten goedgekeurd: de Gentse universiteit werd vernederlandst (de Karel-Ferdinandsuniversiteit te Praag werd pas in 1882 in een Tsjechische en een Duitse gesplitst). De taalwetten in Vlaanderen naar het zogenaamde *territorialiteitsprincipe* volgden. Door collaboratie werd de beweging ook na de Tweede Wereldoorlog van de politieke macht afgehouden: pas na 1960 werden enkele belangrijke wetten goedgekeurd (die van 1962 legde de taalgrens vast). In de jaren tussen 1970 en 1980 volgden de wetten inzake de federalisering van België: de taalgemeenschappen kregen eigen gemeenschapsraden bevoegd voor de persoonsgebonden zaken; en Vlaanderen, Wallonië en Brussel kregen gewestraden, bevoegd voor de 'grondgebonden' beleidsaspecten. Door het *Sint-Michielsakkoord* van 1993 werd België officieel een federale staat.

Vooraf in de jaren 1920 werden in Vlaanderen verschillende organisaties op cultureel en maatschappelijk gebied opgericht, sinds 1860 was dat ook in de Tsjechische landen het geval. Ook nieuwe generaties literatoren verschenen in beide landen. Zowel de letterkunde als de cultuur in het algemeen bereikten in de derde fase in beide landen een hoog niveau. Ook met de economie ging het in beide landen buitengewoon goed.

CONCLUSIE

Het onderwerp van mijn onderzoek was een vergelijking van de Tsjechische en de Vlaamse nationale beweging. Het doel ervan was de vaststelling wat beide bewegingen gemeen hadden en waarin ze van elkaar verschilden. De eerste stap was het verzamelen van het materiaal dat ik nadien gesorteerd en bestudeerd heb. Als hoofdbron diende voor de Vlaamse beweging de *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* (1998) en *České národní obrození* (Kočí: 1978) voor de Tsjechische beweging.

De Tsjechische en de Vlaamse nationale bewegingen werden op het gebied van o.a. het standaardiseren van de taal, de ontwikkeling van de letterkunde en de politieke situatie synchroon met elkaar vergeleken volgens analogische historische gebeurtenissen.

Het **eerste hoofdstuk** gaf een algemene uitleg over het begrip “natie” en “nationalisme”. Om het ontstaan van de nationale bewegingen beter te begrijpen, werd in **het tweede en het derde hoofdstuk** hun historische achtergrond beschreven. Ik heb geconstateerd dat de geschiedenis ervan vergelijkbare trekken vertoonde en dat de Vlaams-Franse en de Tsjechisch-Duitse spanningen eeuwenoud waren. Beide landen beleefden een tijd van een relatief bloei, gevolgd door een periode van onderdrukking zowel van het volk als van de taal. De Tsjechische nationale beweging ontstond in deze periode en kreeg echt gestalte tijdens de jaren tachtig van de achttiende eeuw. Het begin van de Vlaamse beweging viel later. Ze ontstond pas in de jaren dertig van de negentiende eeuw, toen na de verklaring van het onafhankelijke België de Nederlandstaligen omwille van de verfransing in een achtergestelde positie werden gedrongen.

In het **vierde hoofdstuk** werd de nationale beweging in drie fases verdeeld. De eerste fase werd in het vijfde hoofdstuk onderzocht. Als de eerste overeenkomst stelde ik vast dat men de volkstaal, de cultuur en de letterkunde toen in beide bewegingen begon te bestuderen en te bevorderen. De bewegingen waren het initiatief van een groepje van filologen en literatoren. Het zwaartepunt van de Vlaamse vaderlandse activiteiten lag in de steden (Antwerpen, Gent, Leuven), in de Tsjechische beweging speelde Praag de grootste rol.

Zowel de Tsjechen als de Vlamingen stonden tegenover één regerende natie: de Oostenrijks-Duitse, respectievelijk de Waals-Franse. Het Tsjechisch in de Tsjechische landen was net als het Nederlands in Vlaanderen alleen de taal van de gewone bevolking; anderen (elite, adel, gegoede burgerij) gebruikten Duits, dan wel Frans. Het Tsjechisch en het Nederlands stagneerden in hun ontwikkeling. Bovendien, betekende germanisatie zowel voor de Tsjechen als voor de Vlamingen ook sociale discriminatie. Wegens al deze aspecten moesten deze talen “hersteld” worden om tot hetzelfde niveau te komen als het Duits/Frans.

De taal moest eerst verdedigd en bezongen worden. Naast de Tsjechische “verdedigingen” zijn ook de apologieën van de Nederlandse taal uit dezelfde tijd uit de Oostenrijkse Nederlanden bekend. Vervolgens waren de patriotten op zoek naar de taalnorm. De taal moest gecodificeerd worden omdat er geen algemene beschaafde taal bestond. De vraag welke taal de basis voor de codificatie moest worden, werd verschillend opgelost: Dobrovský beschouwde als de beste norm van het beschaafde Tsjechisch de taal van de tweede helft van de zestiende eeuw en hij baseerde “zijn” Tsjechisch daar op. In Vlaanderen ontstond daarentegen een jarenlange spellingoorlog. Integrationistische Nederlandsgezinden (Willems) die een taaleenheidstelsel met Noord-Nederland wensten, stonden tegenover een particularistisch groepje West-Vlamingen die voor een eigen Zuid-Nederlands pleitten. De eerstgenoemden hebben gewonnen.

De gecodificeerde taal moest vervolgens in de praktijk gebruikt gaan worden, zoals door de pers, in de letterkunde en in het theater. De enige Tsjechische krant werd pas sinds 1782 uitgegeven, ook in Vlaanderen verscheen de Franstalige krant vaker dan de Nederlandstalige. Toch was de frequentie en het aantal verschillende kranten in vergelijking met de Tsjechische pers hoog. Wat de letterkunde betreft, werden in de Tsjechische landen eerst vertalingen uitgegeven, daarnaast werden net zoals in Vlaanderen oude geschriften opnieuw gepubliceerd. In de Tsjechische landen begon zich in de jaren 1790 groep dichter te vormen. De letterkundigen en de dichters in Vlaanderen waren eerder actief, dankzij de vele letterkundige genootschappen. Er werden ook tijdschriften opgericht. Om de bevolking bewust te maken van de macht van hun natie, wilden de literatoren ook het eigen verleden bestuderen en erover publiceren: in Vlaanderen publiceerde Conscience zijn historische roman *De leeuw van Vlaanderen*. Geschiedkundige werken werden ook in de Tsjechische landen

geschreven, op een historische romans als die van Conscience moest men echter nog wachten. Ook het toneel heb ik vermeld: zowel het Tsjechische als het Nederlandstalige theater raakten echter na een snel succes in problemen.

Politiek stond in de eerste fase van beide bewegingen niet centraal. Trouwens, één van de eisen van de Landdag van de Staten van Bohemen van 1790, een nieuwe grondwet, werd door Leopold II afgewezen. Ook het petitionnement van 1840 in Vlaanderen waarin het ongenoegen met de bestaande situatie werd geuit, was geen succes.

Terwijl de eerste fase de periode van verdediging van eigen taal en natie was, was de tweede fase, die in het **zesde hoofdstuk** onderzocht werd, meer offensief: de patriotten trachtten meer rechten voor hun taal en natie te krijgen. Voor de Tsjechische landen ging het daarbij over de periode van 1800 – 1848, voor Vlaanderen over die van 1840 – 1918.

Beide talen moesten eerst vervolmaakt worden. Een belangrijke serie *Nederlandsche Taal- en Letterkundig Congressen* (sinds 1849) leidde onder andere tot de werkzaamheden aan het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (te vergelijken met het ontzettend belangrijke *Tsjechisch-Duitse woordenboek* van Jungmann dat het Tsjechisch stabiliseerde) en tot de spelling van De Vries en Te Winkel, ingevoerd in 1864.

België werd in de tweede fase iets tweetaliger. Enkele wetten, alleen geldend voor Vlaanderen, werden goedgekeurd (het Nederlands als een verplicht vak op de officiële scholen, regeling van het taalgebruik in de straf- en bestuurszaken en op het officiële middelbaar onderwijs). De *Gelijkheidswet* van 1898 erkende het Nederlands naast het Frans als officiële taal van België. De belangrijke vernederlandsing van de Gentse Rijksuniversiteit werd pas tijdens de Eerste Wereldoorlog met Duitse hulp gerealiseerd (“Flamenpolitik”), na de oorlog echter wegens de collaboratie van de activisten ongeldig verklaard. De Tsjechische patriotten durfden daarentegen hun activiteiten door het absolutistische regime niet erg te politiseren, waardoor weinig taalwetten tot stand kwamen.

Ook de culturele eisen en de wetenschap werden vergeleken: in 1818 werd in Praag het natuurwetenschappelijk-historische *Nationaal museum* opgericht dat dankzij Palacký in een nationaal actieve instelling veranderde. In België werd een

vergelijkbaar museum in 1814 Brussel gesticht: het *Natuurhistorisch Museum*. Net als het Tsjechisch werd ook dit museum later het centrum van wetenschappelijk onderzoek, in tegenstelling tot het vaderlandse museum in Bohemen bleef het echter “Belgisch” en niet “vaderlands”. De inspanningen van Palacký leverden in 1827 ook museale tijdschriften op, zoals het Tsjechische *Tijdschrift van het Nationale Museum*. Dit tijdschrift was net als het Vlaamse tijdschrift voor letteren, wetenschappen en kunst het *Nederlandsch Museum* voor de nationale bewegingen van grote betekenis.

Voor het nationale bewustzijn was het verder nodig om te bewijzen dat hun taal óók de taal van de wetenschap kon zijn. Er bestond geen terminologie in het Tsjechisch en moest dus gemaakt worden. Ook de Vlaamse beweging had ten doel het Nederlands als vaktaal bruikbaar te maken, te ontwikkelen en in te voeren. De wetenschapsbeoefening was namelijk in de negentiende eeuw sterk verfranst. Om de Nederlandse vaktermen uit te oefenen werden verschillende genootschappen en tijdschriften gesticht. In Bohemen werd één belangrijk wetenschappelijk tijdschrift gesticht: *Krok*.

Voor het gewone volk was meer dan wetenschap de volksliteratuur en het theater van belang. Het bestaan van het Tsjechisch theater bleef echter onzeker. Terwijl de Oostenrijkse regering het Tsjechische toneel helemaal niet steunde, nam de Belgische overheid structurele maatregelen waardoor het aantal Vlaamse stukken en toneelkringen aanzienlijk toenam. Het bleef voor de Tsjechen een vrome wens om over een zelfstandig Tsjechisch theater te kunnen beschikken met een vaste speelplaats en professionele gezelschappen. In Vlaanderen was die wens vervuld: in 1853 werd het eerste Vlaamse beroepstheater het *Nationaal Tooneel van Antwerpen* gesticht en in 1874 de *Nederlandse Schouwburg* gebouwd. Het Vlaamse toneel professionaliseerde meer en meer.

In de tweede fase ontstonden in beide landen ook de latere nationale volksliederen (*De Vlaamse leeuw* en het Tsjechische *Waar is mijn thuis*).

Ook de situatie op het gebied van de letterkunde werd vergeleken. Om het nationale prestige te verhogen werden in de Tsjechische landen twee valse Middeleeuwse handschriften “ontdekt”. Ook in Vlaanderen werd een handschrift ontdekt, eind 1830, in tegenstelling tot de twee Tsjechische handschriften was het echter echt. In

1831 werd het zeer belangrijk fonds *Matice česká* gesticht, dat veel belangrijke werken uitgaf. Ook in Vlaanderen ontstond een vergelijkbaar belangrijk fonds: in 1851 werd het *Willemsfonds* opgericht met een vergelijkbaar doel zoals *Matice*: de Nederlandse taal en letterkunde te ondersteunen en aanmoedigen. In 1875 werd het *Davidfonds*, gesticht.

In de scriptie werden vervolgens twee literair actieve groepen met elkaar vergeleken. Beiden interesseerden zich ook voor de toenmalige politieke en maatschappelijke situatie. In Vlaanderen vormde zich zo'n groep rond het letterkundig tijdschrift *Van Nu en Straks*, in de Tsjechische landen rond de dichter Mácha. Beide groepen speelden in de Tsjechische, respectievelijk Vlaamse literatuur een zeer belangrijke rol.

Wat de pers betreft bleek men in beide landen liever Duitse dan wel Franse kranten te lezen. In Vlaanderen had de Vlaamse pers in 1870 het overwicht. Met het enige Tsjechische blad, de stagnerende *Praagse krant*, ging het pas sinds 1846 beter.

Zowel de Tsjechische als de Vlaamse beweging begonnen zich in het begin van de tweede fase te politiseren. Dankzij het absolutistische politieregime van Metternich dat in Vlaanderen onbekend was, mochten de Tsjechische patriotten zich echter niet in het openbaar over politieke zaken uitlaten. Toch ontstonden er in de Tsjechische landen twee stromingen:

Het concept van het *panslavisme* dat de Slaven als één natie zag met de steun vooral van Rusland, werd op het gebied van literatuur, wetenschap en cultuur vaak in de praktijk gerealiseerd. Het *panslavisme* werd niet met het *pangermanisme* vergeleken, maar met de *Grootnederlandse gedachte*. Zowel de *Grootnederlandse gedachte* als het *Panslavisme* hadden later bijna geen politieke lading meer. De tweede stroming, het *austroslavisme*, werd in de revolutionaire periode van 1848-1849 het programma van de Tsjechische nationale bevrijdingsstrijd. De Tsjechische liberalen wilden de nationale conflicten oplossen door de invoering van het federalistische systeem binnen het Rijk. Het *austroslavisme* werd met de Vlaamse Beweging zelf vergeleken (meer bevoegdheden voor Vlaanderen binnen België, later federalisering).

Uit het initiatief van een geheime radicaal-democratische vereniging *Repeal* werd een revolutionaire volksbijeenkomst in 1848 in Praag georganiseerd, waar een petitie aangenomen werd om constitutionele en nationale rechten op te eisen. In de Vlaamse

beweging stond, in tegenstelling tot de Tsjechische, het programma van de nationale autonomie in de tweede fase niet voorop.

Mijn onderzoek heeft verder aangetoond dat terwijl een tegenstelling in de Tsjechische landen tussen de liberale en democratische stroming bestond, er in Vlaanderen tijdens de tweede helft van de negentiende eeuw strijd was tussen de katholieke en liberale flaminganten. De Vlaamse Beweging werd vooral met de katholieken geïdentificeerd.

Ik constateer dat de sociale samenstelling van de patriotten in de tweede fase in beide bewegingen vergelijkbaar was. Vooral de Vlaamse beweging was de beweging van de intelligentsia en de hogere klassen. In de Tsjechische beweging was naast dat van de intelligentsia ook het aandeel van de “lagere” intelligentsia en de middenstand belangrijk.

Ten slotte stelde ik er een verschil vast tussen de Tsjechische (een *integrerende* nationale beweging) en de Vlaamse (een *desintegrerende*) beweging dat verzoorzaak werd door de verschillende politieke omstandigheden.

Zowel de Vlaamse als de Tsjechische vaderlandse taal- en culturele beweging veranderde na 1918, respectievelijk na 1848, in een volksbeweging, met politieke eisen. Deze periode werd in de scriptie in het **zevende hoofdstuk** als de derde fase aangeduid. De Tsjechische beweging werd tot het jaar 1918 beschreven, toen zelfstandigheid bereikt werd, de Vlaamse tot 1993 toen het officieel een federale staat werd.

Eerst vergeleek ik de politieke situatie in beide landen. Dankzij het Bach-absolutisme, waardoor het openbare leven onderdrukt werd, begon de derde fase pas in de jaren zestig van de negentiende eeuw. Toen het Rijk in 1867 in tweeën werd gesplitst – een Oostenrijkse en een Hongaarse deel, startten de Tsjechische politici een grote campagne om het dualisme door het Oostenrijks-Hongaars-Tsjechische trialisme te vervangen. Die werd echter niet bereikt. Ook de Vlaamse beweging had het in het begin van zijn derde fase niet makkelijk. Na de Eerste Wereldoorlog werd de beweging met de collaboratie van het *activisme* in verband gebracht zodat er enkele belangrijke taalwetten pas in de jaren 1930 werden goedgekeurd (de eentaligheid voor Vlaanderen werd daarmee geëist). In 1930 werd de Gentse universiteit vernederlandst. De Karel-Ferdinandsuniversiteit te Praag werd in 1882 in

tweeën (de ene met het Tsjechisch als de onderwijstaal, de andere met het Duits) gesplitst.

Uit mijn onderzoek is gebleken dat in beide landen veel organisaties en verenigingen op cultureel en maatschappelijk gebied bloeiden of tenminste werden opgericht. Dit gebeurde in Vlaanderen vooral na 1920 (onder andere de *Vlaamse Toeristenbond*, de *Vereniging ter bevordering van het Vlaamse Boekwezen* en vanaf 1938 de *Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten*), rond 1860 ook in de Tsjechische landen (zoals het zangkoor *Hlahol*, de gymnastiekvereniging *Sokol*, de kunstvereniging *Umělecká beseda*, het *Verbond voor de stichting van het Nationaal Theater*). Ook de pers (de *Standaard* in Vlaanderen, de *Nationale krant* in de Tsjechische landen) kwam tot grote ontwikkeling. Een nieuwe generatie schrijvers begon in beide landen te publiceren, zoals Neruda, Němcová en Jirásek in de Tsjechische landen en Gijsen, Van Ostaijen, Elsschot en Claus in Vlaanderen. Op dit punt zijn beide landen moeilijk met elkaar te vergelijken. Dankzij de andere periodisering van de bewegingen werden verschillende literaire stromingen actueel. Uit het onderzoek vloeit echter voort dat de letterkunde, maar ook de cultuur in het algemeen, in de derde fase in beide landen niet alleen bloeide, maar zelfs een uitzonderlijk niveau bereikte. Het ging beide landen overigens ook erg voor de wind in economische opzicht.

Het einde van de Eerste Wereldoorlog had voor beide bewegingen verschillende gevolgen. Terwijl de Vlaamse beweging door het *activisme* beschuldigd werd van het heulen met de vijand, werden de oude Tsjechische wensen ingewilligd. Masaryk die aan het begin van de oorlog naar het buitenland vertrok om het verzet tegen Wenen op te zetten, sprak zich voor het uiteenvallen van de Habsburgse monarchie uit en het stichten van een nieuwe staat - Tsjechoslowakije. Die kwam inderdaad in 1918 tot stand.

Ook na de Tweede Wereldoorlog werd de Vlaamse beweging, omwille van de collaboratie met de Duitsers van de politieke macht geïsoleerd. Pas na 1960 kwamen er belangrijke wetten tot stand: in 1962 werd de taalgrens vastgelegd. In de jaren zeventig volgden de wetten inzake de federalisering van België: drie gewesten (Vlaanderen, Wallonië en het tweetalige Brussel), elk met een eigen raad, bevoegd voor de “grondgebonden” beleidsaspecten, en drie cultuurgemeenschappen (de Nederlandse, de Franse en de Duitse) met eigen gemeenschapsraden, bevoegd voor

culturele en persoonsgebonden zaken, werden vastgesteld. Door het *Sint-Michielsakkoord* van 1993 werd België officieel een federale staat.

De vragen, namelijk wat beide nationale bewegingen gemeen hebben en waarin ze van elkaar verschillen, zijn beantwoord en laten zien dat de landen op de meeste punten wel vergelijkbaar zijn. Er zijn zelfs opvallend veel overeenkomsten. Waar ik verschillen constateerde, was dat in de meeste gevallen te wijten aan het verschil in tijd waarin de diverse gebeurtenissen zich afspeelden. Waar het om de emancipatie van de Vlamingen en de Tsjechen gaat, hebben zij dezelfde stappen doorlopen, maar op verschillende momenten. Dit verschil in tijd valt te verklaren door de verschillende regimes waartegen de nationale bewegingen te strijden hadden.

RESUMÉ IN HET TSJECHISCH

Česká a vlámská historie má mnoho společného: v obou zemích po určitou dobu dominovala jiná řeč, než byl jazyk domácího obyvatelstva, a v obou zemích se původní jazyk podařilo vzkřísit. Diplomová práce se zabývá právě tímto obdobím. Jejím předmětem je porovnání českého a vlámského národního hnutí.

Obě hnutí byla konfrontována metodou tzv. synchronní komparace podle analogických historických situací. Cílem bylo zjistit, v jakých bodech se hnutí shodují a v jakých se naopak liší. Jako hlavní zdroje výzkumu sloužily *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* (1998) a *České národní obrození* (Kočí: 1978).

V úvodní první části je vysvětlen pojem „národ“, v následující druhé a třetí nastíněno historické pozadí obou hnutí. Národní hnutí jsou ve čtvrté kapitole rozdělena do tří fází. Těm jsou věnovány zbylé kapitoly, tedy pátá, šestá a sedmá, v nichž je popsán vývoj obou hnutí poskytující přehled o shodách a rozdílech mimo jiné v otázkách jazyka, literatury a politiky. Tato zjištění jsou poté shrnuta v závěru.

Diplomová práce ukazuje, že vznik (české hnutí 1780, vlámské 1830) i průběh hnutí sice spadají do jiného časového období, ale obě byla zahájena ze stejného důvodu: podporovat a zkoumat národní jazyk, kulturu a literaturu. Jazyk byl nejprve kodifikován, teprve poté mohl být užíván i v praktickém životě. Bylo započato s vlastní literární tvorbou, divadelní činností, rozvíjel se tisk, byly zakládány různé spolky. Obyvatelstvo se začalo emancipovat nejen společensky, ale i politicky, a to především ve druhé a třetí fázi národního hnutí. Tehdy se vlastenci snažili získat pro svůj jazyk i národ samotný více práv. Především ve Flandrech byla schválena řada jazykových zákonů. Brzy byla nastolena i otázka státoprávního uspořádání. České hnutí marně usilovalo o zavedení federálního systému v rámci rakousko-uherské monarchie již ve druhé fázi, vlámské hnutí otázku federalizace nastolilo až ve své třetí fázi. Nutno dodat, že třetí fáze byla dobou rozkvětu jak české a vlámské literatury, tak i kultury v obecném smyslu. Výzkum českého hnutí byl v této diplomové práci ukončen rokem 1918 v souvislosti s vyhlášením samostatného Československa, vlámského hnutí rokem 1993, kdy se Belgie oficiálně stala federativním státem.

Potvrdilo se, že obě národní hnutí vykazují velké množství společných rysů. Většina rozdílů pak vyplývá z rozdílné periodizace.

Domnívám se, že vzhledem k velkému rozsahu možného výzkumu, který tato diplomová práce nemůže zahrnout, by této otázce měla být věnována větší pozornost.

RÉSUMÉ IN HET ENGELS

Czech and Flemish history have much in common: for a certain period of time, in both countries a different language than the language of the local people was dominant, and both countries managed to revive the original language. It is this period that the master thesis deals with. Its subject is the comparison between the Czech and Flemish national movements.

Both movements were confronted by means of the “synchronous comparison” method under analogous historical situations. The objective was to find out in which elements they are identical and in which they differ. The main sources of research were the *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* (1998) and *České národní obrození* (Kočí: 1978).

The first, introductory part, explains the concept of a “nation”; the following second and third parts outline the historical background of both movements. National movements are divided into three phases in the fourth chapter. The remaining chapters five, six and seven then deal with these respective phases, describing the development of both movements and providing a summary of their commonalities and differences, *inter alia* in the fields of language, literature and politics. The conclusion sums up these findings.

The master thesis shows that while both the birth (for Czech movement in 1780, Flemish in 1830) and time of development of the movements fall into different time periods, both were initiated for the same reason: to support and explore the national language, culture and literature. The language was first codified and only then it could be used in practical life. Indigenous literary work and theatre started, press developed and various associations were formed. The population began not only its social but also political emancipation, mainly in the second and third phases of the national movement. It was then that the nationalists strived to win more rights for their language and nation. In particular in Flanders a number of language laws were passed. Soon the question of state structure followed. The Czech movement strived in vain for the establishment of a federal system within the Austro-Hungarian Monarchy already in the second phase, while the Flemish movement brought the federalization issue to the forefront only during its third phase. It should be noted that the third phase was a period when both Czech and Flemish literature, and culture in general, flourished. The research of the Czech movement in this thesis ends in 1918

in connection with the proclamation of independent Czechoslovakia; for the Flemish movement the year 1993 was chosen when Belgium officially became a federative country.

It has been confirmed that both national movements have many common features. Most differences stem from their developing in different time periods.

I believe that given the large extent of possible research, which could not be included in this master thesis, more attention should be devoted to the issue.

BIBLIOGRAFIE:

Als belangrijkste bronnen voor mijn scriptie dienden voor de Vlaamse beweging de *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* (1998) en *České národní obrození* (Kočí: 1978) voor de Tsjechische beweging. Als aanvulling bij de hoofdbron gebruikte ik de publicaties van Miroslav Hroch: *Evropská národní hnutí* (1986) en *V národním zájmu* (1999). Ze geven een goed algemeen overzicht van de nationale bewegingen. Over de ontwikkeling van het Nederlands handelen *Geschiedenis van het Nederlands* (van der Wal – van Bree: 1992), *Het Nederlands vroeger en nu* (Janssens-Marynissen: 2003) en *Het verhaal van het Vlaams* (Willemyns – Daniëls: 2003). De geschiedenis van de Tsjechische landen werd beschreven in *Dějepis na dlani* (Kohoutková – Komsová: 2005) en *Vše podstatné z českých dějin* (Čornej: 1992).

Literatuurlijst

Beheydt, Ludo: *Taal en culturele identiteit*. Syllabus Dutch Studies, Universiteit Leiden, 2004.

Brinkman, Herman: *Editie van het Gruuthuse-handschrift. Gedaanteverwisselingen van een lied- en tekstcollectie*. Een lezing, 2007.

Calis, Piet: *Onze literatuur tot 1916. Onze literatuur vanaf 1916*. Meulenhoff, Amsterdam 1983.

Čornej, Petr: *Vše podstatné z českých dějin*. Práh, Praha 1992.

Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, red. (in de tekst enkel als *Encyclopedie*) Uitgeverij Lannoo nv, Tielt 1998.

Goossens, Jan: *Vlaamse purismen*. In: Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde 91, 1975.

Hroch, Miroslav: *Evropská národní hnutí v 19. Století*. Nakladatelství Svoboda, Praha 1986.

Hroch, Miroslav: *Pohledy na národ a nacionalismus*. Sociologické nakladatelství Praha, 2003.

Bauer, Otto: Národnostní otázka a sociální demokracie. In: Pohledy na národ a nacionalismus. Sociologické nakladatelství, 2003. Oorspronkelijk als Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie, Wien, Verlag der Wiener Volksbuchhandlung Ignaz Brand 1907, §10 en 11.

Breuilly, John: Přístupy k nacionalismu. In: Pohledy na národ a nacionalismus. Sociologické nakladatelství, 2003. Oorspronkelijk als Approaches to Nationalism, in Eva Schmidt-Hartman (ed.), Formen des nationalen Bewusstseins im Lichte zeitgenössischer Nationalismustheorien. R. Oldenbourg Verlag, München 1994, p. 15-38.

Connor, Walker: Národ je národ, národ je stát, národ je etnická skupina, národ je... In: Pohledy na národ a nacionalismus. Sociologické nakladatelství, 2003.

Oorspronkelijk als A Nation is a Nation, is a State, is an Ethnic Group, in Ethnic and Racial Studies, 1, 1978, p. 377 – 399.

Dann, Otto: Utváření národa v novověké Evropě. In: Pohledy na národ a nacionalismus. Sociologické nakladatelství, 2003. Oorspronkelijk als Nationsbildung im neuzeitlichen Europa, in Almut Bues, Rex Rexheuser (eds), Mittelalterliche nationes – neuzeitliche Nationen. Probleme der Nationenbildung in Europa, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 1995, p. 27 – 41.

Eisenstadt, Shmuel Noah – Giesen, Bernhard: Konstrukce kolektivní identity. In: Pohledy na národ a nacionalismus. Sociologické nakladatelství, 2003. Oorspronkelijk als The construction of collective identity, Archives Européennes de sociologie IIII, 1995, p. 72 - 84.

Gellner, Ernest: Nacionalismus. In: Pohledy na národ a nacionalismus. Sociologické nakladatelství, 2003. Oorspronkelijk als Nationalism, Weidenfeld & Nicholson, London 1997, hoofdstuk. 1,2, 15, p. 1-13, 90 – 96.

Hobsbawn, Eric: Několik úvah o nacionalismu. In: Pohledy na národ a nacionalismus. Sociologické nakladatelství, 2003. Oorspronkelijk als Some Reflections on Nationalism, in T.J. Nossiter, A.H. Hanson, Stein Rokkan (eds.), Imagination and Precision in Social Sciences, Faber and Faber, London 1972, p. 385 – 406.

Kedourie, Elie: Nacionalismus. In: Pohledy na národ a nacionalismus. Sociologické nakladatelství, 2003. Oorspronkelijk als Nationalism, in Blackwell Publishers, Oxford a Cambridge, Mass. 1993, hoofdstuk 1, 5, p. 1, 56 – 86 (een keuze).

Kohn, Hans: Nacionalismus. In: Pohledy na národ a nacionalismus. Sociologické nakladatelství, 2003. Oorspronkelijk als Nationalism, in: International Encyclopaedia of the Social Sciences, The Macmillan & The Free Press, USA 1968, bundel 11, p. 63 – 69.

Smith, Anthony D.: Etnický základ národní identity. In: Pohledy na národ a nacionalismus. Sociologické nakladatelství, 2003. Oorspronkelijk als National Identity, Penguin Books, London 1991, hoofdstuk. 2, p. 19-42.

Stokes, Gale: Poznávání a funkce nacionalismu. In: Pohledy na národ a nacionalismus. Sociologické nakladatelství, 2003. Oorspronkelijk als Cognition and the Function of Nationalism, in Journal of Interdisciplinary History, IV, 1974, p. 525 – 542.

Waldenberg, Marek: Terminologie. Národ, národnostní menšiny, národní otázky, národní ideologie. In: Pohledy na národ a nacionalismus. Sociologické nakladatelství, 2003. Oorspronkelijk als Narody zalezne i mniejszości narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej. Dzieje konfliktów i idei, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, Warszawa 2000, p. 19 – 45.

Hroch, Miroslav: V národním zájmu. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1999.

Janssens, Guy – Marynissen, Ann: Het Nederlands vroeger en nu. Acco, Leuven, 2003.

Kalla, Barbara: Bohemen in Kunst- en Letterbald en in De Taalstrijd hier en elders. In: 75 jaar neerlandistiek in Praag. Karelsuniversiteit Praag, 1997.

Kočí, Josef: České národní obrození. Nakladatelství Svoboda, Praha 1978.

- Kohoutková, Helena – Komsová, Martina: *Dějepis na dlani*. Rubico, Olomouc 2005.
- Novotný, Jan: *České myšlení. Obrození národa. Svědectví a dokumenty*. Melantrich, Praha 1979.
- Sochrová, Marie: *Literatura v kostce*. Fragment, Havlíčkův Brod 1996.
- Sršeň, Lubomír: *Budova Národního muzea v Praze*. Národní muzeum, Praha 1991.
- Wal, Marijke van der – Bree, Cor van: *Geschiedenis van het Nederlands*. Het Spectrum, Utrecht 1992.
- Willemyns, Roland – Daniëls, Wim (red.): *Het verhaal van het Vlaams. De geschiedenis van het Nederlands in de Zuidelijke Nederlanden*. Standaard, Antwerpen 2003.

Internet:

- Univerzita Karlova v Praze (Karelsuniversiteit, Praag): www.cuni.cz
- Koninklijke Bibliotheek: www.kb.nl
- Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis: www.kmkg-mrah.be
- Natuurinformatie: www.natuurinformatie.nl
- Národní muzeum (Nationaal Museum, Praag): www.nm.cz
- Novák, Jakub: <http://aba.wz.cz/brusici.htm>
- Ottova encyklopedie: www.ottovaencyklopedie.cz

BIJLAGE

Oorspronkelijke versies van de Tsjechische citaten die in de scriptie in het Nederlands weergegeven worden:

Hoofdstuk 1 Natie

Hroch, p.6: “Tato intenzivnější vnitřní komunikace byla obvykle (ale nikoli nezbytně) podmíněna jazykovou homogenitou.”

“Jistá podoba ‘kolektivní paměti’, tj. povědomí společné minulosti (...), vědomí sounáležitosti s příslušníky stabilní, tj. historicky zakotvené skupiny (...)”.

“Koncept rovnosti všech příslušníků národa jako členů občanské společnosti, který byl neuskutečnitelný v podmínkách feudálního systému založeného na nerovnosti lidí.” (Hroch 1999: 10-11)

Kedourie, p.6: “(...) lidé, kteří mluví původním jazykem, tvoří národy, a (...) že národy musí hovořit původním jazykem.” (Hroch 2003: 102)

Connor, p.6: “(...) psychologické vazby, která spojuje určité lidi a v jejich podvědomém přesvědčení je zcela zásadně odděluje od všech ostatních.” (Hroch 2003: 156)

Dann, p.6: “(...) národy jsou společnosti, které na základě svých historických kořenů tvoří pospolitosti se shodnými politickými zájmy. (...) Jsou trvale soustředěny na určité území – vlast. Nejdůležitějším úkolem národů je (...) politická samospráva (suverenita) na jejich území, vlastní stát. (...) orientace národa na své území a jeho dějiny.” (Hroch 2003: 350)

Gellner, p.7: “(...) nutným předpokladem pro vznik moderního národa bylo prosazení spisovného jazyka.” (Hroch 2003: 355)

Hobsbawn, p. 7-8: “‘Národ’ je historicky nový konstrukt, který je příznačný pro období od konce 18. století (...). (...) přesvědčení, že tato jedinečná kolektivita ‘lidu’ či ‘národa’ musí najít svůj výraz v nezávislém a svrchovaném ‘národním státě’ (...)” (Hroch 2003: 112)

Hoofdstuk 1 Natie - Nationalisme

Hroch, p.8: “(...) postoj, jenž nadřazuje vlastní národ, jeho vlastnosti i jeho zájmy nad zájmy všech ostatních národů.” (Hroch 1999: 12)

Kohn, p.8: “Každý národ probuzený k nacionalismu chápe jako svůj cíl politické sebeurčení. (...) Politické sebeurčení je pouze jednou částí požadavků (...) nacionalismu; téměř rovnocennou roli hrají požadavky na sebeurčení kulturní.” (Hroch 2003: 90)

Gellner, p.8: “(...) aby byly pozice v tomto institucionálním mocenském centru obsazeny příslušníky ‘národní’ kultury (...). (...) žádní cizáci nám vládnout nebudou!” (Hroch 2003: 406)

Waldenberg, p.8: “Národy nejsou ani uměle vytvořené, ani se ‘nebudí’”. (Hroch 2003: 426)

Kedourie, p.8: “Nacionalismus je doktrína, která byla vymyšlena v Evropě na začátku 19. století (...). Tato doktrína (...) hlásá, že se lidstvo přirozeně dělí na národy, že národy rozeznáme podle jistých charakteristik (...) a že jediným legitimním typem vlády je vlastní národní vláda”.

“V nacionalistické doktríně tvoří jazyk, rasa, kultura a někdy i náboženství různé aspekty (...) národa. (Hroch 2003: 100, 103)

Stokes, p.9: “Nacionalismus, legitimizující právo určitých skupin na moc, zároveň slouží k mobilizaci podpory mas.” (Hroch 2003: 141)

Dann, p.9: “(...) programová, organizovaná hnutí národně uvědomělých společností, které na svém území chtějí prosadit politické seberučení.” (Hroch 2003: 356)

Hroch, p.9: “Je to hnutí usilující o vytvoření národa, probuzení a rozšíření národního uvědomění”. (Hroch 2003: 435)

Hoofdstuk 2 Historische achtergrond – Het gouden tijdperk

Kočí, p.11: “Starší historiografie česká tím chtěla zdůraznit, že 17. a 18. století českých dějin bylo dobou hlubokého úpadku a ponížení českého národa.” (Kočí 1978: 67)

Hoofdstuk 4 De fases

Hroch, p.19: “(...) jazyk etnické skupiny, její minulost, kultura, životní způsob, ale někdy také osobitosti teritoria, které obývala, stávaly předmětem osvíceneckého vědeckého studia. Tento zájem byl motivován osvíceneckou touhou po poznání, ale také (...) osvíceněckým patriotismem, láskou k vlasti a etnické skupině, která ji obývala.” (Hroch 1999: 15)

Hroch, p.19: “(...) obdobím národní agitace, kdy se skupina vlastenců (obvykle z řad vzdělců) snažila předsvědčit příslušníky své nevládnoucí etnické skupiny, že jsou příslušníky národa, jenž má (...) právo na stejné atributy jako národy již existující.” (Hroch 1999: 15-16)

Hroch, p.20: “(...) národní agitace dosáhla takového úspěchu, že signály z vlasteneckého centra nacházely odezvu ve všech regionech a byly schopny mobilizovat desetitisíce lidí.” (Hroch 1999: 16)

Hoofdstuk 5 De eerste fase – Verbreiding en acceptatie van de taal - Letterkunde

Kramerius, p.35: “(...) otcovský jazyk již před třímí sty (...) lety takové dosáhl dokonalosti, že se nejen potud řeckému a latinskému ve všem vyrovnati může, alebrž i všecky jiné svou jadrností, plností a slov hojností převyšuje.” (Kočí 1978: 189)

Thám, p.37: “v naší mateřské řeči, na způsob jiných jazyků, všecko básniti a zpívati může.” (Kočí 1978: 192)

Hoofdstuk 5 De eerste fase – Verbreiding en acceptatie van de taal - Geschiedkunde

Kočí, p.38: “Slabá přítomnost nacházela svého spojence v slavné národní minulosti.” (Kočí 1978: 196)

Hoofdstuk 6 De tweede fase – Taal

Jungmann, p.46: “Pouhý Čech ode všech ouřadů vyloučen jsa, ani mizerným nádenním písákem býti nemůže (...). (Novotný 1979: 116)

Hoofdstuk 6 De tweede fase – Vakterminologie

Presl, p.56: /aby list obsahu vědeckého/ “(...) názvosloví vědecké, posud zcela zanedbané a neustálené, třibil a utvrzoval.” (Kočí 1978: 307)

Hoofdstuk 6 De tweede fase – Politiek - Austroslavisme

Havlíček, p.67: “(...) Rusové a (...) Poláci, nejsou naši bratři (...), ale mnohem větší nepřátelé a nebezpečnější naší národnosti než Maďaři a Němci. Jazyka jejich a literatury můžem použít jak chceme, ale všechno strejčkování s nimi na stranu.” (Kočí 1978: 420)

Hoofdstuk 6 De tweede fase – Politiek – Politiek-literaire groepen

Langer, p.68: “(...) Hle, vítr od východu / Mračno k nám dohání / (...) Ve mračnu tom nejsou hromy, / Ale požehnání.” (Novotný 1979: 274)